

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Adéla Nováková

Eschatiai a jejich obyvatelé v řecké literatuře od Homéra po Hérodota

Eschatiai and Their Inhabitants in the Greek Literature from Homer to Herodotus

Praha, 2011

vedoucí práce: Mgr. Sylva Fischerová, PhD.
konzultant: PhDr. Jan Souček, CSc.

Ráda bych touto cestou poděkovala všem, kteří mi pomohli při tvorbě této práce. Největší díky samozřejmě patří vedoucí mé práce Mgr. Sylvě Fischerové, PhD., která mi obětavě poskytla mnohé cenné návrhy, rady a připomínky. Velké díky patří také konzultantovi práce PhDr. Janu Součkovi, CSc., který mi s velkou ochotou umožnil přístup k početné odborné literatuře.

Chtěla bych poděkovat také svým rodičům, kteří mě během celého studia podporovali, a také svému partnerovi, který mi během psaní této práce poskytl velkou oporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 9. 2011

.....

Adéla Nováková

ANOTACE

Hlavním cílem této práce je popis a zhodnocení zmínek o nejzazších končinách světa, tzv. *eschatiai*, v řecké literatuře od jejích počátků do doby působení historika Hérodota. Na základě pramenného studia, stejně jako práce se sekundární literaturou, budou představeny rozdíly v podání jednotlivých autorů a také celkové místo, jaké koncept *eschatiai* zaujímá v řeckém chápání prostoru i světa jakožto *oikúmené*.

Smyslem této práce však není pouze podat přehled pramenů a jejich obsahu. Informace o okrajových částech světa, načerpané z primární literatury, zde budou mimo jiné i podkladem ke studiu širšího problému, jaký představuje setkání Řeků s odlišnými způsoby života, následná reakce na tyto nové zkušenosti a také obraz okrajových končin světa v literatuře.

V úvodní části této práce bude věnována pozornost především přesnějšimu definování dvou základních pojmů, *oikúmené* a *eschatiai*. Přesné významy obou těchto termínů se totiž během řecké historie neustále vyvíjely. Jak Řekové objevovali stále nová a nová území, poznávali je a sami se v nich také usídlovali, rozšiřovaly se postupně hranice obydlené země, *oikúmené*, a spolu s tím se také neustále posouvala oblast *eschatiai*.

V následující části práce budou popsány jednotlivé oblasti, které řečtí autoři považují za *eschatiai*, a bude porovnána jejich představa o těchto oblastech i bytostech, které v nich žijí. Z tohoto popisu nakonec vyplyne, jakým způsobem byla jejich představa o neznámých končinách konstituována.

KLÍČOVÁ SLOVA

eschatiai, Hérodotos, Homér, *oikúmené*, řecká literatura, řecká mytologie

ANNOTATION

The main objective of this bachelor thesis is to describe and evaluate references to the farthest parts of the world, *eschatiai*, in Greek literature from its beginnings to the time of the historian Herodotus. After both the primary and the secondary literatures have been examined, differences in the presentations by the individual authors and also the position that the concept of *eschatiai* occupies in Greek understanding of the space and the world as *oikoumene* will be presented.

The purpose of this work, however, is not only to provide an overview of sources and their contents. Information about the peripheral parts of the world, drawn from the primary sources, forms the basis for studying a broader problem, namely the encounter of the Greeks with different ways of life, the ensuing response to this new experience and a representation of these parts of the world in the literature.

In the opening part of my bachelor thesis special attention will be paid to careful definition of the two basic terms, *oikoumene* and *eschatiai*. The precise meanings of both terms kept evolving in the course of Greek history. When the Greeks discovered more and more new territories, they learned about them and also settled there, gradually expanded the boundaries of the inhabited land, *oikoumene*, and along with it the territory of *eschatiai* moved constantly as well.

In the following section of the thesis various regions that Greek authors considered *eschatiai* will be described, and then their ideas of these areas and of the creatures living there will be compared. How their concept of the unknown lands was constituted will ultimately result from this description.

KEYWORDS

eschatiai, Greek literature, Greek mythology, Herodotus, Homer, *oikoumene*

OBSAH

1. ÚVOD.....	9
1. 1 Vývoj a význam pojmu <i>oikúmené</i>	9
1. 2 Vývoj a význam pojmu <i>eschatiai</i>	12
1. 3 Vzájemný vztah mezi pojmy <i>oikúmené</i> a <i>eschatiai</i>	14
1. 4 Kde jsou hranice mezi <i>oikúmené</i> a <i>eschatiai</i> ?.....	16
2. ESCHATIAI A JEJICH OBYVATELÉ.....	18
2. 1 Pygmejové.....	18
2. 2 Aithiopové.....	23
2. 3 Lótofagové.....	33
2. 4 Arabové.....	37
2. 5 Indové.....	42
2. 6 Amazonky.....	49
2. 7 Kimmeriové.....	61
2. 8 Arimaspové.....	67
2. 9 Hyperborejci.....	72
2. 10 Cínové ostrovy.....	85
3. ZÁVĚR.....	87
4. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	93
4. 1 Seznam použitých vydání pramenů a českých překladů.....	93
4. 2 Seznam použité sekundární literatury.....	94

SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH DĚL

Zkratky názvů literárních pramenů¹

A. <i>Ch.</i>	Aeschylus, <i>Choephoroi</i>
A. <i>Pr.</i>	Aeschylus, <i>Prometheus Vincitus</i>
A. <i>Supp.</i>	Aeschylus, <i>Supplices</i>
Alc.	Alcaeus
Anacr.	Anacreon
Antiph.	Antiphanes
Ar. <i>Av.</i>	Aristophanes, <i>Aves</i>
Ar. <i>Ec.</i>	Aristophanes, <i>Ecclesiazusae</i>
Arist. <i>Mete.</i>	Aristoteles, <i>Meteorologica</i>
Arist. <i>Mu.</i>	Aristoteles, <i>De Mundo</i>
B.	Bacchylides
Callin.	Callinus
Clem. Al. <i>Strom.</i>	Clemens Alexandrinus, <i>Stromateis</i>
Cleom.	Cleomedes
D.	Demosthenes
D. S.	Diodorus Siculus
Eus. Hist.	Eusebius Historicus
Ge.	<i>Genesis</i>
<i>h. Bacch.</i>	<i>hymnus ad Bacchum</i>
Hdt.	Herodotus, <i>Historiae</i>
Hes. <i>Th.</i>	Hesiodus, <i>Theogonia</i>
Hom. <i>Il.</i>	Homerus, <i>Ilias</i>
Hom. <i>Od.</i>	Homerus, <i>Odyssea</i>
Hp. <i>Aër.</i>	Hippocrates, <i>De aere aquis et locis</i>
Hyp. <i>Eux.</i>	Hypereides, <i>Pro Euxenippo</i>
Luc. <i>Halc.</i>	Lucianus, <i>Halcyon</i>
Mimn.	Mimnermus
Phot. <i>Bibl.</i>	Photius, <i>Bibliotheca</i>
Pi. <i>I.</i>	Pindarus, <i>Isthmia</i>
Pi. <i>N.</i>	Pindarus, <i>Nemea</i>
Pi. <i>O.</i>	Pindarus, <i>Olympia</i>

¹ Zkratky převzaty ze slovníku Lidell, H. G. – Scott, R. – Jones, H. S., *Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1925.

Pi. <i>P.</i>	Pindarus, <i>Pythia</i>
Pl. <i>Chrm.</i>	Platon, <i>Charmides</i>
Plin. <i>HN</i>	Plinius, <i>Historia Naturalis</i>
Str.	Strabo, <i>Geographika</i>
Tz. <i>H.</i>	Joannes Tzetzes, <i>Historiarum variarum chiliades</i>
Xenoph.	Xenophanes

Zkratky odkazující na sbírky pramenů

CAMPBELL	<i>Greek Lyric</i> , ed. D. A. Campbell, Cambridge: Harvard University Press, 1988.
DIEHL	<i>Anthologia Lyrica Graeca</i> , ed. E. Diehl , Leipzig: Teubner, 1936–1961.
FGrHist	<i>Fragmente der griechischen Historiker</i> , ed. F. Jacoby, Berlin 1923 – Leiden 1958.
M.–W.	<i>Fragmenta Hesiodica</i> , ed. R. Merkelbach – M. L. West, Oxford: Clarendon Press, 1967.
VS	<i>Die Fragmente der Vorsokratiker</i> , ed. H. Diels – W. Kranz, Berlin: Weidmann, 1951.

1. ÚVOD

Na začátku této práce je třeba hlouběji a přesněji definovat dva základní pojmy, s nimiž se budeme setkávat v jejím průběhu. Přesný význam obou těchto termínů, *oikúmené* a *eschatiai*, se totiž během řeckých dějin neustále vyvíjel a tento vývoj a také konkrétní významy, kterých tato dvě slova postupně nabývala, budou pro tuto práci klíčové.

1. 1 Vývoj a význam pojmu *oikúmené*

Oikúmené je termín, s nímž se setkáváme v mnoha dílech řecké literatury. V různých dobách a u různých autorů se setkáváme s rozdílnými odstíny významu, kterých toto slovo může nabývat a které si jsou sice podobné, ale přitom rozdíly, jež mezi nimi nalézáme, mohou být pro téma této práce klíčové. Význam slova *oikúmené* si lze asi nejlépe představit, pokud si uvědomíme, že se vlastně jedná o participium pasiva od slovesa οἰκέω, které znamená *žít, obývat* nějakou zemi, *sídlit* někde. Význam participia *oikúmené* tedy ve všech kontextech a ve všech dobách souvisí s obydleností, v širším slova smyslu s kulturností a civilizovaností. Jednotlivé odstíny významu tohoto slova se liší především v tom, jak chápeme právě sloveso οἰκέω. Ve svém základním a nejběžnějším významu tak slovo *oikúmené* vymezovalo či určovalo *zemi obydlenou lidmi*. Tento význam se ale může proměňovat a nabývat různých odstínů.² U různých autorů a v různých dobách tak může tento termín označovat:

- *zemi obývanou Řeky* – v tomto významu stojí termín *oikúmené* v opozici proti území obývanému barbary. Takto užívá tohoto termínu Démostenés (D. 7.35) a Aristotelés (Arist. *Mete.* 362b).
- *zemi obývanou Řeky i barbary* – zahrnuje tedy kromě řeckých území i země neřecké, ležící na jeho okraji, např. Skythii, Indii či Aithiopii. V tomto významu stojí v opozici neobydlená země a termínu *oikúmené* se takto užívalo zejména v době hellénismu, užívá ho tak např. astronom Kleomedés (Cleom. 2.1) či Aristotelés (Arist. *Mu.* 392b).³
- *svět jako celek* – samozřejmě z řecké perspektivy, tzn. že celek světa je složen z Řekům známých kontinentů, Evropy, Asie a Libye. V tomto významu bylo slovo užíváno zejména v době pozdější, ale užívá ho tak již řečník Hypereidés (Hyp. *Eux.* 33), později např. komik Antifanés (Antiph. 179) či Lúkiános (Luc. *Halc.* 3).

² Cf. heslo οἰκουμένη ve slovníku Liddell – Scott – Jones 1996.

³ V korpusu Aristotelových děl nacházíme různá užití slova *oikúmené*. Tak ve spise *Meteorologica* tohoto slova užívá pro zemi obydlenou pouze Řeky, zatímco v pseudoaristotelském spise *De mundo* je tento termín užíván pro zemi obývanou Řeky i barbary.

Přestože někteří autoři užívají tohoto termínu výhradně v jednom z výše zmíněných významů, ve většině děl význam variuje a je těžké určit jeho přesný odstín. Historik Hérodotos, který užívá termín *oikúmené* v několika pasážích svého díla, pracuje s širokou škálou jeho významů, ale tento význam se nejčastěji blíží významu země obydlené Řeky i barbary. Ve druhé knize užívá Hérodotos termínu *oikúmené* ve smyslu obydlené země, když říká, že Istros, narozdíl od Nilu, protéká obydlenými krajinami, a nerozlišuje zde, kdo tuto oblast obývá (Hdt. II, 34). Ve třetí knize se rovněž setkáváme s termínem *oikúmené* v podobném významu (Hdt. III, 106) a když Hérodotos hovoří o Aithiopii, označuje ji jako nejzazší obydlenou zemi (Hdt. III, 114).

Podle A. L. Kroebera se význam termínu *oikúmené* proměňoval v době, kdy Řekové objevovali stále nová území a rozšiřovali tak hranice svých znalostí. Význam se tak posunul od prvotního obecnějšího smyslu, kde *oikúmené* znamenalo *oblast obývanou lidmi*, k užšímu významu, v němž slovo představovalo *oblast nejvyspělejších lidských kultur*.⁴

Jak již bylo řečeno, slovo *oikúmené* bylo poměrně běžně používáno mnoha řeckými autory. Sami Řekové nepociťovali potřebu přesně definovat, kde leží hranice *oikúmené*, ale existovali i autoři, kteří se věnovali této otázce podrobněji. Ti se pokoušeli popsat celé *oikúmené* a zároveň vysvětlit, jak je svět rozdělen a chápán.

Jako první prý zobrazil *oikúmené* jako celek Anaximandros z Míléty, který žil v 6. století př. Kr. O tom nás informují mnozí autoři, celou problematiku dobře shrnuje geograf Agathémeros, který žil v době po Poseidóniovi: „Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος, ... πρῶτος ἐτόλμησε τὴν οἰκουμένην ἐν πίνακι γράψαι.“ (FGrHist 1 T 12a)⁵ Antičtí autoři se shodují na tom, že Anaximandros se pokusil zobrazit Řekům známý svět. Shodně se vyjadřuje i Strabón, který říká: „... τοὺς πρῶτους μεθ' Ὅμηρον δύο φησὶν Ἑρατοσθένης, Ἀναξίμανδρόν καὶ Ἑκαταῖον τὸν Μιλήσιον τὸν μὲν οὖν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πίνακα. ...“ (FGrHist 1 T 11b)⁶ Jak vidíme z této stručné zprávy, pokládali Řekové za prvního geografa Homéra, jehož bychom z našeho pohledu jistě za seriózní vědecký zdroj neoznačili, ale Řekové se na něj dívali jako na pokladnici spolehlivých a přesných vědomostí o předchozí době, kterou si již sami nepamatovali.

Anaximandros však byl první autor, který se k definování a zobrazení *oikúmené* pokusil přistoupit s téměř vědeckým zaujetím. Jeho dílo se jako celek nedochovalo a i počet dochovaných zlomků je nevelký. Podle tradice jeho mapa zobrazovala celou Řekům známou

⁴ Cf. Kroeber 1945, s. 9.

⁵ „Anaximandros z Míléty se první odvážil zobrazit *oikúmené* na desku.“ (Pokud není výslovně uvedeno jinak, jedná se o mé vlastní překlady.)

⁶ „Eratosthenés říká, že první dva [zeměpisce] po Homérovi byli Anaximandros, ... a Hekataios z Míléty. Anaximandros prý první vydal zeměpisnou desku.“

zemí, tedy *oikúmené*. Země byla obtékána Ókeánem, který ji ohraničoval, což je představa, se kterou se setkáváme již u Homéra.⁷ Žádný z nám dostupných literárních zdrojů však Anaximandrovu mapu blíže nepopisuje a tak se můžeme o její přesné podobě jen dohadovat.⁸

Další autor, který se věnoval tomuto tématu, byl Hekataios z Míléty, jak nás informuje již výše uvedený úryvek ze Strabónova díla, který pokračuje následovně: „Ἑκαταῖον καταλιπεῖν γράμμα πιστούμενον ἐκείνου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς.“ (FGrHist 1 T 11b)⁹ A se Strabónem souhlasí i Agathémoros, který tvrdí, že: „μεθ' ὃν Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ἀνὴρ πολυπλανῆς, διηκρίβωσεν ὥστε θαυμασθῆναι τὸ πρῶγμα.“ (FGrHist 1 T 12a)¹⁰

Hekataios tedy nepochybně měl k dispozici Anaximandrovo dílo, ale mapu svého předchůdce zřejmě doplnil a sepsal dílo *Periodos gés* či *Periégesis (gés)*.¹¹ Zemi vidí Hekataios obklopenou oceánem a rozdělenou na dva kontinenty, Evropu a Asii (ta v sobě zahrnuje i Libyi). Stejným směrem se později vydává i Hérodotos, ale doplňuje své pojetí o více podrobností.¹²

V Hekataiově pojetí okruh *oikúmené* tedy zahrnuje část Evropy (kromě severní a západní Evropy), Malou Asii, jihovýchodní Asii, Indii a severní Afriku. Jeho mapa tak „v Evropě zahrnuje Španělsko – Ligury a Kelty – Tyrhény a ostrovy Tyrhénského moře – Ausónce – Sicílii – Itálii – Japygy – iónské zálivy – Řecko – ostrovy u thráckého a asijského pobřeží – Skythy – kavkazské národy Evropy – severovýchod Evropy, v Asii pak Černé moře a jeho asijské pobřeží – Helléspontos – Troás – Aiolis – iónská města – Lýdii – Karii – Lykii – Pamfýlii – Kilikii – vnitřní malou Asii – jižní části západní Asie a východní Asie, dále linii Rudého moře – Pontos – Egypt – Aithiopie – Libye.“¹³

Jak je vidět, přirozeným středem je zde Středozemní moře a Řecko.¹⁴ Nejlépe jsou popsány právě oblasti ležící kolem Středozemního moře, více vzdálené končiny jsou již téměř neznámé. Mapa tedy představuje kombinaci faktické a mytické geografie.

Na Hekataia navazuje Hérodotos. V představě o rozdělení světa vychází ze svých předchůdců, ale silně polemizuje s do značné míry schematickým členěním světa na dva

⁷ Cf. Starý – Fischerová 2008, s. 69.

⁸ Cf. Kočandrle 2010, s. 88.

⁹ „Hekataios zanechal nákres, o kterém se podle jeho dalších spisů věřilo, že pochází od něj (sc. Anaximandra).“

¹⁰ „Hekataios z Míléty, velice zcestovalý muž, pak jeho dílo obdivuhodně zdokonalil.“

¹¹ Bývá překládáno jako *Cesta po světě* či *Cesta kolem země*. Dokladem toho, že Hekataios opravdu toto dílo sepsal, jsou dochované zlomky a také svědectví, která o nich zanechali pozdější autoři a která shromáždil F. Jacoby ve svém díle *Fragmente der griechischen Historiker*, ze kterého budeme vycházet v průběhu celé této práce.

¹² cf. Alonso-Núñez 2003, s. 146.

¹³ Starý – Fischerová 2008, s. 70 n.

¹⁴ K tématu řeckého etnocentrismu viz dále.

kontinenty: „Γελῶ δὲ ὀρέων γῆς περιόδους γράψαντας πολλοὺς ἤδη καὶ οὐδένα νόον ἔχοντως ἐξηγησάμενον, οἱ Ὠκεανόν τε ῥέοντα γράφουσι περίξ τὴν γῆν, εὐῶσαν κυκλοτερέα ὡς ἀπὸ τόρνου, καὶ τὴν Ἀσίην τῇ Εὐρώπῃ ποιεῦνται ἴσην.“ (Hdt. IV, 36)¹⁵ Nevíme přesně, odkud tato představa o rozčlenění světa pramení – tento názor pravděpodobně pocházel od íónských logografů.¹⁶

Zmínky o *oikúmené*, *eschatiai* a o jejich vzájemném vztahu nacházíme napříč Hérodotovými dílem, některým oblastem se věnuje velmi podrobně, jiná místa popisuje jen stručně, někdy doslova jednou větou. Všechny tyto zmínky mají jedno společné: jsou svědectvím velké nejistoty, které si je Hérodotos dobře vědom, a vyjadřuje se proto velmi zdrženlivě. O některých oblastech říká přímo, že o nich není nic známo, ale většinou uvádí tradiční polomytickou nebo dokonce zcela smyšlenou představu svých současníků s komentářem, že těmto informacím sám nevěří a neztotožňuje se nimi. I když je zde jasně patrná snaha o jakousi kritičnost a selekci pramenů, pozorujeme u něj zároveň jistou nevyváženost. Některé zprávy totiž Hérodotos odmítá jako nevěrohodné,¹⁷ zatímco jiné, z našeho hlediska podobně nevěrohodné, přijímá za své bez sebemenšího zaváhání.¹⁸

Převládá však vědomí nedostatku informací a nejistoty. O okrajových částech světa se Hérodotos vyjadřuje takto: „Ἡ δὲ Εὐρώπη πρὸς οὐδαμῶν φανερὴ ἐστὶ γινωσκομένη, οὕτε τὰ πρὸς ἥλιον ἀνατέλλοντα οὕτε τὰ πρὸς βορέην, εἰ περίρρυτός ἐστι.“ (Hdt. IV, 45)¹⁹ A podobně na jiném místě: „Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν πρὸς ἐσπέριν ἑσχατιέων ἔχω μὲν οὐκ ἀτρεκέως λέγειν.“ (Hdt. III, 115)²⁰

1. 2 Vývoj a význam pojmu *eschatiai*

Nyní se budeme podrobněji věnovat pojmu *eschatiai*, který stojí v opozici proti pojmu *oikúmené*. *Eschatiai* jsou vlastně území na hranicích *oikúmené*. Jsou to *okraje světa*, ty nejzazší a nejkrajnější končiny, o nichž Řekové měli jen velmi málo informací, v některých případech téměř žádné.²¹ Okraje obydleného, dobře známého světa jsou obývány lidmi, ale i monstry, která jsou buď z části lidská anebo nemusí být lidská vůbec.

Termín *eschatiai* může označovat jednak oblast na hranicích *polis*, ale také oblasti na hranicích známého světa. V obou těchto významech je oblast *eschatiai* spojena s divokostí a

¹⁵ „Je mi k smíchu, když vidím, jak mnozí lidé již nakreslili obvod země a nikdo to neudělal tak, aby to mělo nějaký smysl. Kreslí, jak okolo země teče Ókeános, a země je při tom kulatá, jako by ji nakreslili kružítkem, Asii i Evropu kreslí stejně velikou.“ (překlad J. Šonka)

¹⁶ cf. Alonso-Núñez 2003, s. 149.

¹⁷ Hérodotos tak např. popírá existenci jednookých Arimasů (Hdt. III, 116).

¹⁸ Pokládá za věrohodné zprávy o dlouhověkosti Aithiopů (Hdt. III, 23 a 114) a také nepochybuje o tom, že v Aithiopii byl vychován bůh Dionýsos (Hdt. II, 146 a III, 111).

¹⁹ „O Evropě však nikdo nic jasně nezjistil ani o jejích západních končinách, ani o severních, zda ji moře oblévá.“ (překlad J. Šonka)

²⁰ „O nejzápadnějších částech Evropy nemohu říci nic přesného.“ (překlad J. Šonka)

²¹ Cf. heslo ἑσχατός ve slovníku Liddell – Scott – Jones 1996.

necivilizovaností. Oblast za hranicemi *polis* představuje divokou přírodu, místo využívané k lovu a pastevectví, nikoli k zemědělství. Země na koncích světa jsou pak oblastí plnou divů, exotické přírody a také exotických obyvatel.²² „*Předpokládalo se, že okrajové oblasti oikúmené jsou obývány zcela odlišnými a cizími národy.*“²³ Právě *jinakost* je klíčová pro pochopení role, jako hrály tyto okrajové oblasti v řecké literatuře a kultuře. „*Věřilo se, že svět za hranicí oikúmené ... je plný neznámých nebezpečí, zvláštních obyvatel a věcí různého druhu ... a také podivuhodných požehnání.*“²⁴

U Hérodota nacházíme výstižné shrnutí názoru na *eschatiai*, který byl zřejmě v jeho době obecně rozšířen. Hérodotos se zde podivuje nad divy, které se nacházejí na koncích světa: „Αἱ δὲ ὧν ἐσχατιαὶ οἴκασι, περικληίουσαι τὴν ἄλλην χώραν καὶ ἐντὸς ἀπέργουσαι, τὰ κάλλιστα δοκέοντα ἤμῃν εἶναι καὶ σπανιώτατα ἔχειν αὐταί.“ (Hdt. III,116)²⁵ Zdá se tedy, že to, co Řekové neznali, pokládali nejen za divoké a nebezpečné, ale zároveň i za zajímavé a exotické. Často se setkáváme s názorem, že v těch nejvzdálenějších a málo známých zemích jsou lidé v úzkém kontaktu s bohy, kteří jim také často pomáhají. Obyvatelé těchto zemí jsou pak označováni za blažené a žijí v míru a štěstí. Jak říká D. Fehling ve výše zmiňovaném úryvku, *eschatiai* jsou oblastí *podivuhodných požehnání*.

Z uvedeného Hérodotova názoru na *eschatiai* vidíme, že jsou v nejstarších dobách řeckých dějin zmínky o cizích národech, které žijí na samotných hranicích *oikúmené*, relativně řídké. Více se o těchto oblastech dozvídáme až v pozdějších fázích vývoje řecké civilizace. Tak se u Homéra setkáváme jen se skrovnými zmínkami o vzdálených oblastech na okrajích známého světa, ale později, když se začal rychle rozšiřovat okruh geografických znalostí Řeků, jsou tyto zmínky stále častější. Tato snaha popsat končiny na okraji světa dosahuje vrcholu v díle Hérodotově. Jak se rozšiřovaly geografické obzory Řeků, objevila se potřeba nové poznatky utřídit a uvést do jednotného systému.²⁶

Většina zmínek o národech a místech na okrajích *oikúmené* je spíše na úrovni mýtů a fakticky často zcela nepřesných informací. Zůstává ovšem otázka, zda řečtí autoři vůbec chtěli podávat přesné informace anebo zda byl jejich cíl zcela jiný. Této otázce se budeme podrobněji věnovat dále.

²² Cf. Jacob 1991, s. 52.

²³ Nippel 2002, s. 282.

²⁴ Fehling 1994, s. 11.

²⁵ „Nejzazší končiny tedy zřejmě obkličují ostatní zemi a nacházejí se v nich věci, které považujeme za velmi krásné a vzácné.“ (překlad J. Šonka)

²⁶ Cf. Souček 2008, s. 30.

1. 3 Vzájemný vztah mezi pojmy *oikúmené* a *eschatiai*

Při podrobnějším srovnávání pojmů *oikúmené* a *eschatiai* zjistíme, že ústřední je zde kontrast mezi civilizací a divokostí. Nacházíme zde tedy ostré střetnutí mezi zemí obydlenou Řeky, která je ztotožněna s usedlým způsobem života a s institucí *polis* jako reprezentantem kulturnosti a společenské vyspělosti, a zemí obývanou národy zcela *jinými*, které žijí neřeckým způsobem života, který se Řekům jeví zvláštní a exotický.

Země obývaná Řeky, ačkoli žili rozptýleni po celém Středomoří, je v jejich chápání srdcem světa. Chápání sebe sama jako středobodu světa a potažmo celého vesmíru není nic výjimečného, naopak se jedná o běžnou představu většiny archaických (a nejen archaických) společností. Setkáváme se tu s jistou sebestředností. Společnost tedy chápe sebe sama jako střed světa, kolem něhož se nacházejí odlehle a málo známé končiny, do nichž často bývají umisťována polomytická monstra, která mají jen zdůraznit onen ohromný rozdíl mezi civilizací ve středu a divokostí kolem ní.

Abychom mohli lépe pochopit oba klíčové pojmy, musíme se nejprve krátce zamyslet nad celkovým postojem Řeků k okolním národům. Ten bývá často označován jako etnocentrický.²⁷ Svou vlastní kulturu i společenské zřízení stavěli Řekové nad okolní národy, ale přesto nelze říci, že by Řekové byli zaslepeni a nebyli schopni docenit starobylost a hodnotnost jiných jim známých kultur, zejména pak kultury egyptské. Primárním kritériem pro rozdělování mezi Řeky a barbary byl jazyk, nikoli původ. Barbaři byli všichni ti, kteří nemluvili řecky.²⁸ Znalost řečtiny (i když ne nutně jako mateřského jazyka) je zde synonymem civilizace, barbarství neboli necivilizovanost je tak charakterizováno neznalostí řečtiny.²⁹ „*Jazyk zůstával nejlepším kritériem rozdílnosti: původně pojem barbar označoval ty, kteří nemluvili řecky, ale tento fakt nemusí být nutně spojen s pocitem nadřazenosti.*“³⁰ Právě zde nacházíme důležitý prvek řeckého chápání okolních národů – jedná se o vzácné spojení výše zmiňovaného etnocentrismu s uvědoměním si, že i jiné kultury než řecká jsou cenné a nelze je jistě označit za *barbarské*.

J. Smith³¹ zastává názor, že barbaři v řeckém pojetí ztrácejí samotnou lidskost, která byla úzce vázána na schopnost ovládat jazyk (tzn. řečtinu). Tím je zde vytvořen prostor pro rozdíl mezi národy zcela barbarskými, divokými a cizími a mezi vyspělými civilizacemi

²⁷ Jak již bylo řečeno výše, nejedná se o řecké specifikum, šlo o relativně běžný přístup.

²⁸ Vyspělé národy – přestože nemluvící řecky – však Řekové nepovažovali za barbary, právě naopak se domnívali, že např. egyptská civilizace je podstatně starší než jejich vlastní. Řeční učenci, filozofové a státníci tak jezdili do Egypta studovat a měli k této starobylé civilizaci velkou úctu. K tomuto tématu podrobněji cf. Fischerová 2002, obsáhle se celé této otázce věnuje Froidefond 1971.

²⁹ Cf. Alonso-Núñez 2003, s. 148.

³⁰ Nippel 2002, s. 281.

³¹ Smith 2004, s. 238 n.

obývajících pobřeží Středozemního moře. Původním jazykem těchto vyspělých kultur sice nebyla řečtina, ale řečtina se stala komunikačním jazykem, který tyto vyspělé národy znaly, a proto zde neexistovaly takové překážky v komunikaci, s nimiž se setkáváme u *barbarů* v užším smyslu tohoto slova. Samo označení „barbar“ v sobě implicitně obsahuje – alespoň podle názoru J. Smithe – nemožnost se dorozumět, protože zde chybí společná řeč. Z odlišnosti tak vzniká lhostejnost či nezájem.

Zároveň toto mlčení okolních, neřeckých národů, které se nedokáží vyjadřovat řečtinou, otevírá prostor pro vlastní, řecké promlouvání o těchto národech. Chápání odlišnosti jako nepochopitelnosti nebo dokonce jejich ztotožňování tak podle J. Smithe vedlo nutně k tomu, že barbari mlčí, zatímco Řekové mluví místo nich. To by však mohlo znamenat, že všechny řecké prameny vztahující se k těmto oblastem jsou čistě produkty jejich vlastního, řeckého výkladu skutečnosti.

Onen často zmiňovaný řecký etnocentrismus tedy spočívá především ve způsobu, jak je *cizí* nahlíženo, neboť neznámé věci jsou zde popisovány řeckými kategoriemi a posuzovány řeckými měřítky hodnot. Důsledkem toho je výrazná tendence nacházet paralely a rozdíly mezi řeckou a *cizí* společností a jejími zvyky. „*Hérodotos se nepouští s nadšením do relativizování; drží se pevně řeckého jazyka i kultury jako modelu, na jehož základě interpretuje jiné než řecké zvyklosti.*“³² Hérodotos a podobně i ostatní řečtí spisovatelé neměli ani jinou možnost, než vycházet z jim známých kritérií. Tím byl ale samozřejmě ovlivněn i celkový obraz jiných kultur a společností, který se objevuje v řecké literatuře. „... *je zřejmé, že ani u Hérodota se popis cizích kultur neobejde bez interpretačních modelů utvořených podle jeho vlastních standardů, což upozorňuje na obecný problém možností a limitů ve znalostech cizích kultur.*“³³ Výběr toho, co stojí za zmínku, a tedy i to, co máme možnost se dovědět z řecké literatury, je určován podle představ jednotlivých autorů o tom, co je vlastně běžné a Řekům známé. Obraz *eschatiai* se tak stává jakýmsi modelem opačného světa.³⁴

Popisování *eschatiai* v řeckých zprávách je sice formováno specifickou řeckou interpretací, ale přesto nelze říci, že by šlo o pouhé řecké představy, které nemají nic společného se skutečností. Spíše bychom měli říci, že se jedná o reakci na podněty, které skutečnost poskytuje. Celkový obraz je tedy výsledkem střetnutí představ a skutečnosti. Ukazuje se však, že nejen Řekové, ale také moderní autoři jsou vázáni svým očekáváním a představami. Jak jsme již zmiňovali výše, je otázkou, zda se vůbec lze vyhnout jakési vlastní

³² Greenblatt 2004, s. 147 n.

³³ Nippel 2002, s. 284.

³⁴ Cf. Nippel 2002, s. 284.

interpretaci a projekci svých vlastních zkušeností. Báje, tradice, představy a očekávání zcela jistě ovlivňují celkový obraz oněch nejodlehlejších oblastí. Kvůli tomu může být obtížné odlišit, zda daný motiv pochází spíše z představ samotných Řeků, nebo z bájného světa za hranicí známého.

Jisté však je, že ve zmínkách o *eschatiai* jsou zachovány cenné informace. Výše zmíněný Smithův názor, že Řekové nenechávali promluvit nikoho jiného a pokládali sami sebe za jakési mluvčí ostatních, nekulturních národů, je dle mého názoru třeba zmírnit, věnovat bližší pozornost samotnému obsahu pramenů a pokusit se dešifrovat, kde přesně jsou hranice mezi skutečností a fantazií.

Obraz *eschatiai* se tak vytváří v průniku vymezeném představami a pozorováním skutečnosti. Jak tedy pracovat s řeckým etnocentrismem? Za etnocentrickou lze označit metodu vycházející z nedostatku vhodných nástrojů, s jejichž pomocí by se daly neznámé skutečnosti uchopit. To, že jsou formulovány způsobem určeným řeckému čtenáři té doby, je přirozené. Přístup k neznámé kultuře prostřednictvím vlastních pojmů a kategorií je vlastně jediným způsobem, jak vůbec začít poznávat něco neznámého. Zcela cizí skutečnosti je třeba primárně uchopit, a teprve když se stanou alespoň základně známými, můžeme pro ně vymyslet jejich vlastní kategorie. A toto primární uchopení probíhá vždy více či méně pomocí již známých pojmů, které používáme k uchopení toho, s čím jsme se dosud nesetkali. Tímto hledáním paralel se z neznámého stává již něco alespoň částečně známého, něco, co je již možné popsat. Když se však ona *jinakost* stane známou, začíná zde docházet ke vzájemnému ovlivňování obou kultur a nakonec dochází i k jisté zpětné vazbě a poznaná *jinakost* může ovlivňovat a spoluutvářet původní společnost. „... je běžné, že skupina lidí často vnímá a definuje sebe sama částečně pomocí ... jiného.“³⁵ *Eschatiai* tak mohou plnit mimo jiné i funkci jakéhosi kritického zrcadla.

1. 4 Kde jsou hranice mezi *oikúmené* a *eschatiai*?

Zůstává zde otázka, kde je třeba hledat hranice mezi *oikúmené* a *eschatiai*. Kde začíná ona málo prozkoumaná oblast na okrajích světa? Odpověď na tuto otázku není jednoduchá a budeme ji nacházet v průběhu celé této práce. Komplikovanost je dána zejména tím, že různí autoři chápou tyto termíny různě a setkáváme se proto s různými interpretacemi termínů *oikúmené* i *eschatiai*.

Při zkoumání exotických končin *eschatiai* je třeba opustit čistě geografické hledisko a vycházet spíše ze základních charakteristik, které jsou oblastem *eschatiai* připisovány.

³⁵ Browning 2002, s. 257.

Všichni řeční autoři se shodují na jakýchsi společných rysech, kterými popisují oblast *eschatiai*, a D. Fehling tento fakt shrnuje takto: „(Řekové) věřili, že lidé žijící na hranicích známého světa mají dvě základní charakteristiky: jsou více početní než jiní a většinou jsou mírumilovní a spravedliví.“³⁶ Zde jsou však vyjádřeny pouze dvě charakteristiky, ale v literatuře jich můžeme najít více. Je proto třeba zmínit i další společné rysy: tito lidé bývají fyzicky zvláštní a výjimeční, ať už v pozitivním či negativním smyslu (Aithiopové jsou vysocí a urostlí, Pygmejové jsou malé postavy, Arimasové jsou jednoocí), mnoho těchto národů žije v neobvyklých přírodních podmínkách (Aithiopové a Pygmejové v horké Africe, Hyperborejci žijí na nejzazším severu, Kimmeriové obývají temné a mlhou zahalené končiny). Pokud se týká oné mírumilovnosti, kterou zmiňuje D. Fehling, je třeba zdůraznit, že se u obyvatel *eschatiai* setkáváme nejen s blažeností, ale na druhé straně často také s divokostí a necivilizovaností.

Tento kontrast blaženosti a divokosti bude popisován v průběhu této práce, stejně jako i ostatní rysy, které charakterizují obyvatele *eschatiai*. Pokusíme se shrnout zmínky o národech obývajících oblast *eschatiai*, které nacházíme v řecké literatuře od počátků do doby působení Hérodota, a pokusíme se z nich také vyvodit, jak nahlíželi Řekové na obyvatele vzdálených končin a také jakým způsobem vytvářeli své představy o těchto zemích a jejich obyvatelích.

³⁶ Fehling 1994, s. 13.

2. ESCHATIAI A JEJICH OBYVATELÉ

2.1 Pygmejové (Πυγμαῖοι)

Víra v lidské bytosti velmi malého vzrůstu byla v antice značně rozšířena. Pygmejové byli obvykle umisťováni do neprobádaných a vzdálených končin země, na okraje světa.

Název Πυγμαῖοι je odvozen od slova πυγμή, které znamená pěst. Pěst byla délková míra, která sahala od lokte k prstům. Základní charakteristikou těchto Pidimužiků je totiž právě jejich velikost (přestože dalším znakem je například černá kůže). Jsou tedy podstatně nižší než běžní lidé.

Zmínky o národu Pidimužiků zvaných Pygmejové nacházíme v mnoha dílech archaické řecké literatury. Poprvé se o nich zmiňuje Homér v Iliadě:

„Αὐτὰρ ἐπεὶ κόσμηθεν ἄμ' ἡγεμόνεσσιν ἕκαστοι,
Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς
ἦῤτε περ κλαγγῇ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό·
αἶ τ' ἐπεὶ οὔν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον
κλαγγῇ ταί γε πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων
ἄνδράσι Πυγμαῖοισι φόνον καὶ κῆρα φέρουσαι·
ἥερίαι δ' ἄρα ταί γε κακὴν ἔριδα προφέρονται.
οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ μένεα πνεύοντες Ἀχαιοὶ
ἐν θυμῷ μεμαῶτες ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν.“ (Hom. *Il.* III, 1–9)³⁷

Slavná bitva mezi Pygmeji a jeřáby byla tedy známa již Homérovi, později se stala často připomínaným tématem v literatuře i v umění (zejména byla často zobrazována ve vázovém malířství, mj. i na slavné váze François). Boj s jeřáby (γερανομαχία) byl v posledních desetiletích hojně komentován.³⁸ Jeřábi prý napadli území Pygmejů a přinášeli smrt a zkázu (*FGrHist* 1 F 328a-b), Pygmejové na oplátku zničili jeřábům jejich hnízda (Plin. *HN* 7,26). Toto téma se u Homéra na dalších místech nevyskytuje, ale v pozdější literatuře je velmi často zmiňováno. Mimo jiné se podobný příběh vyskytuje i v indické mytologii, kde se tematizuje věčné nepřátelství mezi trpasličím národem Kirata a ptáky zvanými Garuda.³⁹

³⁷ “Když byly oddíly všechny i s vůdci sešikovány,
Trójané s velikým křikem a rámusem táhli jak ptáci;
podobně pod klenbou nebes křik jeřábů vůkol se šíří,
kteří unikli zimě a lijáku nevýslovnému,
a pak letíce s křikem až ku proudům Ókeánovým,
záhubu nesou a smrt všem človičkům Pidimužikům,
s nimiž po ránu hned se pouštějí do zhoubné půtky –
naopak achájské šiky šly potichu, dýchaly silou,
s velkou touhou v srdci, že budou se navzájem bránit.“ (překlad R. Mertlík)

³⁸ Mezi nejvýznamnější studie týkající se boje Pygmejů a jeřábů patří článek Muellner 1990, další významnou studii k tomuto tématu je Scobie 1975.

³⁹ Na tuto spojitost upozorňuje Rawlinson 1916, s. 65.

Homér zde přirovnává hluk jeřábů ke hluku trójského vojska a dává ho do kontrastu s mlčením achájských šiků.⁴⁰ Zároveň se snaží zaujmout posluchače neobvyklostí popisovaného obrazu bitvy Pidimužíků s jeřáby. Z toho, že je v Iliadě tento mytologický boj použit jako přirovnání, je ale patrné, že již v době vzniku eposu musela být tato mytologická událost známá minimálně většině posluchačů. Zároveň se ale patrně jednalo o neobvyklé téma.

Podle Hésioda byli Pygmejové syny Gaie a Poseidóna: „Μέλανές τε καὶ Αἰ[θ]ίοπες μεγάθυμοι ἤδ' Ἐκατοῦ δαῖοι καὶ Πυγμαῖ[οι] ἀμενηνοὶ [κ]ρείοντος Ἐρικτύπου εἰσὶ γενέθλης.“ (Hes. fr. 150,17-18 M-W). Fragment je sice porušený, ale i tak je z dochovaného textu jasně patrné, že Hésiodos pokládal Aithiopy a Pygmeje za syny Poseidóna. Více zmínek o Pygmejích se od Hésioda nezachovalo, ale i tato stručná zmínka potvrzuje teorii, že národ Pidimužíků byl již v době Homéra a Hésioda známý většině řeckého obyvatelstva.

Hekataios o národu Pygmejů hovoří podrobněji. Ve scholiích se zachoval zlomek z jeho díla: „κροτάλοις γὰρ αὐτὰς ἀλέξονται. φησὶ δὲ αὐτοὺς Ἐκαταῖος ἐπὶ † σχημάτων κριῶν ἐξιόντας ἀλέξασθαι αὐτάς, τὰς δὲ καταφρονούσας τοῦ μήκους πολεμεῖν πρὸς αὐτούς.“ (FGrHist 1 F 328a)⁴¹

A podobné informace se dozvídáme i z dalšího dochovaného zlomku: „ἱστορεῖται δὲ καὶ ὅτι κέρατα παρατίθενται καὶ ἐν σχήμασι κριῶν, ὡς Ἐκαταῖος φησι, κρόταλα ψοφοῦσι, καὶ οὕτω τὰς πυγμαιομάχους γεράνους ἀμύνονται, καταφρονούσας ἄλλως τοῦ μήκους. γεωργικοὶ δὲ εἰσιν, ὡς φασιν. ὅτι δὲ καὶ ἀξίνῃ ἐχρήσαντο ἐπὶ τὸν ἄσταχυν, γελοῖον μὲν καὶ οὐ πιθανόν, λέγεται δέ.“ (FGrHist 1 F 328b)⁴²

Z uvedených zlomků je patrné, že Hekataios se zřejmě tomuto tématu věnoval dosti podrobně a rozhodně se u něj nejednalo jen o jednoduchou zmínku o samotné existenci tohoto národa. Vidíme, že celé vyprávění o boji s jeřáby (zejména o konkrétním způsobu boje) a také o životě Pygmejů je dosti fantaskní. Bohužel ale nevíme, jak se k této nerealitě stavěl sám Hekataios, zda ji přijímal za skutečnost nebo ji naopak kritizoval.

O lidech extrémně malého vzrůstu v hloubi afrického kontinentu hovoří i Hérodotos. Zde se ale již jedná o jiný typ sdělení. Nedožíváme se zde nic o fantastických bytostech,

⁴⁰ Podobné přirovnání viz. Hom. *Il.* IV, 429 – 436.

⁴¹ „Brání se řehtačkami. Hekataios o nich říká, že jen na hřbetech beranů se mohou bránit jeřábům, kteří je přehlíží kvůli jejich výšce, a bojovat s nimi.“

⁴² „Říká se, že si nasazují rohy a na hřbetech beranů, jak říká Hekataios, chřestí řehtačkami, a tak odrážejí jeřáby, kteří proti nim bojují. Ti je totiž přehlíží kvůli jejich výšce. Jsou zemědělci, jak se říká. Povídá se, že klasy sklízí sekyrou, což je směšné a vůbec ne přesvědčivé, ale říká se to.“

které jezdí na beranech a točí řehtačkami. V Hérodotově pojetí jde pravděpodobně o skutečné Pygmeje, jejichž potomci v Africe žijí dodnes.

První zpráva o Pygmejích je ve druhé knize díla. Hérodotos ji slyšel od mužů z Kyrény, kteří se setkali s Etearchem, králem Ammónovců. Etearchos se tyto informace dozvěděl od Nasamónských, což byl libyjský národ sídlící u zálivu Syrty. K Hérodotovi se tedy celá tato historie dostala až z třetí ruky, a proto lze očekávat, že detaily budou tímto předáváním zkresleny. I přesto ale můžeme věřit, že jádro vypravování bylo zachováno. Hérodotos se tedy přes několik prostředníků dozvěděl následující: „... ἴεναι τὰ πρῶτα μὲν διὰ τῆς οἰκεομένης, ταύτην δὲ διεξελθόντας ἐς τὴν θηριώδεα ἀπικέσθαι, ἐκ δὲ ταύτης τὴν ἔρημον διεξιέναι τὴν ὁδὸν ποιευμένους πρὸς ζέφυρον ἄνεμον. Διεξελθόντας δὲ χῶρον πολλὸν ψαμμώδεα καὶ ἐν πολλῇσι ἡμέρησι ἰδεῖν δὴ κοτε δένδρεα ἐν πεδίῳ πεφυκότα, καὶ σφεας προσελθόντας ἄπτεσθαι τοῦ ἐπεόντος ἐπὶ τῶν δενδρέων καρποῦ, ἀπτομένοισι δὲ σφι ἐπελθεῖν ἄνδρας μικροῦς, μετρίων ἐλάσσονας ἀνδρῶν, λαβόντας δὲ ἄγειν σφέας· φωνῆς δὲ οὔτε τι τῆς ἐκείνων τοῦς Νασαμῶνας γινώσκειν οὔτε τοῦς ἄγοντας τῶν Νασαμῶνων. Ἄγειν τε δὴ αὐτοὺς δι' ἐλέων μεγίστων, καὶ διεξελθόντας ταῦτα ἀπικέσθαι ἐς πόλιν ἐν τῇ πάντας εἶναι τοῖσι ἄγουσι τὸ μέγαθος ἴσους, χρῶμα δὲ μέλανας. Παρὰ δὲ τὴν πόλιν ῥέειν ποταμὸν μέγαν, ῥέειν δὲ ἀπὸ ἐσπέρης αὐτὸν πρὸς ἥλιον ἀνατέλλοντα, φαίνεσθαι δὲ ἐν αὐτῷ κροκοδείλους.“ (Hdt. II, 32)⁴³

Již v úvodní části této pasáže se potvrzuje naše hypotéza, že Pygmejové, stejně jako další bytosti, etnika a národy, které se Řekům zdály určitým způsobem odlišné a nenormální, jsou umístěni na samý okraj světa, daleko od civilizace. Nasamónové nejprve museli projít obydlenou krajinou, z níž se dostali do pásma divé zvěře, za níž ležela velká poušť. Vidíme, že civilizace zde již skončila, za hranicí obydleného území je divočina a ještě dále neobyvatelný pruh země, poušť. A teprve zde, oddělena touto přírodní bariérou od středu *oikúmené*, leží země Pygmejů.

Další zajímavý fakt, jehož je třeba si povšimnout, je zásadní odlišnost jazyka Pygmejů od jazyka příchozích. Hérodotos nám říká: „*Jejich řeči Nasamónové vůbec nerozuměli a oni zase nerozuměli jim.*“ S tímto prvkem se setkáváme často a vždy symbolizuje základní kulturní odlišnost. Barbar se v řeckém pojetí odlišuje od civilizovaného člověka, Řeka, právě tím, že neovládá jazyk, a proto mu nelze rozumět.⁴⁴

Zároveň zde ale narážíme na překvapující skutečnost. Pygmejové vzali své zajatce do svého *města*. V této situaci, kdy Nasamónští museli vyjít mimo hranice civilizace, překonat

⁴³ „... nejprve se ubírali osídlenou krajinou, a když ji prošli, dostali se do pásma divé zvěře a odtamtud procházeli pouští zamířivše na západ. Prošli velikým písečným územím a po mnoha dnech spatřili zase stromy, rostoucí v rovině. Když k nim přišli, trhali z těch stromů plody, a při tom na ně přišli mužové malé postavy, menšího než prostředního vzrůstu, zajali je a odvedli. Jejich řeči Nasamónové vůbec nerozuměli a oni zase nerozuměli jim. Vedli je přes ohromné bažiny, a když je přešli, dorazili s nimi do města, v němž byli všichni lidé stejného vzrůstu, jako ti, kdo je vedli; měli černou pleť. V blízkosti toho města teče prý veliká řeka, a to od západu k východu, a jsou v ní krokodýli.“ (překlad J. Šonka)

⁴⁴ Cf. Smith 2004, s. 238 n.

divočinu, poušť a nakonec ještě bažiny, se jeví velmi zvláštním fakt, že Pygmejové, exotické bytosti malého vzrůstu s černou kůží, mají své vlastní město, *polis*. Zde je třeba mít na paměti Hérodotovo mnohokrát zmiňované řecké měřítko, které jako by přikládal na různé skutečnosti, s nimiž se setkal. S. Greenblatt tento přístup, který možná není nejvhodnější, ale je zcela pochopitelný, charakterizuje takto: „*Hérodotos se nepouští s nadšením do relativizování; drží se pevně řeckého jazyka i kultury jako modelu, na jehož základě interpretuje jiné než řecké zvyklosti.*“⁴⁵ S touto tzv. *interpretatio graeca* se v Hérodotově díle setkáváme velmi často.

Řeka, o které se dozvídáme v závěru úryvku, že teče *od západu k východu, a jsou v ní krokodýli*, je pravděpodobně Niger. Toto určení této řeky plné krokodýlů podporuje i fakt, že cesta dobře vybaveného oddílu, který by přešel Saharu až k Nigeru, je zcela reálná.⁴⁶

Druhá pasáž, ve které Hérodotos zmiňuje etnikum Pygmejů, je ze čtvrté knihy. Sataspés z rodu Achaimenovců byl vyslán, aby obeplul Libyi: „... περήσας δὲ θάλασσαν πολλὴν ἐν πολλοῖσι μῆσι, ἐπεῖτε τοῦ πλέονος αἰεὶ ἔδεε, ἀποστρέψας ὀπίσω ἀπέπλεε ἐς Αἴγυπτον. Ἐκ δὲ ταύτης ἀπικόμενος παρὰ βασιλέα Ξέρξην ἔλεγε φᾶς τὰ προσωτάτω ἀνθρώπους μικροὺς παραπλέειν ἐσθῆτι φοινικίῃ διαχρωμένους, οἱ ὅκως σφεῖς καταγοῖατο τῇ νηὶ φεύγεσκον πρὸς τὰ ὄρεα καταλείποντες τὰς πόλεις· αὐτοὶ δὲ ἀδίκηειν οὐδὲν ἐσιόντες, βρωτὰ δὲ μοῦνα ἐξ αὐτέων λαμβάνειν.“ (Hdt. IV, 43)⁴⁷

I zde, stejně jako v předchozí pasáži, se hned na začátku dozvídáme, že země Pygmejů leží opravdu mimo hranice *oikúmené*. Sataspés *za mnoho měsíců přeplul veliký kus moře*. Moře zde má stejnou funkci, jakou měla divočina, poušť a bažiny v předchozím případě. Představuje bariéru, těžko překonatelnou překážku, hranici. Tato odlehlost se znovu zdůrazňuje v následující větě, kde Hérodotos říká, že k Pygmejům Sataspés připlul *na nejzazším konci své cesty*.

O černé pleti se zde nehovoří, etnikum je charakterizováno svou velikostí. Znovu se zde setkáváme s faktem, že Pygmejové žili ve městech, *poleis*. Máme zde ale jinou informaci, která se shoduje s Hekataiovými zlomky. Vzhledem k tomu, že Egyptané Pygmejům *pobírali brav*, je jasné, že Pygmejové asi opravdu byli zemědělci, jak píše i Hekataios.

⁴⁵ Greenblatt 2004, s. 147 n.

⁴⁶ How – Wells 2002, vol. I, s. 176.

⁴⁷ „... Za mnoho měsíců přeplul veliký kus moře, a když to k obeplutí stále nestačilo, obrátil se nazpět a plul do Egypta. Z Egypta se odebral ke králi Xerxovi a podával zprávu, že na nejzazším konci své cesty připlul k lidem malé postavy, kteří se odívali do oděvů z palmových listů. Kdykoli s lodí přirazili ke břehu, utíkali tito lidé do hor a opouštěli svá města. Egyptané prý jim svým příchodem nečinili žádné příkoří, jenom jim pobírali brav.“ (překlad J. Šonka)

Homér i Hérodotos umísťujú Pygmeje do strednej časti Afriky. Existujú však celkom dve lokality, do nichž staroveční autoři umísťovali Pygmeje. Jako první je to již zmiňovaná Afrika (konkrétně se jedná o území poblíž pramenů Nilu), druhou lokalitou, v níž podle antických autorů žili lidé velmi malého vzrůstu, je nejjihnější část Asie. Obě tyto oblasti jsou dodnes obydleny kmeny lidí velmi malého vzrůstu.⁴⁸ Příběh o Pygmejích je také často užíván jako příklad Hérodotovy věrohodnosti, protože se jedná o vyprávění v mnohém nepravděpodobné a zpochybňované, které ale bylo později ověřeno vědeckými bádáním.⁴⁹

⁴⁸ Cf. Flower 1889, s. 75

⁴⁹ Hérodotos se dokonce ani nesnažil zveličovat výškový rozdíl mezi Pygmeji a ostatními lidmi normálního vzrůstu, což se jeví jako obdivuhodné vzhledem k tomu, že by tím mohl získat větší oblibu u posluchačů.

2. 2 Aithiopové (Αἰθίοπες)

Řekové nazývali obyvatele nejzazšího jihu Aithiopy, což doslova znamená *sluncem spálené tváře*.⁵⁰ Nejstarší zmínky o národu Aithiopů nacházíme již u Homéra. Asi nejpodrobnější zpráva o Aithiopech, kterou můžeme v homérských eposech najít, je v první knize Odysseie:

„ἀλλ' ὁ μὲν Αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ' ἔοντας,
Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαΐαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
οἱ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος,
ἀντιῶν ταύρων τε καὶ ἀρνειῶν ἑκατόμβης.
ἔνθ' ὃ γε τέρπετο δαιτὶ παρήμενος· οἱ δὲ δὴ ἄλλοι
Ζηνὸς ἐνὶ μεγάροισιν Ὀλυμπίου ἀθροοὶ ἦσαν.“ (Hom. *Od.* I, 22–27)⁵¹

První informace, kterou z této pasáže získáváme, je přibližné určení místa, kde Aithiopové žijí. Stejně jako ostatní národy, jimiž se v této práci zabýváme, jsou i Aithiopové vzdálení a běžným smrtelníkům jen velmi těžko dostupní. Aithiopové *bydlí v dáli*. Totéž se ještě jednou opakuje v následujícím verši, kde jsou Aithiopové označeni jako *kmen na koncích světa*.

Dále se dovídáme, že národ Aithiopů je rozdělen na dvě části, na východní Aithiopy (u nichž slunce vychází) a západní (u nichž zapadá). K tomuto rozdělení, jeho účelu nebo příčině nemáme u Homéra žádné podrobnější informace. Důležitá je však skutečnost, že Poseidón či jiný bůh nebo bohyně odchází k Aithiopům proto, že se u nich konají skvělé hody a oběti. Už u Homéra tak dostává Aithiopie punc bohatství a blahobytu.

Když Odysseus odplouvá od Kalypsó, spatří ho Zeus, který se právě vrací od Aithiopů.⁵² Na tomto místě nemáme žádnou podrobnější informaci o tom, kdo jsou Aithiopové. Stejně jako na mnoha dalších místech je zde užita jen velmi stručná formulace. Bůh (v tomto případě Zeus) *prodléval u Aithiopů*.

Naše následující setkání s Aithiopy je poněkud překvapující. Meneláos vypráví o své cestě domů a říká, že *přišel k Aithiopům*.⁵³ To se může zdát překvapující, protože

⁵⁰ Chantraine 1968, vol. I, s. 33.

⁵¹ „Ten (sc. Poseidón) však se k Aithiopům kdys odebral, bydlícím v dáli, k Aithiopům, jichž kmen je rozdvojen na koncích světa: jedni jsou tam, kde vychází slunce, kde zapadá, druzí; slavnostní oběti býků a ovcí se účastnit toužil. Tam tedy při hodech seděl a těšil se. Ostatní bozi v Díově olympské síni jak jindy pospolu dleli.“ (překlad O. Vaňorný)

⁵² Cf. Hom. *Od.* V, 282–287.

⁵³ Cf. Hom. *Od.* IV, 83–84.

k Aithiopům chodí u Homéra většinou jen bozi. Tuto skutečnost ale můžeme dobře vysvětlit tím, že Meneláos je *hérós*, a proto může zažít i to, co pro běžného smrtelníka není dostupné a stojí pro něj na samotných hranicích jeho vlastního světa.

Když Patroklova hranice nemůže vzplanout, prosí Achilles bohy, aby oheň zažehli. Iris přichází s poselstvím k větrům, aby hranici pomohli zapálit:

„εἴμι γὰρ αἴτις ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥέεθρα
Αἰθιοπῶν ἐς γαῖαν, ὅθι ῥέζουσ' ἑκατόμβας
ἀθανάτοις, ... „ (Hom. *Il.* XXIII, 205–207)⁵⁴

Zde se poprvé dovídáme, že Aithiopové sídlí až u proudů Ókeánu, na samé hranici *oikúmené*. K Aithiopům tentokrát odchází bohyně Iris, aby se účastnila hodování i obětí. Znovu se zde opakuje motiv zbožnosti tohoto národa, u něhož proto rádi pobývají i sami bohové.

V posledním úryvku Thetis oslovuje syna Achillea a slibuje, že půjde k Diovi s prosbou, aby pomohl Trójánům:

„Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
— χθιζὺς ἔβη κατὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἔποντο.“ (Hom. *Il.* I, 422–424)⁵⁵

Zde opět Zeus a ostatní bohové odcházejí k Aithiopům slavit a hodovat, tenkrát na celých dvanáct dní. Aithiopové zde dostávají přízvisko, které bylo v dřívějších úryvcích pouze naznačeno. Přinášejí oběti a bohům je milé s nimi pobývat, protože Aithiopové jsou *zbožní*. Adjektivum ἀμύμων, kterým zde Homér charakterizuje Aithiopy a které R. Mertlík překládá *zbožní*, má však několik významů. Můžeme ho překládat také jako *bezúhonný*, *nevinný*, *ušlechtilý* či *vynikající*. Všechny tyto možné překlady dobře vystihují, jak Řekové vnímali Aithiopy.

Co se tedy dovídáme o etniku Aithiopů u Homéra? Z jeho velmi stručných poznámek vyplývá, že Aithiopové žijí na nejjižnějším okraji světa u Ókeánu a jsou rozděleni na dvě části. Jejich země je bohatá a její obyvatelé zbožní a bohabojní, proto sem bohové rádi přicházeli s Aithiopy hodovat. Můžeme však tvrdit, že pro Homéra byli Aithiopové spíše

⁵⁴ „Neboť vzápětí půjdu zas ku proudům Ókeánovým,
do země Aithiopů, kde vzdávají blaženým bohům
žertvy, ...“ (překlad O. Vaňorný)

⁵⁵ „Zeus totiž k Ókeánu šel na hody včera k svým zbožným
Aithiopům a bozi ho všichni doprovázeli.“ (překlad R. Mertlík)

mytologickým národem než reálně existujícím etnikem. Nepodává o nich konkrétní informace, omezuje se na stylizovaná epiteta a opakující se formule.

Hésiodos a Pindaros se zmiňují o Memnónovi, králi Aithiopie. Obě zmínky jsou velmi stručné, spíše doplňují kontext a slouží jako příklad pro vysvětlování dalších událostí. V Theogonii čteme jen stručnou genealogickou poznámku:

„Τιθωνῷ δ' Ἡὼς τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστήν,
Αἰθίοπων βασιλῆα,” (Hes. Th. 984 n)⁵⁶

V Pindarově básni se dozvídáme téměř doslova totéž, co v předchozím případě, je doplněno jen adjektivum *chrabrý*.

„λέγε, τίνες Κύκνον, τίνες Ἑκτορα πέφνον,
καὶ στράταρχον Αἰθίοπων ἄφοβον
Μέμνονα χαλκοάραν’” (Pind. I. V, 39–41)⁵⁷

Memnón byl tedy syn Tithónův a Eóin, který v trojské válce přišel na pomoc svému strýci Priamovi. Jeho osudy ve válce však nesouvisí s jeho rodnou Aithiopií ani s jejími obyvateli, a proto se tomuto tématu nebudeme již podrobněji věnovat.⁵⁸ Je však jisté, že Aithiopie byla zemí obecně známou, ať už v mytologické či reálné rovině. Hésiodos i Pindaros se však zcela přidržují mytologické tradice v duchu Homérově a mají ještě velmi daleko k Hérodotově snaze o sepsání skutečných dějin.

Etnika Aithiopů se okrajově dotýká i básník Mimnermos, když vypráví, že v noci slunečního boha Hélia veze po moři zlatá číse zpět na místo východu slunce. Jeho sluneční vůz zatím čeká u Aithiopů.⁵⁹ To by ovšem znamenalo, že Aithiopové možná podle řeckých představ nesídlili na nejzazším jihu, ale spíše blíže směrem k východu afrického kontinentu.⁶⁰ Zároveň zde vidíme stále setrvávání v homérském chápání: Aithiopové jsou mytologický národ, u nějž prodlévají bozi nebo ho alespoň navštěvují.

Skylax, který na příkaz Dareia podnikl plavbu po řece Indu, po Indickém oceánu i po Rudém moři,⁶¹ se o Aithiopech také zmiňoval. Jeho dílo se nedochovalo a proto nemáme žádnou představu, co Skylax o národu Aithiopů napsal. Můžeme předpokládat, že jeho

⁵⁶ „Ἐὼς ζοδὶλα Τιθόνωι Μὲμνὼνα σ μὲδῆνω ζβροί, κρὰλε Αἰθιοπῶν.“

⁵⁷ „Ὶεκνι, κδο ζαβὶλ Κυκνα, κδο Ηεκτορα α χραβρέηο велιτελε Αἰθιοπῶν, Μὲμνὼνα οδῆνῆο βρονζεμ.“

⁵⁸ Pro podrobnější rozbor Memnónova příběhu cf. West 2003, s. 1–14.

⁵⁹ Mimn. fr. 10 DIEHL.

⁶⁰ Cf. Starý – Fischerová 2008, s. 60 n.

⁶¹ K tomuto autorovi a jeho dílu podrobněji cf. kapitola *Indové*.

zmínky se týkají skutečného etnika Aithiopů a že se již nejedná o fantastický národ, u něhož pobývají bozi, jak jsem to viděli u Homéra.

Hekataios se o Aithiopii prý také zmiňoval, zachovaly se tři krátké zlomky. První zlomek je opravdu velmi stručný, zachoval se u Stefana Byzantského: „Μάρμακες ἔθνος Αἰθιοπικόν. Ἐκαταῖος Ἀσίαι.” (FGrHist 1 F 325) ⁶² Z tohoto zlomku se dovídáme pouze to, že Aithiopii pravděpodobně považoval Hekataios za součást Asie, která ovšem v jeho pojetí zřejmě zahrnovala Asii i Afriku. ⁶³ Kromě tohoto poměrně obecného geografického určení zde Hekataios neuvádí žádnou další informaci. Kmen Marmaků, jehož se zlomek týká, nám z jiných zdrojů není znám.

Další zlomek je podobného rázu: “Υσαεῖς· νῆσος μικρὰ καὶ μεγάλη Αἰθιοπών. Ἐκαταῖος Περιηγῆσει Αἰγύπτου, οἱ νησιῶται Ὑσαῖται ὡς Ὅασῖται.” (FGrHist 1 F 326) ⁶⁴ Znovu se dozvídáme, že Aithiopii situoval Hekataios beze všech pochybností do Afriky.

V souvislosti s Aithiopií zmiňuje Hekataios podivuhodný národ Stínonožců. V díle Stefana Byzantského se zachovalo pouze stručné slovníkové heslo: „Σκιάποδες· ἔθνος Αἰθιοπικόν, ὡς Ἐκαταῖος ἐν Περιηγῆσει Αἰγύπτου.” (FGrHist 1 F 327) ⁶⁵

Z autorů archaické doby se nám o Stínonožcích další zmínka nezachovala, z doby pozdější je nejdůležitějším dokladem obecně rozšířené víry v tento národ zmínka v Aristofanově komedii *Ptáci*. ⁶⁶ Na rozdíl od Hekataia všichni pozdější autoři kladou tento národ do Indie, což ale pravděpodobně nevychází z žádné místní mytologické tradice.

Skiapodové, kteří také bývali nazýváni Monopodové, byli mytologickým národem trpasličího vzrůstu, který obýval část aithiopského území. Měli jen jednu silnou nohu, která vyrůstala ze středu jejich těla a byla zakončena neobvykle velkým chodidlem, které jim sloužilo jako ochrana před žhavým poledním sluncem. V době největšího žáru si Skiapodové mohli lehnout na záda a zastínit se svým velkým chodidlem. ⁶⁷

Velmi známý je také Xenofanův zlomek, který se týká Aithiopů: „Αἰθιοπές τε <θεοὺς σφετέρους> σιμοὺς μέλανάς τε Θρῆκίεσ τε γλαυκοὺς καὶ πυρρούς <φασὶ πέλεσθαι>” (Xenofanés, zl. B 16,

⁶² „Marmakové: aithiopský kmen, jak píše Hekataios ve spisku o Asii.“

⁶³ Cf. Dobiáš 1948, s. 70: „Obsahoval (sc. spis *Periodos gés*) 2 knihy, původně myšlené snad jako díla zcela samostatná, jednu o Evropě, druhou o Asii, k níž byla tenkrát počítána i Afrika (vlastně Libye, jižní pobřeží Středozemního moře).“ Vzhledem ke stavu dochovaného materiálu však nemůžeme toto tvrdit s jistotou.

⁶⁴ „Hysajské ostrovy: malý a velký aithiopský ostrov, Hekataios v Cestě po Egyptě píše o Hysajských ostrovech jako o Oasijských.“

⁶⁵ „Stínonožci: aithiopský kmen, jak píše Hekataios v Cestě po Egyptě.“

⁶⁶ Cf. Ar. Av. 1553.

⁶⁷ Tento popis Stínonožců se dochoval v Pl. HN 7,2.

VS)⁶⁸ Zde vidíme, že Xenofanés pouze využil národ Aithiopů, který má charakteristickou fyziognomii, k tomu, aby mohl podrobit kritice řecký antropomorfismus. Zároveň je ze stručného popisu patrné, že pro něj byli Aithiopové reálně existujícím etnikem a nikoli mytologickým národem, který navštěvují bozi, jako je tomu u Homéra. Dokonce se zdá, že k tomuto národu přistupoval racionálněji než Hérodotos. Tomu se budeme věnovat v následujících odstavcích.

Nejpodrobnější informace nacházíme u Hérodota. Hérodotos se o Aithiopech a jejich zemi zmiňuje na mnoha (celkem osmnácti) místech a věnuje jim relativně obsáhlou pasáž na začátku třetí knihy. Toto stručné shrnutí informací, které nám Hérodotos o Aithiopech poskytuje, by asi bylo vhodné uvést krátkým, ale velmi výstižným úryvkem ze třetí knihy: „Ἀποκλινομένης δὲ μεσαμβρίας παρήκει πρὸς δύνοντα ἥλιον ἡ Αἰθιοπία χώρα ἐσχάτη τῶν οἰκεομένων· αὕτη δὲ χρυσὸν τε φέρει πολλὸν καὶ ἐλέφαντας ἀμφιλαφέας καὶ δένδρεα παντοῖα ἄγρια καὶ ἔβενον καὶ ἄνδρας μεγίστους καὶ καλλίστους καὶ μακροβιωτάτους.“ (Hdt. III, 114)⁶⁹ Znovu se zde objevuje onen výraz odlehlosti a nedostupnosti, Aithiopie je *nejzazší obydlená země*.⁷⁰ A stejně jako mnoho jiných končin, které leží až u samotných hranic *oikúmené*, je i Aithiopie výjimečná. I zde se opakuje ona blahobytnost, která byla několikrát tematizována již u Homéra. Aithiopie je plná zlata, žije zde mnoho slonů a také je zde hojnost ebenového dřeva. Zlato, sloni a ebenové dřevo reprezentují bohatství. O obyvatelích této země se ale dovídáme více, než u Homéra, který je charakterizoval jako *zbožné*. V tomto krátkém úryvku, který je ale doslova nabitý informacemi, jsou Aithiopové popsáni jako vysocí, krásní a dlouhověcí. O všech jednotlivostech budeme pojednávat ještě v dalším textu, protože i Hérodotos se k těmto skutečnostem opakovaně vrací.

Sám Hérodotos prý cestoval po Nilu až k ostrovu Elefantina.⁷¹ Podle něj je Aithiopie celá obydlená země od Elefantiny na jih a její geografické poloze se přímo či nepřímě věnuje hned na několika místech.⁷² Nejpresněji její polohu charakterizuje, když říká, že Aithiopové *sídlí u jižního libyjského moře*.⁷³

⁶⁸ „Aithiopové [si bohy představují] ploskonosé a tmavé, Thrákové zase [je mají za] modrooké a rusovlasé.“ (Dielsova rekonstrukce, překlad J. Plátová)

⁶⁹ „Tam, kde se slunce sklání od polední doby k západu, prostírá se Aithiopie jako nejzazší obydlená země. Je v ní hojnost zlata, mnoho slonů, rozličné divoce rostoucí stromy, ebenové dřevo a lidé velmi vysokých postav, krásní a dlouhověcí.“ (překlad J. Šonka)

⁷⁰ Hérodotos chce tedy vyjádřit, že Aithiopie je nejvzdálenější země směrem na jihozápad, o které se doslechl.

⁷¹ Cf. Hdt. II, 29.

⁷² Cf. Hdt. II, 11 („Ἐτερον τοιοῦτον κόλπον καὶ τὴν Αἴγυπτον δοκέω γενέσθαι κού, τὸν μὲν ἐκ τῆς βορείης θαλάσσης [κόλπον] ἐσέχοντα ἐπ' Αἰθιοπίας.“ – „Domnívám se, že i Egypt býval kdysi takovým zálivem, který se táhl od severního moře směrem k Aithiopii.“), Hdt. II, 12 („ἀλλὰ μελάγγαιόν τε καὶ καταρρηγνυμένην ὥστε ἐοῦσαν ἰλὸν τε καὶ πρόχυσιν ἐξ Αἰθιοπίας κατεννευγμένην ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ.“ – „...je to země černá a drobivá, protože je to bažina a náplav, přinesený řekou z Aithiopie.“), Hdt. II, 22 („... ὅς ῥέει μὲν ἐκ Λιβύης διὰ μέσων

Popisuje i její hlavní město Meroé, ve kterém prý vyvěrá pramen, který voní po fialkách a přináší dlouhověkost.⁷⁴ Vypráví, že za vlády Psamteka I. mnoho egyptských vojáků opustilo svou zemi a usídlilo se u Aithiopů. Tomuto tématu se Hérodotos věnuje poměrně podrobně: „Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς πόλιος πλέων ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἄλλω ἥξεις ἐς τοὺς αὐτομόλους ἐν ὅσῳ περ ἐξ Ἐλεφαντίνης ἦλθες ἐς τὴν μητρόπολιν τὴν Αἰθιοπῶν. Τοῖσι δὲ αὐτομόλοισι τούτοισι οὕνομά ἐστι Ἀσμάχ, δύναται δὲ τοῦτο τὸ ἔπος κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν «οἱ ἐξ ἀριστερῆς χειρὸς παριστάμενοι βασιλεῖ». Ἀπέστησαν δὲ αὗται τέσσερες καὶ εἴκοσι μυριάδες Αἰγυπτίων τῶν μαχίμων ἐς τοὺς Αἰθιοπας τούτους δι' αἰτίν ταιήνδε. Ἐπὶ Ψαμμητίχου βασιλέος φυλακαὶ κατέστασαν ἐν τε Ἐλεφαντίνῃ πόλει πρὸς Αἰθιοπῶν. Τοὺς ὧν δὴ Αἰγυπτίους τρία ἔτεα φρουρήσαντας ἀπέλυε οὐδεὶς τῆς φρουρῆς· οἱ δὲ βουλευσάμενοι καὶ κοινῶ λόγῳ χρησάμενοι πάντες ἀπὸ τοῦ Ψαμμητίχου ἀποστάντες ἦσαν ἐς Αἰθιοπίην. Ψαμμήτιχος δὲ πυθόμενος ἐδίωκε· ὥς δὲ κατέλαβε, ἐδέετο πολλὰ λέγων καὶ σφεας θεοῦ πατρῴους ἀπολιπεῖν οὐκ ἔα καὶ τέκνα καὶ γυναῖκας· τῶν δὲ τινα λέγεται δεῖξαντα τὸ αἰδοῖον εἰπεῖν, ἔνθα ἂν τοῦτο ἦ, ἔσεσθαι αὐτοῖσι ἐνθαῦτα καὶ τέκνα καὶ γυναῖκας. Οὗτοι ἐπεῖτε ἐς Αἰθιοπίην ἀπίκοντο, διδοῦσι σφέας αὐτοὺς τῷ Αἰθιοπῶν βασιλεῖ. Ὁ δὲ σφεας τῷδε ἀντιδωρέεται· ἥσάν οἱ διάφοροί τινες γεγονότες τῶν Αἰθιοπῶν· τούτους ἐκέλευε ἐξελόντας τὴν ἐκείνων γῆν οἰκέειν. Τούτων δὲ ἐσοικισθέντων ἐς τοὺς Αἰθιοπας, ἡμερώτεροι γεγόνασι Αἰθιοπες, ἦθεα μαθόντες αἰγύπτια.“ (Hdt. II, 30)⁷⁵ Z této obsírné pasáže se můžeme dovědět několik důležitých skutečností. Jako první důležitý poznatek je třeba uvést to, že Hérodotos opravdu chápe Aithiopy jako reálné etnikum, které žije v zemi, která sice je na okraji světa, ale je stále ještě dosažitelná pro člověka (v tomto případě pro egyptské vojáky). Nejsou to již zbožní Aithiopové, k nimž jezdí bozi hodovat. Zůstává jim sice jejich příslovečné bohatství, ale jde o normální smrtelníky, kteří se dokonce z části přizpůsobili egyptským mravům, jak vyplývá ze závěrečné části této pasáže. Přestože se však jedná o více méně reálný národ vysokých lidí tmavé pleti, sám příběh nemusí být historickou skutečností.⁷⁶

Αἰθιοπῶν, ἐκδιδοῖ δὲ ἐς Αἴγυπτον“ – „... teče (sc. Nil) z Libye přes Aithiopií a odtud přitéká do Egypta.“), Hdt. II, 28 („τὰς ὧν δὴ πηγὰς τοῦ Νείλου ἐούσας ἀβύσσους ἐκ τοῦ μέσου τῶν ὀρέων τούτων ῥεῖν, καὶ τὸ μὲν ἡμισυ τοῦ ὕδατος ἐπ' Αἰγύπτου ῥεῖν καὶ πρὸς βορρῆν ἄνεμον, τὸ δ' ἕτερον ἡμισυ ἐπ' Αἰθιοπίας τε καὶ νότου.“ – „Prameny Nilu prý jsou bezedné a vytékají uprostřed mezi těmi horami; polovina vody prý teče na sever do Egypta a druhá na jih do Aithiopie.“). (překlady J. Šonka)

⁷³ Cf. Hdt. III, 17.

⁷⁴ Cf. Hdt. II, 29.

⁷⁵ „Za stejný čas jako z Elefantiny do hlavního města Aithiopů se dorazí po řece k přeběhlíkům. Tito přeběhlíci se nazývají Asmach, což po řecku znamená „ti, kdo stojí králi po levé ruce“. Je to dvě stě čtyřicet tisíc egyptských bojovníků, kteří přešli k Aithiopům z této příčiny: Za krále Psamméticha byly posádky v městě Elefantině proti Aithiopům, ... Tyto Egyptany po tři roky nikdo v posádce nevystřídál. Dohodli se tedy společně, že od Psamméticha odpadnou, a odtáhli do Aithiopie. Psammétichos se to dozvěděl a pronásledoval je. Když je dostihl, prosil je mnohými slovy a nechtěl dopustit, aby opustili otcovské bohy a děti a ženy. Tu jeden z nich prý ukázal na svůj pohlavní úd a pravil, že kde mají toto, tam budou mít i děti a ženy. Jakmile přišli přeběhlíci do Aithiopie, poddali se aithiopskému králi. Ten je za to obdaroval tím, že jim přikázal, aby zničili protivníky, které měl mezi Aithiopy, a usadili se v jejich území. Když se Egyptané mezi Aithiopy usadili, zmírnily se aithiopské mravy, protože poznali zvyky egyptské.“ (překlad J. Šonka)

⁷⁶ Někteří badatelé zpochybňují pravdivost tohoto příběhu (např. Wiedemann), ale většinou je přijímán jako v jádru spolehlivý zdroj informací. Pro podrobnější informace cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 174.

Hérodotos dále uvádí, že se v Aithiopii praktikuje obřízka⁷⁷ a že Aithipové vypouštějí do žen černé semeno.⁷⁸ Obě tyto poznámky jsou v Hérodotových dějinách naprosto běžné a nejedná se o žádnou zvláštní charakteristiku. Naopak, jde o potvrzení naší hypotézy, že Hérodotos upouští od homérského chápání Aithiopů a snaží se být realistou.

Nejpodrobněji Hérodotos vypráví, jak Kambýsés poslal zvědy k Aithiopům.⁷⁹ Kambýsés poslal k Aithiopům Ichthyofagy,⁸⁰ kteří znali jazyk Aithiopů,⁸¹ protože o Aithiopech slyšel mnohé podivuhodné věci: „Οἱ δὲ Αἰθίοπες οὗτοι ἐς τοὺς ἀπέπεμπε ὁ Καμβύσης λέγονται εἶναι μέγιστοι καὶ κάλλιστοι ἀνθρώπων πάντων. Νόμοισι δὲ καὶ ἄλλοισι χρᾶσθαι αὐτοὺς φασι κεχωρισμένοισι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν βασιλῆην τοῖσι τὸν ἄν τῶν ἀστῶν κρίνωσι μέγιστόν τε εἶναι καὶ κατὰ τὸ μέγαθος ἔχειν τὴν ἰσχύϊν, τοῦτον ἀξιοῦσι βασιλεύειν.” (Hdt. III, 20)⁸² Ichthyofagové předali králi Aithiopů dary a také Kambýsovu nabídku na uzavření hostinného přátelství. Král Aithiopů však odhalil Kambýsovy úmysly a poslal zvědy zpět s lukem, který bylo velmi obtížné napnout. Kambýsés se prý má pustit s Aithiopy do války, až Peršané budou moci napínat tak veliké luky.⁸³ Král Aithiopů potom kritizoval všechny přinesené dary i způsob života Peršanů. Vysmíval se i délce jejich života, protože Aithiopové byli národ dlouhověký. Jediné, co se mu zdálo lepší, bylo víno, které prý Aithiopové nemají.⁸⁴

Dále se Hérodotos zabývá dalšími podrobnostmi ze života Aithiopů, které sice mají nádech zvláštnosti a záhadnosti, ale přesto se nejedná o zcela fantaskní historky: „Ἀντειρομένων δὲ τὸν βασιλέα τῶν Ἰχθυοφάγων τῆς ζόης καὶ τῆς διαίτης πέρι, <εἶπε> ἔτεα μὲν ἐς εἴκοσί τε καὶ ἑκατὸν τοὺς πολλοὺς αὐτῶν ἀπικνέεσθαι, ὑπερβάλλειν δὲ τινας καὶ ταῦτα, σίτησιν δὲ εἶναι κρέα ἐφθὰ καὶ πόμα γάλα. Θῶμα δὲ ποιευμένων τῶν κατασκόπων περὶ τῶν ἐτέων ἐπὶ κρήνην σφι ἡγήσασθαι, ἀπ' ἧς λουόμενοι λιπαρώτεροι ἐγίνοντο, κατὰ περ εἰ ἐλαίου εἶη· ὅζειν δὲ ἀπ' αὐτῆς ὡς εἰ ἶον. Ἀσθενὲς δὲ τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης ταύτης οὕτω δὴ τι ἔλεγον εἶναι οἱ κατάσκοποι ὥστε μηδὲν οἶόν τ' εἶναι ἐπ' αὐτοῦ ἐπιπλέειν, μήτε ξύλον μήτε τῶν ὅσα ξύλου ἐστὶ ἐλαφρότερα, ἀλλὰ πάντα σφέα χωρέειν ἐς βυσσόν. Τὸ δὲ ὕδωρ τοῦτο εἴ σφί ἐστι ἀληθὲς οἶόν τι λέγεται, διὰ

⁷⁷ Cf. Hdt. II, 104.

⁷⁸ Cf. Hdt. III, 101.

⁷⁹ Věnuje tomuto příběhu dlouhou pasáž, cf. Hdt. III, 20 nn.

⁸⁰ Ichthyofagové neboli jedlíci ryb byl společný název pro obyvatele pobřežních oblastí, kteří se živilí převážně rybami. Někdy byl tento termín používán také pro mytologický národ, který sídlil na konci světa a byl popisován jako národ dokonale spravedlivých lidí nebo naopak národ na velmi nízké civilizační úrovni (Agatharchidés z Knidu, *De Mari Erythro*, fr. 31–49). Nejčastěji jsou ale Ichthyofagové zmiňováni právě v souvislosti s poselstvem k Aithiopům. Cf. Der Neue Pauly, heslo Ichthyophagoi.

⁸¹ Cf. Hdt. III, 19.

⁸² „Tito Aithiopové, k nimž Kambýsés posílal, prý jsou největší a nejkrásnější ze všech lidí. Také prý se řídí jinými obyčejí, rozdílnými od ostatních lidí, jako například o hojnosti královské. Koho ze svého středu uznají za největšího a kdo má podle velikosti také sílu, toho považují za hodna, aby jim kraloval.“ (překlad J. Šonka)

⁸³ Cf. Hdt. III, 21. Luk byl zřejmě podstatně větší než běžné zbraně tohoto typu, protože ho užívali Aithiopové, kteří byli proslulí svým vysokým vzrůstem. Obraz luku byl také v hieroglyfickém písmu symbolem pro Aithiopii, protože se asi jednalo o typickou zbraň jejich obyvatel.

⁸⁴ Cf. Hdt. III, 22.

τοῦτο ἄν εἶεν, τούτῳ τὰ πάντα χρεώμενοι, μακρόβιοι. Ἀπὸ τῆς κρήνης δὲ ἀπαλλασσομένων ἀγαγεῖν σφέας ἐς δεσμοτήριον ἀνδρῶν, ἔνθα τοὺς πάντας ἐν πέδησι χρυσέησι δεδέσθαι” (Hdt. III, 23)⁸⁵

Dlouhověkost Aithiopů byla mnohokrát probírána. Nezdá se totiž pravděpodobné, že by si Hérodotos zcela vymyslel život tak dlouhý, že ho normální smrtelník nemůže nikdy dosáhnout. Badatel Sparig vysvětloval rozdíl mezi délkou života Aithiopů a běžných lidí odlišnostmi v kalendáři Afričanů, kteří mají jen pět měsíců v roce.⁸⁶

Podivnou *lehkost* vody, o které zde mluví Hérodotos, můžeme najít i v jiných dílech řecké literatury. Často se o ní hovořilo v souvislosti s řekami v Indii.⁸⁷

Celý příběh je vyprávění cestovatelů, kteří jsou ohromeni bohatstvím této země, které je zde nejpregnantněji vyjádřeno tím, že i věžňové mají pouta ze zlata. Samozřejmě však šlo jen o jeden druh bohatství, které tato země poskytovala, jak již bylo řečeno výše.

Následuje zvláštní a poměrně rozsáhlý popis aithiopského způsobu pohřbívání: „Μετὰ δὲ ταύτην τελευταίας ἐθεήσαντο τὰς θήκας αὐτῶν, αἱ λέγονται σκευάζεσθαι ἐξ ὕαλου τρόπῳ τοιῷδε. Ἐπεὶ τὸν νεκρὸν ἰσχνήνωσι, εἴτε δὴ κατὰ περ Αἰγύπτιοι εἴτε ἄλλως κως, γυψώσαντες ἅπαντα αὐτὸν γραφῇ κοσμέουσι, ἐξομοιοῦντες τὸ εἶδος ἐς τὸ δυνατόν, ἔπειτα δὲ οἱ περιστᾷσι στήλην ἐξ ὕαλου πεποιημένην κοίλην (ἡ δὲ σφι πολλὴ καὶ εὐεργὸς ὀρύσσεται). Ἐν μέσῃ δὲ τῇ στήλῃ ἐνεὼν διαφαίνεται ὁ νέκυς, οὔτε ὁδμήν οὐδεμίαν ἄχαριν παρεχόμενος οὔτε ἄλλο ἀεικὲς οὐδέν· καὶ ἔχει πάντα φανερά ὁμοίως αὐτῷ τῷ νέκυϊ. Ἐνιαυτὸν μὲν δὴ ἔχουσι τὴν στήλην ἐν τοῖσι οἰκίοισι οἱ μάλιστα προσήκοντες πάντων τε ἀπαρχόμενοι καὶ θυσίας οἱ προσάγοντες· μετὰ δὲ ταῦτα ἐκκομίσαντες ἰστᾷσι περὶ τὴν πόλιν.” (Hdt. III, 24)⁸⁸

Řecká vazba ἐξ ὕαλου je do češtiny překládána z *křišťálu*. To ale není přesné označení. Pravděpodobně se nejednalo o opravdový křišťál, ale o nějakou nám neznámou sklovitou látku. Je však jisté, že tato látka byla průhledná. Možná se ale v tomto případě jedná o fikci, která má zdůraznit podivuhodnost tohoto národa.⁸⁹

Když Ichthyofagové řekli Kambýsovi vše, co se seběhlo u Aithiopů, Kambýsés se velmi rozhněval a vydal se na válečnou výpravu proti Aithiopům. Vojsku však v poušti došly

⁸⁵ „Ichthyofagové se pak ptali krále na délku života a na způsob životosprávy Aithiopů. Král odpověděl, že jich většina žije až sto dvacet let, a někteří i déle, a že jedí vařené maso a pijí mléko. Když se zvědové nad tím počtem let podívovali, zavedl je k pramenu, a když se v něm vykoupli, stala se jejich pleť lesklejší, jako by v něm byl olej. Voda ve studánce voněla po fialkách a byla tak lehká, jak říkali zvědové, že na ní nemohlo nic plavat, ani dřevo, ani látky lehčí než dřevo, všechno plavalo ke dnu. Mají-li vodu opravdu takovou, jak se vypráví, pak by ona byla příčinou jejich dlouhověkosti, protože ji používají ke všemu. Když odcházeli od pramene, zavedl je král do mužského vězení, kdy byli všichni spoutáni zlatými pouty.“ (překlad J. Šonka)

⁸⁶ Cf. Sparig 1889.

⁸⁷ Cf. *FGrHist* 715, F 19.

⁸⁸ „Nakonec si prohlédli i jejich rakve, které prý se zhotovují z křišťálu. Když mrtvého vysuší, ať již tak jako Egypťané, nebo nějak jinak, obalí ho celého sádrou a pomalují, přičemž se snaží co možná vystihnout jeho podobu, a potom okolo něho postaví dutý sloup z křišťálu. Toho mají mnoho, kopou jej a je snadno opracovatelný. Mrtvý je uvnitř sloupu, je ho vidět a nevydává žádný nelibý zápach ani neskýtá jinak ošklivý pohled. Vše je na něm vidět jako na každé mrtvole. Rok mají nejbližší příbuzní sloupy v domě a přinášejí jim prvotiny a jiné oběti. Potom je vynášejí a stavějí okolo města.“ (překlad J. Šonka)

⁸⁹ Cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 262.

potravin a Kambýsés se obrátil na cestu zpět až tehdy, když se objevilo i kanibalství.⁹⁰ Fakt, že ani velký král Kambýsés se svou armádou nebyl schopen se k Aithiopům dostat (i když zvážíme fakt, že se na výpravu vydal jako v šílenství, bez příprav a bez zásob), nás znovu upomíná na odlehlost Aithiopie, která je až na samých hranicích světa, v těch nejzazších oblastech.

V předchozích případech jsme viděli, že se Hérodotos snaží o racionální přístup. Chce popsat skutečnou zemi a skutečný národ, přestože ho sám nikdy neviděl. Podrobnosti jsou sice neobvyklé a exotické, ale odklon od homérského popisu zbožných Aithiopů je zcela zřetelný. Přesto ale i Hérodotos byl Homérem ovlivněn a nacházíme u něj několik míst, kde je tento vliv patrný. Když v sedmé knize popisuje Xerxovu armádu, nacházíme zde i popis Aithiopů, kteří se tažení účastní: „Αἰθίορες δὲ παρδαλέας τε καὶ λεοντέας ἐναμμένους, τόξα δὲ ἔχον ἐκ φοίνικος σπάθης πεποιημένα, μακρά, τετραπύχεων οὐκ ἑλάσσων· ἐπὶ δὲ καλαμίνοισι οἰστοῦς μικροῦς, ἀντὶ δὲ σιδήρου ἐπὶ λίθος ὀξύς πεποιημένος, ... Ἀραβίων δὲ καὶ Αἰθιοπῶν τῶν ὑπὲρ Αἰγύπτου οἰκημένων ἤρχε Ἀρσάμης ...” (Hdt. VII, 69)⁹¹ „οἱ δὲ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολέων Αἰθίορες (διζοὶ γὰρ δὴ ἐστρατεύοντο) προσετείχαστο τοῖσι Ἰνδοῖσι, διαλλάσσοντες εἶδος μὲν οὐδὲν τοῖσι ἑτέροις, φωνὴν δὲ καὶ τρίχωμα μοῦνον· οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ ἡλίου Αἰθίορες ἰθύτριχες εἰσι, οἱ δ' ἐκ τῆς Λιβύης οὐλότατον τρίχωμα ἔχουσι πάντων ἀνθρώπων. Οὔτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας Αἰθίορες τὰ μὲν πλέω κατὰ περ Ἰνδοὶ ἐσεσάχαστο, ...” (Hdt. VII, 70)⁹² Na první pohled jde o zcela reálný popis armády a její výzbroje. Znovu se zde setkáváme s lukem jako s typickou zbraní Aithiopů.⁹³ Zároveň se zde ale setkáváme se stejným dělením Aithiopů, které jsme viděli již u Homéra. Existují východní a západní Aithiopové. Z toho, že západní Aithiopové jsou v oddílu s Araby a východní jsou přiřazeni k Indům, je více než zřejmé, že Hérodotos umístil západní Aithiopy do Afriky a východní do Asie. To koresponduje s již výše zmiňovaným faktem, že název Aithiopové označoval později jakékoli lidi tmavší pleti a velká část pozdějších autorů umísťovala Aithiopy do Indie. Hérodotos však ve zbytku svého díla hovoří pouze o Aithiopech obývajících Afriku, toto je jediná zmínka o asijských Aithiopech, kterou v jeho díle nacházíme.

Ještě u dvou zmínek je třeba se zastavit. Jedná se o zvláštní poznámku, kde Hérodotos říká: „Νῦν δὲ Διόνυσόν τε λέγουσι οἱ Ἕλληνες ὡς αὐτίκα γενόμενον ἐς τὸν μηρὸν ἐνεργάσατο Ζεὺς καὶ

⁹⁰ Cf. Hdt. III, 25.

⁹¹ „Aithiopové byli oděni pardálími a lvími kožemi, měli veliké luky, zhotovené z palmových větví, nemenší než čtyři lokte zděli, a malé rákosové šípy, na nichž místo železa byl přitesán ostrý kámen,... Arabům a Aithiopům, sídlícím za Egyptem, velel Arsamés. ...“ (překlad J. Šonka)

⁹² „... ale východní Aithiopové (neboť tažení se účastnili dvojí Aithiopové) byli přiřazeni k Indům. Od prvních se lišili jen jazykem a vlasy. Východní Aithiopové totiž mají vlasy rovné, Libyjští však je mají ze všech lidí nejkudrnatější. Asijské Indové byli většinou ustrojeni stejně jako Indové, ...“ (překlad J. Šonka)

⁹³ Pro podrobnější rozbor výzbroje Aithiopů cf. How – Wells 2002, vol. II, s. 155 n.

ἦνεκε ἐς Νύσαν τὴν ὑπὲρ Αἰγύπτου ἐοῦσαν ἐν τῇ Αἰθιοπίῃ.” (Hdt. II, 146) ⁹⁴ V této stručné zmínce nacházíme opět jistý návrat k homérskému pojetí této země na nejzazším jihu. Zeus Dionýsa odnáší do Aithiopie, do země blaženosti, kam homérští bozi odcházejí hodovat. K tématu výchovy Dionýsa v Aithiopii se Hérodotos vrací ještě jednou, když říká: „Τὸ δὲ δὴ κινάμωμον ἔτι τούτων θαυμαστότερον συλλέγουσι. Ὅκου μὲν γὰρ γίνεται καὶ ἥτις μιν γῆ ἢ τρέφουσα ἔστι, οὐκ ἔχουσι εἰπεῖν, πλὴν ὅτι λόγῳ οἰκίτι χρεώμενοι ἐν τοῖσδε χωρίοις φασὶ τινες αὐτὸ φύεσθαι ἐν τοῖσι ὁ Διόνυσος ἐτράφη.“ (Hdt. III, 111) ⁹⁵ Zemí Dionýsova mládí je zde míněna právě Aithiopie. Vidíme tedy, že výchova Dionýsa právě v zemi Aithiopů nebyla náhodnou zmínkou, ale že se zřejmě jednalo o jeden z dobře známých prvků mytologické tradice. ⁹⁶ I přes Hérodotovou velkou snahu o objektivnost a racionalizaci zde vidíme sílu tradice, která Hérodota mocně ovládala.

⁹⁴ „O Dionýsiovi Řekové vypravují, že si ho ihned po narození Zeus zašil do stehna a odnesl ho do Nysy, která je nad Egyptem v Aithiopii.“ (překlad J. Šonka)

⁹⁵ „Kinnamónón (tj. skořici) získávají (sc. Arabové) ještě podivuhodněji. Nedovedou povědět, kde roste a která země ji plodí, ledaže říkají, že se tak děje v končinách Dionýsova mládí.“ (překlad J. Šonka)

⁹⁶ Cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 239 n.

2. 3 Lótofagové (Λωτοφάγοι)⁹⁷

Lótofagové neboli jedlíci lótosu byli mytický mírumilovný národ, který proslul tím, že se živil plody lótosu. Z archaické doby se nám zachovalo několik zmínek o tomto podivuhodném národu. První z nich pochází od Homéra, protože země Lótofagů byla druhou Odysseovou zastávkou při jeho návratu domů:

„Ἐνθεν δ' ἐννήμαρ φερόμην ὀλοοῖσ' ἀνέμοισι
πόντον ἐπ' ἰχθυόεντα· ἀτὰρ δεκάτῃ ἐπέβημεν
γαίης Λωτοφάγων, οἳ τ' ἄνθινον εἶδαρ ἔδουσιν.
Ἔνθα δ' ἐπ' ἡπείρου βῆμεν καὶ ἀφυσσάμεθ' ὕδωρ,
αἶψα δὲ δεῖπνον ἔλοντο θοῆς παρὰ νηυσὶν ἑταῖροι.
αὐτὰρ ἐπεὶ σίτοιό τ' ἐπασσάμεθ' ἡδὲ ποτῆτος,
δὴ τότε ἔγών ἐτάρους προῖην πεύθεσθαι ἰόντας,
οἳ τινες ἀνέρες εἶεν ἐπὶ χθονὶ σῆτον ἔδοντες,
ἄνδρε δύω κρίνας, τρίτατον κήρυχ' ἄμ' ὀπάσσας.
οἱ δ' αἶψ' οἰχόμενοι μίγεν ἀνδράσι Λωτοφάγοισιν·
οὐδ' ἄρα Λωτοφάγοι μῆδονθ' ἐτάροισιν ὄλεθρον
ἡμετέροισ', ἀλλὰ σφι δόσαν λωτοῖο πάσασθαι.
τῶν δ' ὅς τις λωτοῖο φάγοι μελιιδέα καρπὸν,
οὐκέτ' ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἦθελεν οὐδὲ νέεσθαι,
ἀλλ' αὐτοῦ βούλοντο μετ' ἀνδράσι Λωτοφάγοισι
λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι.
τοὺς μὲν ἔγών ἐπὶ νῆας ἄγον κλαίοντας ἀνάγκῃ,
νηυσὶ δ' ἐνὶ γλαφυρῇσιν ὑπὸ ζυγὰ δῆσα ἐρύσσας·
αὐτὰρ τοὺς ἄλλους κελόμην ἐρίηρας ἑταίρους
σπερχομένους νηῶν ἐπιβαινέμεν ὠκειάων,
μή πώς τις λωτοῖο φαγὼν νόστοιο λάθηται.
οἱ δ' αἶψ' εἴσβαινον καὶ ἐπὶ κληῖσι καθίζον,
ἑξῆς δ' ἐζόμενοι πολὴν ἄλα τύπτον ἐρετμοῖς.” (Hom. *Od.* IX, 82–104)⁹⁸

⁹⁷ Podivuhodný národ Lótofagů bývá umístován na severní pobřeží Afriky, viz dále. Vzhledem k tomuto tradičnímu geografickému určení by toto etnikum nemuselo být umístováno do oblasti *eschatiai*, ale při tomto rozhodování je více než vhodné zvažovat i jiná hlediska než jen čistě geografické. Lótofagové jsou totiž etnikum, které představuje hraniční oblast kultury a civilizace, a proto by neměli v této práci chybět. Podobná situace je i v případě národa Amazonek, cf. kapitola *Amazonky*, pozn. 168.

⁹⁸ „Odtud jsem po devět dní byl po moři rybnatém větry
zhoubnými hnán, až v desátý den jsem s koráby přistal
k území Lótofagů, co jedí pokrmu z květin.
Vyšli jsme z lodí na souš a čerstvé si nabrali vody,
soudruzi pak se dali hned do jídla u rychlých lodí.
Když jsme však požili již dost pokrmu, jakož i pití,
tehdy jsem soudruhy své tam vysílal, aby šli zvědět,
jací žijí tu lidé, co chlebem se na zemi živí.
(Zvolil jsem dva, dav ještě jim třetího za hlasatele.)
Oni se vzdálili rychle a s Lótofagy se sešli.

Zde tedy Hérodotos vypráví obecně známý příběh o jedlících lótosu. Lótořagové plavce vlídně přijali a pohostili je svým oblíbeným pokrmem, lótořem. Byli velmi mírní a přátelštití, nechystali návštěvníkům řádnou *zkázu a zmar*, když však plavci pojedli lótosu, zapomněli na svou vlast a chtěli jen zůstat u Lótořagů a jíst po celý zbytek řivota lótos. Odysseus je pak musel odvéřt na loď násilím.

Homér se o národu Lótořagů zmiňuje ještě ve dvacátém třetím zpěvu, když Odysseus vypráví manželce o svém bloudění, zmiňuje, jak po příhodách u Kikónů „ἦλθεν Λωτοφάγων ἀνδρῶν πίειραν ἄρουραν“ (Hom. *Od.* XXIII, 311)⁹⁹ Zde se už ale o tomto mytologickém národu nedovídáme řádné nové informace, jedná se o velmi stručnou zmínku.

Druhý autor, který se o národu Lótořagů zmiňuje, je Hérodotos. I zde se dočítáme o tomto národu, který Hérodotos – narozdíl od Homéra – geograficky přesně lokalizuje: „Ἀκτὴν δὲ προέχουσαν ἐς τὸν πόντον τούτων τῶν Γινδάνων νέμονται Λωτοφάγοι, οἱ τὸν καρπὸν μόνον τοῦ λωτοῦ τρώγοντες ζῶουσι. Ὁ δὲ τοῦ λωτοῦ καρπὸς ἐστὶ μέγας ὅσον τε τῆς σχίνου, γλυκύτητα δὲ τοῦ φοίνικος τῷ καρπῷ προσείκελος. Ποιεῦνται δὲ ἐκ τοῦ καρποῦ τούτου οἱ Λωτοφάγοι καὶ οἶνον.“ (Hdt. IV, 177)¹⁰⁰ Hérodotovo vyprávění o národu Lótořagů je uzavřeno v následující kapitole: „Λωτοφάγων δὲ τὸ παρὰ θάλασσαν ἔχονται Μάχλυες, [τῷ] λωτῷ μὲν καὶ οὔτοι χρεώμενοι, ἀτὰρ ἥσσόν γε τῶν πρότερον λεχθέντων.“ (Hdt. IV, 178)¹⁰¹ Jak je vidět, z této krátké poznámky už řádné další podrobnosti o kmenu Lótořagů načerpat nemůžeme, protože vše bylo řečeno již v předcházejícím textu. Zde jsou již zmíněni jen pro definování dalšího národa, který s nimi sousedí. Je zajímavé, že tyto sousedé Lótořagů, o nichž se zde Hérodotos zmiňuje a nazývá je Machlyové, prý také jedí plode lótosu, ale ne tak hojně jako Lótořagové.

Hérodotos nás tedy informuje, že se Lótořagové řiví *výlučně* plody lótosu, s čímž jsme se u Homéra nesetkali. Hérodotos je umisřtuje do oblasti na severním pobřeží Afriky, kolem

Řádný z Lótořagů však nechystal soudruhům našim
zkázu a zmar, než lótosu plod jim pojísti dali.
Kdo však lótosu plod jen jedinkrát okusil sladký,
nechtěl nám donést už zprávu a nechtěl se vrátiti nazpět,
každý raději chtěl tam zůstat, u Lótořagů,
lótosu plod tam jísti a návrat vypustit z mysli.
Ty jsem násilím k lodím já přiváděl za slz a nářku,
uvnitř pak dutých lodí jsem pod krov je vtáhl a svázal;
ostatním věrným druhům jsem ovšem ihned pak velel,
aby si pospíšili a vstoupili do rychlých lodí,
aby snad nejedli lótos a na návrat nezapomněli.

Nastupovali rychle a sedali ke kolkům vesel,
vesly zpěněnou tuň pak tepali, sedíce řadou.” (překlad O. Vaňorný)

⁹⁹ „... potom jak k Lótořagům se připlavil do řivné země ...“ (překlad O. Vaňorný)

¹⁰⁰ „Výběžek, který vybíhá z území Gindanů do moře, obývají Lótořagové, kteří se řiví pouze pojídáním plodů lótosu. Plod lótosu je asi tak velký jako plod lentýřku, sladkostí se však podobá datlím. Z lótosových plodů dělají Lótořagové také víno.“ (překlad J. Šonka)

¹⁰¹ „U moře s Lótořagy sousedí Machlyové; i ti jedí lótos, ale v menší míře nežli Lótořagové.“ (překlad J. Šonka)

Syrtu, do sousedství Nasamónů, Garamantů a Gindanů. Do stejné oblasti je později umístil i Plinius,¹⁰² zatímco Strabón se domníval, že obývají ostrov Meninx,¹⁰³ který se později v hellénistické době nazýval Λωτοφαῖτις. A. D. Godley navrhuje jako domov Lótofaḡů dnešní Djerbu. Jako hlavní důvod uvádí, že v dané oblasti je sice mnoho ostrovů, ale podle Hérodota žijí Lótofaḡové na poloostrově, kterých je zde poměrně málo a proto je vlastně jediným možným místem pro domov Lótofaḡů právě Djerba.¹⁰⁴

Jak je vidět, byla již v antice (počínaje Hérodotem) patrna velká snaha o lokalizaci Lótofaḡů¹⁰⁵ a také o přesnou botanickou identifikaci lótosu. Hérodotos, který nepochybně znal příběh z Odysseie, se už v podstatě pokoušel národ, který Homér podává jako mytický, lokalizovat v reálném světě a najít etnikum, které mohlo být předobrazem tohoto mýtu. Pro tato zkoumání ale nebyl dostatek informací. Před příjezdem k zemi Lótofaḡů byly Odysseovy lodě hnány po devět dní prudkou bouří, což v podstatě znemožňuje být i přibližný odhad toho, kam až mohl Odysseus doplout. Podle U. Hölschera tato dlouhá bouře signalizuje definitivní přechod z reálného světa do světa pohádkového, což je podtrženo ještě tím, že námořníci po jídle zapomenou na návrat domů, do reálného světa.¹⁰⁶ Zde je právě důvod toho, proč by Lótofaḡové měli být vnímáni jako národ obývající hraniční oblast známého světa. Odysseus se po dlouhé plavbě dostává na místo velmi vzdálené, na němž se setkává s tímto podivuhodným národem. Ba co víc, Odysseovi druhové, kteří jedli plody lótosu, se již nechtěli znovu vrátit zpět do své reálné existence a toužili zůstat zde, na samé hranici známého světa.

Mnoho pozornosti bylo také věnováno přesné identifikaci plodů, jimiž se tento národ živil. Plod lentyšku, k jehož velikosti jsou plody lótosu přirovnávány, je kulovitý až hruškovitý tvaru a má průměr zhruba čtyři milimetry. Kromě toho z Homérova líčení jasně vyplývá, že plody lótosu, jimiž se Lótofaḡové živili, měly nepochybně narkotické účinky. Lidé po jejich konzumaci upadali do příjemného spánku či jakési apatie. Z těchto informací se badatelé pokoušejí vyvodit, o jakou rostlinu se mohlo jednat. I v současnosti se při pobřeží severní Afriky běžně jedí sladké plody zvané jujuba (*ziziphus lotus*). Další možností je ovoce zvané tomberung, které se suší, rozemílá a ze vzniklé mouky se dělají sladké koláče. Všechny tyto hypotézy ale zůstávají jen hypotézami. Slovo λωτός se může vztahovat k několika

¹⁰² Plin. *HN* 5, 44.

¹⁰³ Strab. 17,3.17.

¹⁰⁴ Godley 1920.

¹⁰⁵ Tato snaha se však zdaleka neomezovala jen na lokalizaci Lótofaḡů, ale badatelé se již od antiky pokoušeli geograficky určovat všechny zastávky Odysseova bloudění.

¹⁰⁶ Cf. Hölscher 1990, s. 142.

roślinám, které se v dané oblasti vyskytují a odpovídají popisu u Homéra i Hérodota.¹⁰⁷ V současnosti se většina badatelů přiklání k hypotéze, že se jedná o plody jujuby.

Zájem o studium podivuhodného národa Lótofagů tedy nacházíme již v antice a tento zájem trvá až dodnes. Je však obtížné toto etnikum spolehlivě geograficky určit, protože pro přesnější identifikaci Lótofagů v řecké literatuře nenacházíme dostatek zpráv.

¹⁰⁷ Byly navrhovány rostliny *Lotus corniculatus*, *Medicago arborea*, daltová palma *Diospyros lotus*, také druh sladce chutnajícího sukulentu zvaného *persimmon*, některé druhy leknínů (*Nymphaea lotus*, *Nymphaea caerulea* nebo *Nymphaea stellata*, případně také tzv. modrý lotos, *Nymphaea caerulea*, který má halucinogenní účinky). Cf. Forster 1942, s. 59.

2. 4 Arabové (Ἀράβιοι)

O Arabech nacházíme v řecké literatuře daného období jen velmi skrovné zmínky. Důvodem toho snad může být i fakt, že tato země je vzhledem ke své geografické poloze těžko dostupná a proto i zdroje informací o ní tak byly velmi omezené.¹⁰⁸ Homér ani jiní autoři archaického období o Arábii nehovoří a tak se se stručnou zmínkou o této zemi setkáváme až u Aischyla:

„Ἀραβίας τ' ἄρειον ἄνθος,

ὑψίκρημνον οἱ πόλιςμα

Καυκάσου πέλας νέμονται.“ (A. Pr. 420–422)¹⁰⁹

V této pasáži z Aischylovy tragédie *Upoutaný Prométheus* pláče sbor Ókeánoven nad Prométheovým osudem a ujišťuje trpícího hrdinu, že nad ním spolu s nimi pláče celá země. Aby se ještě více zdůraznilo, že truchlí opravdu všichni, vyjmenovávají Ókeánovny nejzazší končiny na samém kraji světa.¹¹⁰ Po Amazonkách, Skythech a Indech jsou v závěru této pasáže zmíněni i Arabové. Arabové byli tradičně pokládáni za velmi vzdálené etnikum, které bylo vnímáno jako značně exotické, a vyprávění o nich byla plná fantastických prvků.

Vidíme, že Řekové v této době měli jen velmi mlhavou představu o tom, kde Arábie leží. Je s podivem, jak výrazně se Aischylova představa lišila od reality. Aischylos totiž umisťuje Araby do těsného sousedství Kavkazu.

Pokud se týká Aischylovy zmínky o tom, že Arabové jsou velmi bojovný národ, nenacházíme v další řecké literatuře podobné tvrzení. Hérodotos se o bojovnosti Arabů nezmiňuje a nelze tudíž předpokládat, že by u Řeků byli svou bojovností proslulí, tak jako třeba Amazonky.

Rozsáhlejší svědectví o Arábii nacházíme u Hérodota, který o ní obšírněji hovoří v několika kapitolách ve třetí knize, ale stručně ji zmiňuje napříč celým dílem.¹¹¹

¹⁰⁸ Toto vysvětlení nalézáme v Dahl 1890, s. 153.

¹⁰⁹ „Válkychtivá květina Arábie, která dlí ve strmé pevnosti blízko Kavkazu.“

¹¹⁰ Český překlad je v tomto místě příliš volný a Arábii zcela vynechává:

„A lkají ti, kdo ve svaté

se usídlili Asii –

i lidské kmeny západní –

a chrabré Amazonky též,

jež obývají Kolchidu –

i skytský lid a Indové

a všechno plémě Evropy!“ (překlad F. Stiebitz)

¹¹¹ Většina těchto stručných zmínek je v geografickém kontextu, nejčastěji je zmiňováno Arabské pohoří (Hdt. II, 8 a 124) a Arabský záliv (Hdt. II, 11, 102, 158 a 159, IV, 39, 42 a 43), také se často hovoří o Arábii, ale bez jakýchkoli podrobností či dalších zmínek, v souvislosti s popisem okolí Egypta (Hdt. II, 8, 12, 15, 73, 75 a 158, III, 9, 107 a 109, IV, 39) a také v souvislosti se vztahy Arábie s Persií (Hdt. III, 8, 9 a 97, VII, 69). Všechny tyto zmínky jsou však velmi stručné a vzhledem k tématu této práce se zaměříme především na podrobnější pasáž o Arábii, kterou této zemi Hérodotos věnuje ve třetí knize.

Pasáž o Arábii začíná Hérodotos geografickým určením a o Arábii říká, že je nejzazší obydlenou zemí směrem na jih: „Πρὸς δ' αὖ μεσαμβρίας ἐσχάτη Ἀραβίη τῶν οἰκεομένων χωρέων ἐστί.“ (Hdt. III, 107)¹¹² Z tohoto popisu geografické polohy Arábie vidíme, že Hérodotos, a potažmo Řekové jeho doby obecně, neměli žádnou představu o dalších zemích, které se rozkládají za Arábií. A ihned po tomto lakonickém popisu její polohy následuje výčet přírodních zvláštností, které se v této zemi nacházejí. To může být překvapivé, protože v jiných případech, když Hérodotos hovoří o oblastech *eschatiai*, se zaměřuje spíše na popis obyvatel těchto zemí. Naopak zde, jak uvidíme i dále, nacházíme podrobné popisy zvláštních přírodních úkazů, které v této zemi nalézáme: „ἐν δὲ ταύτῃ λιβανωτός τέ ἐστι μούνη χωρέων πασέων φυόμενος καὶ σμύρνη καὶ κασίη καὶ κινάμων καὶ λήδανον. Ταῦτα πάντα πλὴν τῆς σμύρνης δυσπετέως κτῶνται οἱ Ἀράβιοι. Τὸν μὲν γε λιβανωτὸν συλλέγουσι τὴν στύρακα θυμιῶντες, τὴν ἐς Ἑλληνας φοίνικες ἐξάγουσι, ταύτην θυμιῶντες [λαμβάνουσι]· τὰ γὰρ δένδρεα ταῦτα τὰ λιβανωτοφόρα ὄφιος ὑπόπτεροι, μικροὶ τὰ μεγάλα, ποικίλοι τὰ εἶδεα, φυλάσσουσι πλήθει πολλοὶ περὶ δένδρον ἕκαστον, οὔτοι οἱ περ ἐπ' Αἴγυπτον ἐπιστρατεύονται· οὐδενὶ δὲ ἄλλῳ ἀπελαύνονται ἀπὸ τῶν δένδρεων ἢ τῆς στύρακος τῷ καπνῷ.“ (Hdt. III, 107)¹¹³ Podle Hérodotových zpráv roste v Arábii kadidlo, myrha, dva druhy skořice a také pryskyřice zvaná lédanon. Arábie byla tradičně považována za zemi plnou koření, což ale bylo pravděpodobně způsobeno hlavně tím, že Arabové ovládali velkou část obchodu s kořením.¹¹⁴

Zmiňovaná myrha byla identifikována¹¹⁵ jako rostlina s botanickým názvem *balsamodendron myrrha* (česky myrhovník pravý) a podle Hérodotových zpráv na jiných místech jeho *Dějiny* byla užívána při balzamování zemřelých¹¹⁶ a k vycpávání těl obětních volů v Egyptě.¹¹⁷ Mytický pták Fénix podle Hérodotova vyprávění vložil svého otce do vejce vyrobeného z myrhy.¹¹⁸ Hérodotos o myrze hovoří ještě na jednom místě, tentokrát již zcela realisticky, když říká, že při tažení proti Řecku užívali Peršané myrhu k ošetřování svých zranění z boje.¹¹⁹ Myrhu získávají Arabové snadno a bez obtíží. Všechny ostatní plodiny, o nichž bude řeč v následujících odstavcích, získávají Arabové prazvláštními způsoby, kterým

¹¹² „Nejzazší jih je z obydlených zemí zase Arábie.“ (překlad J. Šonka)

¹¹³ „... v té jediné ze všech zemí roste kadidlo, myrha, obyčejná skořice, skořice kinnamónon a pryskyřice lédanon. Kromě myrhy získávají to všechno Arabové s námahou. Kadidlo sklízí tak, že pálí styrax, který vyvážejí do Řecka Foiničané; spálením styraxu dostávají kadidlo. Kadidlonosné stromy totiž sřeží okřídlení hadi, malí a pestří, ale početní na každém stromě. Jsou to ti, kteří napadávají Egypt. Nedají se ze stromů zahnat ničím jiným než styraxovým kouřem.“ (překlad J. Šonka)

¹¹⁴ Cf. How – Wells, vol. I, 2002, s. 290. Snad i proto jsou názvy těchto koření neřeckého původu, většinou se jedná o slova semitská.

¹¹⁵ Ve své studii tuto identifikaci přináší Forster 1942, s. 60.

¹¹⁶ Cf. Hdt. II, 86.

¹¹⁷ Cf. Hdt. II, 40.

¹¹⁸ Cf. Hdt. II, 73.

¹¹⁹ Cf. Hdt. VII, 181.

lze těžko uvěřit, ale které dokládají *jinakost*, jako Řekové spatřovali v této nejzazší jižní obydlené zemi.

Kadidlo, identifikované¹²⁰ moderními badateli jako *boswellia carteri* (česky kadidlovník pravý), získávali Arabové v Hérodově podání velmi složitým a zvláštním způsobem. Pálili tzv. styrax (*styrax officinalis*, česky sturač lékařský),¹²¹ který znali i Řekové, protože ho k nim dováželi Foiničané. Jeho kouř má totiž moc zahnat okřídlené hady, kteří žijí na kadidlových stromech. Vůně této spalované rostliny je příjemně sladká, ale tyto létající hady prý spolehlivě zahání. A Hérodotos tyto hady ještě dále identifikuje: jsou to prý stejní hadi, kteří mají ve zvyku napadat Egypt. Tím odkazuje na pasáž ze druhé knihy, kde už totéž téma podrobně rozebíral: „Ἔστι δὲ χώρος τῆς Ἀραβίης κατὰ Βουτοῦν πόλιν μάλιστά κη κείμενος, καὶ ἐς τοῦτο τὸ χωρίον ἦλθον πυνθανόμενος περὶ τῶν περωτῶν ὀφίων. Ἀπικόμενος δὲ εἶδον ὅστέα ὀφίων καὶ ἀκάνθας πλήθει μὲν ἀδύνατα ἀπηγήσασθαι ... Λόγος δὲ ἐστὶ ἅμα τῷ ἔαρι περωτοὺς ὄφιος ἐκ τῆς Ἀραβίης πέτεσθαι ἐπ' Αἰγύπτου, τὰς δὲ ἴβις [τὰς ὄρνιθας] ἀπαντώσας ἐς τὴν ἐσβολὴν ταύτην ἐς τὴν χώραν οὐ παριέναι τοὺς ὄφιος ἀλλὰ κατακτείνειν.“ (Hdt. II, 75)¹²² Po této události byl pták ibis u Egyptanů uctíván. Musíme si ale povšimnout, že Hérodotos tvrdí pouze to, že viděl kosti, legendu vypráví jen jako příběh, který slyšel. Vzhledem k tomu, že se Hérodotos k létajícím hadům vrací znovu ve třetí knize, je třeba se nad tímto vypravováním zamyslet.

Jde v tomto příběhu o čistou fantazii nebo jeho jádro může být pravdivé? W. H. Schoff¹²³ upozorňuje na příběh, který je součástí arabského kulturního dědictví: Dva muži zapálili kadidlovník a z hořícího keře začali prchat létající démoni, kteří vypadali jako bílí hadi. Podle arabské mytologie byli tito démoni přítomni v každém kadidlovém keři. Schoff předpokládá, že k Hérodotovi se dostal tento příběh, možná v pozměněné formě, a Hérodotos ho v podstatě jen převyprávěl. Tato hypotéza se zdá být pravděpodobnou, protože by bylo překvapivé, kdyby si Hérodotos tento příběh sám vymyslel.¹²⁴

Ať už Hérodotos tento příběh převzal (i když přes prostředníky) z arabské mytologie, nebo ať už se jedná o jeho konstrukt, musela představa o létajících démonech mít někde původ. Nejčastěji bývá toto vypravování vysvětlováno záměnou létajících hadů s nějakým druhem hmyzu. Tento hmyz musí splňovat Hérodotův popis – musí se vyskytovat ve velkém počtu, musí na jaře migrovat z Arábie do Egypta a musí být potravou ibisů. Těmto

¹²⁰ Cf. Forster 1942, s. 60. Arábie však nebyla jedinou zemí, v níž rostlo kadidlo. Stejná rostlina se prý nacházela i ve východní části Egypta (Hdt. II, 8).

¹²¹ Cf. Forster 1942, s. 60.

¹²² „V Arábii je poblíž města Butó krajina, kam jsem se odebral, abych se poptal po okřídlených hadech. Když jsem tam přišel, viděl jsem hadí kosti a kostry v takovém množství, že se to nedá ani vylíčit. ... Existuje pověst, že z jara letěli okřídlení hadi z Arábie do Egypta, ale že jim vyrazili vstříc ptáci ibisové do oné soutěsky, nepustili je dál a pobili je.“ (překlad J. Šonka)

¹²³ Schoff 1912, s. 131.

¹²⁴ S tím souhlasí i Hutchinson 1958, s. 100.

charakteristikám odpovídá jen jediný druh hmyzu a proto je více než pravděpodobné, že šlo o kobylky. Byl si však Hérodotos vědom toho, že létající hadi jsou ve skutečnosti kobylky? Podle Hutchinsona¹²⁵ pravděpodobně ano, i když Hutchinson netvrdí, že Hérodotos věděl, o jaký konkrétní druh hmyzu se jedná. Tento názor je však třeba přijímat s velkou rozvahou, protože Hérodotos sám tyto končiny nenavštívil a toto vyprávění se k němu mohlo dostat ve značně pokroucené verzi.

Tím tedy končí Hérodotos vyprávění o tom, jak se v Arábii získává kadidlo, a ihned pokračuje v popisování dalších kuriozit. Následuje popis toho, jak se získává skořice:¹²⁶ „Τὸν μὲν δὴ λιβανωτὸν τοῦτον οὕτω κτῶνται Ἀράβιοι, τὴν δὲ κασίην ὤδε.” (Hdt. III, 110)¹²⁷ Skořicové keře rostou v mělké vodě a kolem nich se zdržují okřídlení živočichové podobní netopýřům. Ke skořicovému keři tak musí sběrači přistupovat zabalení v kůžích, aby si chránili před létajícími živočichy oči.

Dále popisuje Hérodotos, jak získávají Arabové skořici kinnamómon: „Τὸ δὲ δὴ κινάμωμον ἔτι τούτων θωμαστότερον συλλέγουσι.” (Hdt. III, 111)¹²⁸ Arabové prý vědí, že tento druh skořice nepochází z jejich země, a tvrdí, že pochází ze země Dionýsova mládí.¹²⁹ Větvičky přináší do Arábie velcí ptáci, kteří si z nich staví hnízda v horách tak strmých, že se k nim lidé nemohou dostat. Arabové poblíž těchto hnízd nechávají velké kusy masa, které ptáci nosí do svých hnízd. Ta se pod vahou masa trhají a padají na zem, kde mohou Arabové sesbírat skořicové větvičky. Většina badatelů se domnívá, že tito velcí ptáci jsou totožní s ptáky, kteří figurují v příbězích Sindibáda a o nichž hovoří i M. Polo.¹³⁰

Poslední zmiňovanou rostlinou je zde pryskyřice: „Τὸ δὲ δὴ λήδανον, τὸ καλέουσι Ἀράβιοι λάδανον, ἔτι τούτου θωμασιώτερον γίνεται.” (Hdt. III, 112)¹³¹ O této pryskyřici se Hérodotos vyjadřuje stručně, ale o to bizarněji. Nádherně prý voní, ale pochází z méně libovonných míst: získává se z vousů kozlů nebo ze dřeva, kde roste jako klovatina. Vzhledem ke svému příjemnému aroma se přidává do nejrůznějších mastí. A hned v následující kapitole Hérodotos znovu zmiňuje, že Arábie je spojována s příjemnými vůněmi, když říká: „...ἀπόζει δὲ τῆς χώρας τῆς Ἀραβίης θεσπέσιον ὡς ἡδύ.” (Hdt. III, 113)¹³²

¹²⁵ Hutchinson 1958, s. 101.

¹²⁶ Hérodotos zmiňuje dva různé druhy skořice – κασίη (*cinnamomum iners*, J. Šonka překládá *obyčejná skořice*) and κινάμωμον (*cinnamomum cassia*, J. Šonka překládá *skořice kinnamómon*). Tuto obecně přijímanou identifikaci druhů skořice shrnuje článek Forster 1942, s. 60. V této práci budeme zachovávat překlady J. Šonky.

¹²⁷ „Takovým způsobem získávají Arabové kadidlo. Skořici získávají jinak.” (překlad J. Šonka)

¹²⁸ „Kinnamómon získávají ještě podivuhodněji.” (překlad J. Šonka)

¹²⁹ Zemí Dionýsova mládí je zde myšlena Aithiopie, k podrobnějšímu rozboru cf. kapitola *Aithiopové*.

¹³⁰ Cf. How – Wells 2002, vol. I, str. 291.

¹³¹ „Pryskyřice lédanon, které říkají Arabové ladanon, je ještě podivuhodnější.” (překlad J. Šonka)

¹³² „... Arabská země vydechuje nádhernou sladkou vůni.” (překlad J. Šonka)

Hérodotos tedy ve třetí knize popisuje Arábii jako zemi plnou záhadné a velmi fantaskní přírody. V sedmé knize však hovoří o Arabech ze zcela jiné perspektivy, když popisuje Xerxovo tažení proti Řecku. Mezi národy, které jsou součástí Xerxovy armády, jsou zde zmíněni i Arabové: „Ἀράβιοι δὲ χειρὰς ὑπεζωμένοι ἦσαν, τόξα δὲ παλίντονα εἶχον πρὸς δεξιὰ, μακρά.“ (Hdt. VII, 69)¹³³ Jak vidíme, zde již Hérodotos toto etnikum popisuje jako reálně existující. To je velký rozdíl oproti popisům létajících hadů, obřích ptáků a pryskyřici na kozlích vousech. O několik kapitol dále jsou Arabové popsáni jako jezdci na velbloudech, znovu zcela realisticky: „...ἤλαυνον δὲ πάντες καμήλους ταχυτῆτι οὐ λειπομένως ἵππων.“ (Hdt. VII, 86)¹³⁴ Koně prý nebyli na velbloudy zvyklí, a tak byli Arabové zařazeni ve vojsku jako poslední, aby se koně nesplašili.¹³⁵

Jak jsme viděli, zmínky o Arabech v archaické řecké literatuře nenalzáme, poprvé je Arábie zmiňována až v době klasické a i zde se ještě většinou o Arábii hovoří jako o zemi na samém okraji obydleného světa. Arábie je tedy považována za samotný okraj *oikúmené*. Tomu odpovídá popisování Arábie jako země plné zázraků a zvláštních úkazů. Vnímání Arábie se změnilo až po výbojích Alexandra Makedonského, kdy se Řekové blíže setkali i s těmito vzdálenými oblastmi. Arábie se proto po tomto přelomovém tažení stala tématem mnoha řecky píšících autorů, relativně podrobně se o ní zmiňuje Diodóros Sicilský a také Strabón.

¹³³ „Arabové měli široké pláště s opasky a po pravé straně veliké luky s konci zpět zahnutými.“ (překlad J. Šonka)

¹³⁴ „Ti (sc. Arabové) jeli všichni na velbloudech, kteří si rychlostí nezádali s koňmi.“ (překlad J. Šonka)

¹³⁵ Cf. Hdt. VII, 87.

2. 5 Indové (Ἰνδοί)

Řekové dlouho pokládali Indii za nejzazší obydlenou zemi směrem na východ. U všech řeckých autorů je Indie popisována jako země na samotných hranicích světa, která se velmi liší od Řecka a Řekům známých krajů. Řecké slovo Ἰνδός (označující řeku Indos) a také slovo Ἰνδική (označující zemi Indii) pravděpodobně původně pochází ze staroindického slova *Sindhu*, které na perských nápisech bylo přepisováno jako *Hindu*.¹³⁶

Do kontaktu s Indy se Řekové dostali již v archaické době, ale v literatuře se zmínky o Indii objevují jen poskrovnu. V 6. století př. Kr. Řek Skylax z Karyandy podle dochovaných zpráv¹³⁷ osobně navštívil severozápadní Indii ve službách Dareia. Ten popsal svou cestu ve spise *Periplus*, ale toto dílo je nenávratně ztraceno. Pod jeho jménem se zachovala kompilace, která však prochází pravděpodobně až ze 4. století př. Kr. Obsah jeho díla můžeme odhadovat především s ohledem na další autory námi sledovaného období, kteří se o Indii ve svých dílech zmiňují,¹³⁸ protože pravděpodobně užívali Skylakových informací, aniž by kdy tuto zemi na dalekém východě sami navštívili.

První autor, v jehož díle nacházíme větší množství zmínek o Indii, je Hekataios. O Indii hovoří Hekataios jen velmi okrajově a jeho znalosti končí na hranicích perské říše, u řeky Indus. Podle obecně rozšířené představy ležela za řekou Indus obrovská písečná poušť. Většina zlomků, v nichž se hovoří o Indii, je zachována v díle Stefana Byzantského, ale většinou se jedná jen o velmi stručné zmínky bez jakýchkoli dalších podrobností: „Γανδάραι· Ἰνδῶν ἔθνος· Ἑκαταῖος Ἀσία.“ (*FGrHist* 1 F 294a)¹³⁹ I z tohoto stručného zlomku však vidíme, že Hekataios musel mít poměrně dobrý zdroj informací o Indii, protože rozlišoval dokonce jednotlivé kmeny či národy, které žily na území Indie. To je patrné i z dalšího zlomku: „Κασπάπιρος· πόλις Γανδαρική, Σκυθῶν δὲ ἀντίη· Ἑκαταῖος Ἀσία.“ (*FGrHist* 1 F 295)¹⁴⁰ Zde dokonce Hekataios jmenuje město na území gandárského kmene, které označuje jako Kaspapyros.¹⁴¹

Dále se setkáváme se stručnou zmínkou přírodovědného rázu: „καὶ περὶ τὸν Ἰνδὸν δὲ φησι ποταμὸν γίνεσθαι τὴν κυνάρην.“ (*FGrHist* 1 F 296)¹⁴² Žádné další podrobnosti uvedeny nejsou. Z biologického hlediska pěstování artyčoků této oblasti odpovídá. Představa o tom, že řeka

¹³⁶ Cf. Der Neue Pauly, heslo India.

¹³⁷ Cf. Hdt. IV, 44.

¹³⁸ Hekataios, Aischylos a především Hérodotos, viz dále.

¹³⁹ „Gandárové – indický národ, (o kterém mluví) Hekataios ve (ve svém spise o) Asii.“

¹⁴⁰ „Kaspapyros – gandárské město, naproti Skythům. (Mluví o tom) Hekataios (ve svém spise o) Asii.“

¹⁴¹ Toto město je totožné s městem Kaspapyros, které zmiňuje Hérodotos (Hdt. III, 102 a IV, 44). Hérodotos ho však umísťuje do oblasti Paktyje, která je nejsevernější částí indického území. O tomto městě budeme mluvit dále, v souvislosti s Hérodotovým výkladem.

¹⁴² „A říká (sc. Hekataios), že u Indů řeka plodí artyčoky.“

živí plodiny, nepochybně souvisí se znalostí Řeků o blahodárných účincích Nilu na egyptské zemědělství.

Další zlomek je velmi stručný a čistě geografického rázu: „Ἀργάντη· πόλις Ἰνδίας, ὡς Ἑκαταῖος.“ (FGrHist 1 F 297)¹⁴³ A podobně i následující: „Καλατίαι· γένος Ἰνδικόν. Ἑκαταῖος Ἀσίαι.“ (FGrHist 1 F 298)¹⁴⁴ O indickém městě Arganté nenacházíme další zmínky u jiných řeckých autorů a nepodařilo se jej ani identifikovat s nějakým městem doby klasické či pozdější.

V posledním zlomku se Hekataios zmiňuje o národu Ópiů: „Ὀπίαι· ἔθνος Ἰνδικόν. Ἑκαταῖος Ἀσίαι «<ἐν δ' αὐτοῖς οἰκέουσιν ἄνθρωποι παρὰ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν Ὀπίαι, ἐν δὲ τεῖχος βασιλῆιον. ...>“ (FGrHist 1 F 299)¹⁴⁵ Ten prý sídlí v okolí řeky Indu, kde také leží – podle Hekataiovy zprávy – i královské sídlo. Ve shodě s *interpretacio graeca* zde Hekataios označuje vůdce tohoto národa jako *krále*, bez ohledu na jejich skutečný titul.

Další autor, v jehož díle nacházíme zmínku o Indii, je Aischylos. Ten ve svých *Prosebnících* popisuje scénu, kdy se král Argu podivuje nad cizokrajným šatem egyptských dívek. Král se v této souvislosti zmiňuje o různých národech, které by snad mohly nosit takovýto oděv:

„Ἰνδὰς τ' ἀκούω νομάδας ἱπποβάμοσιν
εἶναι καμήλοις ἀστραβιζούσας χθόνα,
παρ' Αἰθίοσιν ἀστυγειτονουμένας.“ (A. Supp. 284–286)¹⁴⁶

Z tohoto stručného úryvku vidíme, že Indie byla Řekům známá, ale měli o ní jen mlhavé informace. Zároveň zde Aischylos označuje obyvatele Indie jako nomády, což je představa, s níž se setkáváme později i u Hérodota. Indii umisťuje Aischylos do sousedství Aithiopie, což dokládá nejistotu, která panovala ohledně geografického umístění Indie.

Tato pasáž je jedním z mnoha důkazů, že Řekové v 5. století měli o končiny na okrajích světa velký zájem a proto se i autoři té doby snažili ve svých dílech tyto exotické oblasti zmiňovat.

Nejvýznamnějším zdrojem informací o Indii a jejích obyvatelích je pro nás tedy Hérodotos. O Indech hovoří v relativně obsáhlé pasáži ve třetí knize, kterou začíná geografickým určením této země a poté pokračuje jejím podrobným popisem: „Ἔστι τῆς Ἰνδικῆς χώρας τὸ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ψάμμος· τῶν γὰρ ἡμεῖς ἴδμεν, τῶν καὶ περὶ ἀτρεκέες τι λέγεται, πρῶτοι πρὸς ἥῳ

¹⁴³ „Arganté – indické město, jak (říká) Hekataios.“

¹⁴⁴ „Kalatiové – indický národ, (o němž mluví) Hekataios (ve svém spise o) Asii.“

¹⁴⁵ „Ópiové: indický národ. Hekataios (ve svém spise o) Asii (píše): V této končině kolem řeky Indu sídlí národ Ópiů, je tam i královské sídlo.“

¹⁴⁶ „Slyšel jsem, že existují indické nomádské ženy, které jezdí na velbloudech jako na koních, mají polštářky místo sedla, a obývají zemi sousedící s Aithiopií.“

καὶ ἡλίου ἀνατολᾶς οἰκέουσι ἀνθρώπων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ Ἴνδοι· Ἴνδῶν γὰρ τὸ πρὸς τὴν ἡῶ ἐρημίη ἐστὶ διὰ τὴν ψάμμον. Ἔστι δὲ πολλὰ ἔθνηα Ἴνδῶν καὶ οὐκ ὁμόφωνα σφίσι, καὶ οἱ μὲν αὐτῶν νομάδες εἰσὶ, οἱ δὲ οὐ, οἱ δὲ ἐν τοῖσι ἔλεσι οἰκέουσι τοῦ ποταμοῦ καὶ ἰχθῦς σιτέονται ὠμούς, ...“ (Hdt. III, 98)¹⁴⁷

Hérodotos tedy Indii charakterizuje jako zemi na nejzazším východě, o níž Řekové nic určitého nemohou říci. Od nich dále na východ se prostírá písčitá poušť, což je představa, kterou prezentoval již Hekataios a byla zřejmě obecně rozšířena.

Dále Hérodotos popisuje, jaké má Indie části a kdo ji obývá. Podle Hérodota zde žije mnoho národů, které se mezi sebou velmi liší. Někteří z nich jsou kočovníci, čímž se Hérodotos shoduje s Aischylovou poznámkou o nomádských ženách, jiní jsou usedlí. Někteří z nich žijí v bažinách a živí se jen rybami a nosí šat udělaný ze sítiny. A Hérodotos pokračuje ve výčtu indických národů dále: „Ἄλλοι δὲ τῶν Ἴνδῶν πρὸς ἡῶ οἰκέοντες τούτων νομάδες εἰσὶ, κρεῶν ἐδεσται ὠμῶν, καλέονται δὲ Παδαῖοι.“ (Hdt. III, 99)¹⁴⁸ I tento indický národ se živí syrovým masem. Tito Indové mají zvláštní obyčej, který symbolizuje jejich *jinakost*. Když někdo onemocní, ostatní ho bez slitování snědí. Pokud se někdo dožije stáří, snědí ho kvůli jeho velkému věku.¹⁴⁹ Zmínkou o kanibalismu je zde potvrzena *jinakost* této vzdálené země.

Další indický kmen se velmi liší a od tak extrémního zvyku jako je kanibalismus se dostáváme do opačné krajnosti: „Ἐτέρων δὲ ἐστὶ Ἴνδῶν ὅδε ἄλλος τρόπος· οὔτε κτείνουσι οὐδὲν ἔμψυχον οὔτε τι σπεύρουσι οὔτε οἰκίας νομίζουσι ἐκτῆσθαι ποιηφάγουσί τε, καὶ αὐτοῖσι <ὄσπριόν τι> ἔστι ὅσον κέγχρος τὸ μέγαθος ἐν κάλυκι, αὐτόματον ἐκ τῆς γῆς γινόμενον, τὸ συλλέγοντες αὐτῇ τῇ κάλυκι ἔψουσί τε καὶ σιτέονται. Ὅς δ' ἂν ἐς νοῦσον αὐτῶν πέσῃ, ἐλθὼν ἐς τὴν ἔρημον κεῖται· φροντίζει δὲ οὐδεὶς οὔτε ἀποθανόντος οὔτε κάμνοντος.“ (Hdt. III, 100)¹⁵⁰ Tento indický kmen se zcela straní masa a proto nezabíjí žádné živočichy. Živí se trávou a také plody zvláštní rostliny, kterou vaří a jí. Hérodotos zde pravděpodobně vycházel ze skutečného vegetariánství, o němž se doslechl, a výslovně zde zdůrazňuje základní odlišnost tohoto kmene Indů od dříve zmiňovaného. Tito Indové sami odcházejí do pustiny, pokud onemocní, a tam umírají. Ostatní je nezabíjejí, natož aby je pojídali.

¹⁴⁷ „Většinu zlata ... získávají Indové takto: Východní končiny indické země jsou písčité. Indové sídlí ze všech lidí, které v Asii známe a o nichž se něco určitého vypráví, nejdále na východ. Od Indů na východ je písčitá poušť. Indů je mnoho národů, které mluví různými jazyky; někteří z nich jsou kočovníci, jiní nikoli, jiní zase žijí v říčních bažinách a živí se syrovými rybami, ...“ (překlad J. Šonka)

¹⁴⁸ „Jiní Indové, kteří bydlí od nich dále na východ, jsou kočovníci a živí se syrovým masem. Jmenují se Padaiové.“ (překlad J. Šonka)

¹⁴⁹ O kanibalismu Indů nacházíme v *Dějínách* ještě jednu zmínku (Hdt. III, 38), kde jsou proti sobě postaveny zvyky Řeků, kteří své mrtvé spalují, a zvyky indického kmene Kalatiů, kteří své mrtvé jedí. Podobný zvyk, totiž pojídání mrtvých, popisuje Hérodotos v souvislosti s Issédony, cf. Hdt. IV, 26.

¹⁵⁰ „Jiní Indové mají zase jiné obyčeje. Nezabíjejí žádného živočicha, nic nesíjí a nemají ve zvyku budovat obydlí. Živí se trávou a roste jim tam sama od sebe rostlina, která má v květním kalichu zrnko veliké jako proso. Tu sbírají, i s kalichem vaří a pojídají. Když někdo z nich onemocní, odejde do pustiny a tam leží.“ (překlad J. Šonka)

Přestože se jednotlivé indické národy mezi sebou velmi liší, mají i něco společného: „Μίξις δὲ τούτων τῶν Ἰνδῶν τῶν κατέλεξα πάντων ἐμφανῆς ἐστὶ κατὰ περ τῶν προβάτων, καὶ τὸ χρῶμα φορέουσι ὅμοιον πάντες καὶ παραπλήσιον Αἰθίοπι.“ (Hdt. III, 101)¹⁵¹ Tito Indové obývají končiny velmi daleko na jihu a jsou tak vzdáleni, že nebyli nikdy poddanými Dareia.

Další kmen Indů sídlí poblíž města Kaspatyru, což je město, o němž jsme slyšeli již u Hekataia: „Ἄλλοι δὲ τῶν Ἰνδῶν Κασπατύρω τε πόλι καὶ τῇ Πακτυϊκῇ χώρῃ εἰσὶ πρόσκοι, πρὸς ἄρκτου τε καὶ βορῶ ἀνέμου κατοικημένοι τῶν ἄλλων Ἰνδῶν, οἱ Βακτρίοισι παραπλησίην ἔχουσι διαίταν. Οὗτοι καὶ μαχιμώτατοί εἰσι Ἰνδῶν καὶ οἱ ἐπὶ τὸν χρυσὸν στελλόμενοι εἰσὶ οὗτοι.“ (Hdt. III, 102)¹⁵² Město Kaspatyros, o němž zde Hérodotos hovoří, zmiňuje i ve čtvrté knize, kde popisuje, jak Dareios vyslal na objevnou výpravu Skylaka z Aryandy, jehož výprava vyrazila právě z Kaspatyru. Název *Kaspatyros* patrně odpovídá pozdějšímu názvu Capisa (dnešní Bagráh), což je město, které se nacházelo poblíž území osídleného Skythy.¹⁵³ Vzhledem k tomu, že toto město leží v jižním předhůří Hindúkúše, můžeme se oprávněně domnívat, že toto pohoří bylo snad osídleno Skythy. To by také vysvětlovalo, proč Hérodotos tvrdí, že tito Indové svým způsobem života připomínají Baktrijce. „*Baktrijští Skythové byli nazýváni Baktrijci podle své země a hlavního města.*“¹⁵⁴

Tuto končinu označuje Hérodotos jako *Paktyjskou zemi*. Původ tohoto slova je nepochybně v Indii a bývá dáváno do souvislosti s jménem, které má tato oblast dodnes v afghánštině, *Pushtoo*.¹⁵⁵ Tyto Indy označuje Hérodotos za nejbojovnější a právě tito Indové v poušti získávají zlato. Hérodotovo vyprávění o tom, jak Indové sbírají zlato, je pravděpodobně nejslavnější částí z jeho popisu Indie.

V indické poušti žijí podle jeho vyprávění mravenci, kteří jsou menší než psi, ale větší než lišky. Tito mravenci prý žijí pod zemí a když vyhrabávají své nory, vynášejí vykopaný písek nahoru. Písek je zlatonosný a Indové ho jezdí do pouště sbírat. Každý z nich prý zapřáhne tři velbloudy, dva samce a jednu samici, kterou nedávno odvedl od jejích mlád'at. „Οἱ δὲ δὴ Ἴνδοι τρόπῳ τοιούτῳ καὶ ζεύξιν τοιαύτῃ χρεώμενοι ἐλαύνουσι ἐπὶ τὸν χρυσὸν λελογισμένως ὅκως [ἀν] καυμάτων τῶν θερμότητων ἐόντων ἔσσονται ἐν τῇ ἀρπαγῇ· ὑπὸ γὰρ τοῦ καύματος οἱ μύρμηκες ἀφανέες γίνονται ὑπὸ γῆν. Θερμότητος δὲ ἐστὶ ὁ ἥλιος τούτοις τοῖσι ἀνθρώποις τὸ ἐωθινόν, οὐ κατὰ περ τοῖσι ἄλλοις μεσαμβρίας, ἀλλ' ὑπερτείλας μέχρις οὗ ἀγορῆς διαλύσιος· τοῦτον δὲ τὸν χρόνον καίει πολλῶ μᾶλλον ἢ τῇ

¹⁵¹ „Všichni tito Indové, o nichž jsem se zmínil, konají soulože veřejně jako dobytek. Plet' mají všichni stejnou a podobnou pletí Aithiopů.“ (překlad J. Šonka)

¹⁵² „Jiní sousedí s městem Kaspatyrem a se zemí Paktyjskou, jejich sídla jsou na sever od ostatních Indů a jejich způsob života se velmi podobá mravům baktrijským. Ti jsou z Indů nejbojovnější a právě oni jsou posíláni, aby shromažďovali zlato.“ (překlad J. Šonka)

¹⁵³ Tuto více než pravděpodobnou hypotézou navrhuje Vogelsang 2010, s. 106.

¹⁵⁴ Vogelsang 2010, s. 106.

¹⁵⁵ Cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 289.

μεσαμβρίη τῇν Ἑλλάδα, οὕτω ὥστε ἐν ὕδατι λόγος αὐτοῦς ἐστι βρέχεσθαι τηνικαῦτα.“ (Hdt. III, 104)¹⁵⁶ Zde Hérodotos v popisu získávání zlatonosného písku činí drobnou odbočku, když se zmiňuje o podnebí, které panuje v Indii. V Indii prý není největší horko v poledne, ale dopoledne. Horko je prý takové, že se lidé musí ponořit do vody, aby přežili. Tato představa samozřejmě není totožná se skutečností. Hérodotos se pravděpodobně zmýlil kvůli své domněnce, že země je plochá a proto na nejzazším východě, tedy v Indii, musí být největší horko po ránu, když vychází slunce. Doba, kdy se zavírá obchod, je kolem desáté dopoledne.¹⁵⁷ Během dne, když se slunce blíží stále více k západu, se v Indii stále více ochlazuje.

V následující kapitole¹⁵⁸ se Hérodotos znovu vrací k původnímu tématu. Indové naplní pytle zlatonosným pískem a prchají na velbloudech pryč. Mravenci je však začnou ihned pronásledovat a rychlostí se jim nevyrovná žádný jiný tvor. Ind proto prchá na velbloudí samici, která běží velmi rychle, protože byla nedávno odtržena od mláďat. Zatímco velbloudí samci nejsou schopni uniknout, samice uteče a zachrání tak i svého jezdce.

Tento příběh o mravencích, kteří vykopávají zlato, se objevuje i v indické mytologii a dochoval se v eposu Mahâbhârata.¹⁵⁹ Hérodotos tuto legendu nepochybně sám nevymyslel, ale převzal ji. Bylo učiněno mnoho pokusů o vysvětlení tohoto příběhu. Vzhledem k popisu velikosti oněch mravenců došli badatelé k závěru, že se ve skutečnosti nejednalo o mravence, ale o sviště. Toto zvíře velikostí odpovídá danému popisu a také kope nory, z nichž vynáší zeminu či písek. K záměně došlo pravděpodobně proto, že v perštině existuje jedno slovo, jež může v závislosti na kontextu označovat buď sviště nebo druh velkých mravenců žijících v horách.¹⁶⁰ Tato hypotéza byla potvrzena posledními etnologickými objevy, protože francouzská výprava do severního Pákistánu objevila domorodý národ, který opravdu sbírá vykopanou zeminu kolem svištích nor, protože tento materiál je velice bohatý na zlatonosný písek.¹⁶¹ V horách v celé severozápadní Indii se zlato nachází v hojné míře.¹⁶²

¹⁵⁶ „Takovým způsobem a s takovým spřežením vyjíždějí za zlatem a dbají toho, aby zlato sbírali za největšího vedra, neboť za vedra zalézají mravenci pod zem. Největší sluneční žár mají tito lidé obvykle nikoli jako jiní lidé v poledne, nýbrž od východu slunce až do doby, kdy končí trh. V tu dobu praží slunce mnohem více, než za poledne v Řecku, takže se prý lidé tehdy musí ponořit do vody.“ (překlad J. Šonka)

¹⁵⁷ Cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 290.

¹⁵⁸ Cf. Hdt. III, 105.

¹⁵⁹ Cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 189.

¹⁶⁰ Podrobně se touto historkou zabývá Peissel 1984, ale na záměně mravenců se svišti se shodují všichni badatelé a hovoří o ní i komentář How – Wells 2002, vol. I, s. 289.

¹⁶¹ Tuto vědeckou výpravu, vedenou M. Peisselem, shrnuje Simons 1996.

¹⁶² Cf. How – Wells 2002, vol. I, s. 289.

Svůj exkurz po Indii shrnuje Hérodotos takto: „Αἱ δ' ἐσχατιαὶ κως τῆς οἰκεομένης τὰ κάλλιστα ἔλαχον. ... ἐν ταύτῃ τοῦτο μὲν τὰ ἔμψυχα, <τὰ> τετράποδά τε καὶ τὰ πετεινά, πολλῶ μέζω ἢ ἐν τοῖσι ἄλλοισι χωρίοις ἐστὶ, πάρεξ τῶν ἵππων ... τοῦτο δὲ χρυσὸς ἄπλετος αὐτόθι ἐστὶ, ...“ (Hdt. III, 106)¹⁶³

Hérodotos, který pokládal Indii za poslední obydlenou zemi na nejzazším východě, uzavírá svou pasáž shrnutím, že oblastem *eschatiai* obecně se dostalo těch nejkrásnějších věcí. Poté se znovu vrací k Indii, o níž říká, že zvířata jsou zde větší než jinde a že je v ní velké množství zlata. Zlato bylo s Indií tradičně spojováno a tento starověký názor je potvrzen tím, že i dnes se v Indii zlato nachází, jak již bylo řečeno výše.

Tímto uzavírá Hérodotos svůj exkurz po Indii, ale napříč celým jeho dílem nacházíme zmínky o Indii či Indech.¹⁶⁴ Jak jsem již viděli výše, domnívali se Řekové, že Indie je poslední obydlenou zemí. Tato domněnka je shrnuta ve čtvrté knize takto: „Μέχρι δὲ τῆς Ἰνδικῆς οἰκέεται [ἡ] Ἀσίη· τὸ δὲ ἀπὸ ταύτης ἔρημος ἦδη τὸ πρὸς τὴν ἡῶ, οὐδὲ ἔχει οὐδεὶς φράσαι οἷον δὴ τι ἐστὶ.“ (Hdt. IV, 40)¹⁶⁵ Indie je tak poslední výspou obydleného světa, dále za ní jsou končiny lidem neznámé, pusté a neobydlené. Můžeme tak říci, že Indie je typickou zemí z nejzazších oblastí světa. To potvrzuje i následující citát, kde Hérodotos říká: „Ἰνδῶν δὲ πλῆθος τε πολλῶ πλεῖστον ἐστὶ πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν ἀνθρώπων καὶ φόρον ἀπαγίνεον πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους ἐξήκοντα καὶ τριηκόσια τάλαντα ψήγματος.“ (Hdt. III, 94)¹⁶⁶ Zde Hérodotos jmenuje daňové obvody Dareiovy říše a přitom popisuje i Indy. Říká o nich, že jich je obrovské množství, což je jedna ze základních charakteristik národů z oblasti *eschatiai*.

Znovu se setkáváme s Indií v sedmé knize, kde Hérodotos popisuje Xerxovo tažení proti Řecku a mezi všemi národy, které se ho účastnily, jmenuje i Indy: „Ἰνδοὶ δὲ σκευῇ μὲν ἐσεσάχατο τῇ αὐτῇ καὶ ἐν τῷ πεζῷ, ἥλαυνον δὲ κέλητας καὶ ἄρματα· ὑπὸ δὲ τοῖσι ἄρμασι ὑπῆσαν ἵπποι καὶ ὄνοι ἄγριοι.“ (Hdt. VII, 86)¹⁶⁷ O Indech se zde nedovídáme žádné podrobnosti, ale vidíme, že zde již Hérodotos Indy chápe jako zcela reálně existující etnikum a setkáváme se s podobným přístupem, jaký jsem viděli u Arabů. Hérodotos tak Indy i Araby ve třetí knize popisuje jako národy téměř zázračné, velmi exotické a obývající země na samotných koncích světa, zatímco v boji s Řeky už vystupují jako reálně existující etnikum.

¹⁶³ „Nejzazším končinám obydlené země se jaksí dostalo nejkrásnějších věcí. ... Nejzazší obydlená země na východ je Indie, jak jsem řekl před chvílkou. Čtvernohá zvířata a ptáci jsou tam mnohem větší než v jiných zemích, s výjimkou koní. ... Je tam nezměrné množství zlata“ (překlad J. Šonka)

¹⁶⁴ Těchto zmínek je relativně velké množství, Hérodotos hovoří o Indii často ve souvislosti s tažením Peršanů do Řecka (VIII, 113 a IX, 31) nebo obecně v souvislosti s Persií. Tyto zmínky, mimo v textu uvedených, jsou velmi stručné a nemají pro téma této práce valnou informační hodnotu.

¹⁶⁵ „Až po Indii je Asie obydlena; od Indie dále na východ je již pustá a nikdo nedovede povědět, jak to tam vypadá.“ (překlad J. Šonka)

¹⁶⁶ „Indů je daleko největší množství ze všech národů, které známe; ti odváděli daň za všechny ostatní, tři sta šedesát talentů zlatého prachu.“ (překlad J. Šonka)

¹⁶⁷ „Také Indové byli vypraveni stejně jako jejich pěchota, jeli na koních a na vozech, do nichž byli zapřaženi koně nebo osli.“ (překlad J. Šonka)

Převratnou událostí ve vývoji chápání Indů byla výprava Alexandra Velikého, který na své cestě osobně Indii navštívil. Po těchto událostech se Indie začala hojně vyskytovat v literatuře a informace o ní byly značně upřesněny.

2. 6 Amazonky (Ἀμαζόνες, Ἀμαζονίδες)¹⁶⁸

Amazonky byly národ bojovnic, který proslul svou statečností a skvělými válečnickými schopnostmi. Amazonky byly skvělé lučištnice a vynikaly i v umění jízdy na koni. Zmínky o bojovných Amazonkách nacházíme napříč řeckou i římskou literaturou a toto téma bylo začleněno do mnoha mytických příběhů.¹⁶⁹

O Amazonkách se zmiňuje již Homér, a to na dvou místech v Iliadě. Ve třetím zpěvu Iliady sedí Helena po boku Priama a sleduje řeckou armádu přicházející k Tróji. Priamos při pohledu na množství řeckého vojska vzpomíná, jak byl kdysi ve Frygii a jak na jejich tábor zaútočily Amazonky:

„ἤδη καὶ Φρυγίην εἰσήλυθον ἀμπελόεσσαν,
ἔνθα ἴδον πλείστους Φρύγας ἀνέρας αἰολοπώλους
λαοὺς Ὀτρῆος καὶ Μυγδόνος ἀντιθέοιο,
οἳ ῥα τότε ἔστρατόωντο παρ' Ὀχθαῖ Σαργαρίοιο·
καὶ γὰρ ἐγὼν ἐπικούρος ἔω·ν μετὰ τοῖσιν ἑλέχθην
ἥματι τῷ ὅτε τ' ἦλθον Ἀμαζόνες ἀντιάνειραι·
ἀλλ' οὐδ' οἳ τόσοι ἦσαν ὅσοι ἐλίκωπες Ἀχαιοί.” (Hom. *Il.* III, 184–190)¹⁷⁰

Jde jen o velmi stručnou zmínku a o Amazonkách se v podstatě nedovídáme žádné informace. Z toho je možné vyvodit, že šlo o etnikum Řekům obecně známé, takže nebylo třeba posluchačům nic objasňovat a ani dále vysvětlovat. Amazonky zde dostávají epiteton ἀντιάνειραι, které bychom mohli přeložit jako *v boji rovné mužům* nebo *bojující s muži*. Jde totiž o “*dvojznačný termín, protože anti- může znamenat buď „opačný k“ nebo „protikladný k“*”).¹⁷¹ Toto přízvisko odkazuje na pověstnou bojovnost Amazonek a na jejich válečnické schopnosti, kterými se vyrovnaly síle mužů.¹⁷² Totéž epiteton je v Iliadě užíváno i v souvislosti s Athénou, která je také skvělá bojovnice a v bitvě se rovná svým mužským protivníkům.

¹⁶⁸ Je otázkou, zda Amazonky je třeba chápat jakou součást *oikúmené*, či je třeba je zařazovat do okrajových končin světa, *eschatiai*. Tradiční geografické umístění Amazonek do oblasti Kolchidy (viz dále) by sice naznačovalo, že jsou součástí *oikúmené*, ale toto etnikum je třeba nahlížet nejen z čistě geografického hlediska. Amazonky totiž v mnoha ohledech mají charakteristiky obyvatel okraje obydleného světa a mnozí badatelé je proto považují za součást *eschatiai* (Hardwick 1990, s. 17; Nippel 2002, s. 283 a Stewart 1995, s. 578). V této kapitole se proto pokusíme ukázat, že Amazonky je třeba vnímat jako součásti *eschatiai*.

¹⁶⁹ S Amazonkami bojoval Achilles, Bellerofón, Héraklés, Théseus, ale boj s nimi byl připisován i historickým osobám, jako např. Alexandrovi Velikému.

¹⁷⁰ „Já přec i do fryžské země jsem zavítal, bohaté révou,
bezpočet fryžských mužů tam uviděl na rychlých koních,
vojáky Otreu krále a Mygdona bohorovného,
na březích u Sangaria, kde táborem leželi tenkrát –
k těm jsem byl čítán i já, když jsem spojencem jejich
tehdy, kdy Amazonky je napadly – bojovné ženy –
tolik však nebylo jich, co Achájů jiskřivých očí.” (překlad R. Mertlík)

¹⁷¹ Stewart 1995, s. 576.

¹⁷² Cf. Hardwick 1990, s. 15.

Druhá pasáž, kde se Homér zmiňuje o Amazonkách, je z šesté knihy Iliady. Před bojem vypráví Glaukón Diomédovi o svém původu, který odvozuje od *héroa* Bellerofónta. Tohoto hrdinu vyhnal z Argu král Próteus, který ho poslal k vládci Lýkie se vzkazem, aby byl nositel dopisu popraven. Král si dopis přečetl a poslal hrdinu nejprve bojovat s Chimérou, potom s kmenem Solymů a nakonec s Amazonkami. Po splnění těchto tří úkolů král uznal, že Bellerofón má přízeň bohů, a dokonce mu nabídl za manželku svou dceru.

„δεύτερον αὖ Σολύμοισι μαχέσσατο κυδαλίμοισι·

καρτίστην δὴ τὴν γε μάχην φάτο δόμεναι ἀνδρῶν.

τὸ τρίτον αὖ κατέπεφνεν Ἀμαζόνας ἀντιανείρας.” (Hom. *Il.* VI, 184 – 186)¹⁷³

Znovu se zde opakuje epiteton ἀντιανείραι, které srovnává sílu Amazonek se silou mužů. Dále v této pasáži nacházíme nový aspekt, který sice vyplýval již z výše uvedené Priamovy řeči, ale nebyl přímo vyjádřen. Vítězství nad Amazonkami je zde prezentováno jako hrdinský čin. Jak je z uvedeného příkladu vidět, boj s Amazonkami a vítězství nad nimi v herojské mytologii slouží jako důkaz síly a velikosti *héroa*, který je přemohl. Přemoci Amazonky je obtížný úkol, který je stavěn na roveň přemožení strašlivé Chiméry a bojovného kmene Solymů. Stejný aspekt nacházíme i ve vyprávění o Hérakleových pracech, kdy devátý úkol hrdiny byl přinést pás královny Amazonek.¹⁷⁴

Na Homéra navázal jeho údajný žák Arktínos z Miletu, který prý začínal svou báseň Aithiopis¹⁷⁵ příběhem o Amazonce Penthesilei. Pravděpodobně se zde ale hlouběji nezabýval Amazonkami jako národem. O Penthesilei píše, že byla dcera boha války Área, znovu je zde tedy Amazonka představena jako válečnice. Z jeho díla však máme dochovány jen drobné zlomky.¹⁷⁶

¹⁷³ „Podruhé se Solymy, tak slavnými, bojovat musel:

boj to byl nejurputnější, jež podstoupil s muži, jak říkal.

Za třetí Amazonky rek usmrtil, bojovné ženy.” (překlad R. Mertlík)

¹⁷⁴ Cf. Hardwick 1990, s. 16.

¹⁷⁵ Báseň svým dějem navazovala na Iliadu. Z díla jsou zachovány jen první dva verše a několik drobných fragmentů, ale u Prokla se dochoval výtah z tohoto díla.

¹⁷⁶ Fragментy jeho básně se dochovaly v následujících dílech: Eus.*Hist.* 1.2, 5.1, Clem.Al. *Strom.* 1.131.6, *Suda*, Alpha 3960: Ἀρκτῖνος)

Jednu stručnou zmínku o Amazonkách nacházíme u Hekataia. Zlomek se zachoval ve scholiích Apollónia Rhodského: „ἐπεὶ δὲ οἱ μέθυσοι σανάπαι λέγονται παρὰ Θραιζίν, ἧι διαλέκτῳι χρῶνται καὶ Ἀμαζόνες, κληθῆναι τὴν πόλιν <Σανάπην>, ... ὥς φησιν Ἑκαταῖος.“ (FGrHist 1 F 34)¹⁷⁷

Hekataios v tomto zlomku vypráví příběh, že město Sinopé bylo pojmenováno po Amazonce, která se často oddávala alkoholu a proto byla pojmenována Sanapé, což v thráctině znamená *opilá*. Hekataios zde tedy dává Amazonky do vztahu s Thráky, jejichž jazykem Amazonky mluví. Amazonky však s Thráky nespojoval pouze jazyk, ale i geografické umístění a také jejich pověstná bojovnost. Kromě toho bývaly Amazonky i Thrákové spojováni s bohem Áreem, čímž byl vyjádřen a zároveň potvrzen jejich vztah k válečnictví.

Příběhu o opilé Amazonce, podle níž bylo nazváno město Sinopé, se podrobněji věnuje David M. Robinson.¹⁷⁸ Zlomek však nepřináší příliš mnoho informací, které by se týkaly samotných Amazonek. Je však důležité zdůraznit, že opilost byla pokládána za barbarský a Řekům nedůstojný stav, a proto byl obraz opilé ženy pro Řeky jen potvrzením necivilizovanosti a divokosti národa Amazonek.

Velmi stručnou zmínku o Amazonkách nalézáme v Aischylově tragédii *Upoutaný Prométheus*, kde náčelnice sboru Ókeánoven říká Prométheovi následující:

„ὅποσοι τ' ἔποικον ἀγνῶς

Ἀσίας ἔδος νέμονται,

μεγαλοστόνοισι σοῖς πῆ-

μασι συγκάμνουσι θνατοί.

Κολχίδος τε γὰρ ἔνοικοι

παρθένοι, μάχας ἄτρεστοι,

καὶ Σκύθης ὄμιλος, ...“ (A. *Prom.*, 411–417)¹⁷⁹

Amazonky zde jsou jedním z několika etnik, která mají zdůraznit, že nad Prométheovým osudem prý pláče celá země a dokonce i Amazonky, které jsou zde představitelem *jinakosti*. Amazonky jsou zde označeny jako παρθένοι¹⁸⁰ a ἄτρεστοι, což bychom mohli přeložit jako *statečné, chrabré, nemající strach*. Zároveň se o Amazonkách

¹⁷⁷ „Protože u Thráků se *opilí* řekne *sanapai* a protože Amazonky užívají thráckého dialektu, nazývá se město Sanapé, ... jak říká Hekataios.“

¹⁷⁸ Robinson 1906, s. 148.

¹⁷⁹ „A lkají ti, kdo ve svaté

se usídlili Asii –

i lidské kmeny západní –

a chrabré Amazonky též,

jež obývají Kolchidu –

i skythský lid“ (překlad F. Stiebitz)

¹⁸⁰ O označování Amazonek jako παρθένοι viz dále.

říká, že obývají Kolchidu. Ze struktury básně vyplývá, že Amazonky jsou zde chápány jako etnikum oddělené od Skythů, nikoli jako jeden ze skythských kmenů.¹⁸¹

O Amazonkách se na třech místech zmiňuje i básník Pindaros. V jeho básních pochopitelně nenacházíme snahu o bližší geografické umístění národa Amazonek, Pindaros pracuje s obecně známými informacemi o národu žen-bojovnic a využívá toto téma jako jeden z působivých poetických obrazů.

Ve svém třináctém olympijském zpěvu věnovaném Xenofóntovi z Korintu, který svůj původ spojoval s Médeou a Bellerofóntem, popisuje Pindaros mimo jiné i slavný Bellerofontův boj s Amazonkami, o němž se zmiňuje již Homér:

„σὺν δὲ κείνῳ καὶ ποτ' Ἀμαζονίδων
αἰθέρος ψυχρῶν ἀπὸ κόλπων ἑρήμου
τοξόταν βάλλων γυναικεῖον στρατόν
καὶ Χίμαιραν πῦρ πνέοισαν καὶ Σολύμους ἔπεφεν.“ (Pind. O. 13, 87 – 90)¹⁸²

Zde jsou Amazonky označeny jako γυναικεῖον στρατόν, znovu se zde tedy objevuje aspekt války a ženství zároveň. Pindaros se ve své básni zajímá více o souboj s Amazonkami, který mu zřejmě dával větší možnost pro zaujetí posluchačů, protože boj s Amazonkami byl pravděpodobně pro posluchače zajímavější než další dva Bellerofontovy úkoly. Snad i proto klade boj s Amazonkami na první místo, a až poté v jediném verši zmiňuje boj s Chimérou i se Solymy. Amazonky zde bojují luky, což byla jedna z jejich typických zbraní.

Ve třetím nemejském zpěvu jsou Amazonky reprezentovány jako mocné protivnice, které bojují s luky, jak již bylo uvedeno v předchozím úryvku. Pindaros zde oslavuje hrdiny Pélea a Telamóna a boj s Amazonkami zde slouží k ukázání odvahy těchto hrdinů.

„Λαομέδοντα δ' εὐρυσθενῆς
Τελαμῶν Ἰόλα παραστάτας ἑὼν ἔπερσεν
καὶ ποτε χαλκότητον Ἀμαζόνων μετ' ἄλκάν
ἔπετό οἱ, οὐδέ νῦν ποτε φόβος ἀνδροδάμας
ἔπαυσεν ἄκμῃν φρενῶν.“ (Pind. N. 3, 36–39)¹⁸³

¹⁸¹ Spis *O vzdachu, vodách a místech* naopak označuje Amazonky na skythský kmen. K tomuto viz dále.

¹⁸² „Také do boje s ním (sc. s Pégasem) jel.

Zdolal vojsko Amazonek,

když střílely z dálky,

až z éteru, z pustých severských zátok,

a porazil i strašnou Chimairu,

jíž sršel z tlamy oheň, porazil

těž Solymy.“ (překlad J. Šprincl)

¹⁸³ „Mocný Telamón, druh Ioláův, vyplnil město Laomedon a následoval ho (sc. Ioláa) do bitvy s Amazonkami, jež nosí bronzové luky. A strach, podmanitel mužů, nikdy neutupil ostří jeho mysli.“

Amazonky zde mají epiteton χαλκότης, což můžeme přeložit jako *s měděným lukem*. Znovu je zde tedy jasná souvislost s válkou a bojem. A jak již bylo řečeno výše, Amazonky je obtížné přemoci, a proto je boj s nimi uváděn jako doklad hrdinství, síly a bojovnosti. Zdůrazňuje se, že i přesto, že Telamón bojoval s tak mocnými protivnicemi, nikdy se nenechal ovládnout strachem.

V osmém olympijském zpěvu odchází Apollón k Amazonkám poté, co pomáhal s budováním hradeb Tróje. Jedná se jen o velmi stručnou zmínku:

„ὥς ἦρα θεὸς σάφα εἴπαις

Ξάνθον ἦπειγεν καὶ Ἀμαζόνας

εὐίππους καὶ ἐς Ἴστρον ἑλαύνων.“ (Pind. O. 8, 46–47)¹⁸⁴

Amazonky jsou označeny jako εὐίππους, což lze přeložit jako *mající krásné koně* nebo *proslulý (svými) koňmi*. Jezdectví bylo pro Amazonky typické a s koňmi byly vždy spojovány.

Etnikum je umístěno do blízkosti řek Xanthu a Istru (dnešní Dunaj). V úryvku není vyjádřeno, proč Apollón odchází právě k Amazonkám. Geografické umístění Amazonek u řek Xanthu a Istru odpovídá zmínkám u všech ostatních autorů, jak jsme viděli a jak ještě uvidíme u Hérodota.

O Amazonkách se zmiňuje i Helláníkos, jehož tvorba spadá do konce 5. století př. Kr., kdy vydal své historiografické dílo zvané *Attika*, ve kterém se zmiňuje mimo jiné i o invazi Amazonek. Dílo Hellanika se nedochovalo, ale skrovné zmínky o Amazonkách nalézáme v Plútarchově životopise Thésea: „εἰς δὲ τὸν Πόντον ἔπλευσε τὸν Εὐξεινον ... μεθ' Ἡρακλέους ἐπὶ τὰς Ἀμαζόνας συστρατεύσας καὶ γέρας [ἄριστεϊον] Ἀντιόπην ἔλαβεν. <οἱ δὲ πλείους, ὧν ἔστι καὶ Φερεκύδης καὶ Ἑλλάνικος καὶ Ἡρόδωρος ὕστερόν φασιν Ἡρακλέους ἰδιόστολον πλεῖσαι τὸν Θησέα καὶ τὴν Ἀμαζόνα λαβεῖν αἰχμάλωτον,> πιθανώτερα λέγοντες.“ (FrGrHist 4 F 166)¹⁸⁵ Jak vidíme, týká se tento zlomek mytologického Théseova dobrodružství. O Amazonkách se zde neříká nic, ale jsou umístěny poblíž Černého moře, což odpovídá i zmínkám u jiných autorů.

Zajímavější se je z našeho hlediska zlomek zachovaný ve scholiích, jejichž autorem je Iohannés Tzetzés, byzantský učenec, který žil ve 12. století po Kr.: „Ἀμαζόνες δὲ κατὰ τίνος; ὅτι

¹⁸⁴ „Tak promluvil bůh Foibos a pospíchal k řece Xanthu, k Amazonkám a k Dunaji.“ (překlad J. Šprincl)

¹⁸⁵ „Plul (sc. Théseus) do Pohostinného moře s Hérakleem na výpravu proti Amazonkám a vzal si Antiopu jako podíl na kořisti, ale většina spisovatelů, mezi nimi i Ferekýdés, Hellaníkos a Hérodóros, říká, že Théseus podnikl tuto výpravu sám a odvedl si zajatou Amazonku. A to je pravděpodobnější příběh.“

τὸν δεξιὸν μαστὸν ἔτεμον, ὅπως μὴ πρὸς τὰς τοξείας ἐμπεδὼν γένηται. τοῦτο δὲ ψεῦδος.“ (FrGrHist 4 F 16b)¹⁸⁶ V tomto zlomku se setkáváme s informací o tom, že si Amazonky odstraňují prs, aby si usnadnily lukostřelbu. Hellaníkos přichází také s prvním pokusem o nalezení etymologie jména Ἀμαζών, který by pak bylo třeba překládat jako *nemající prs*. Ve své etymologii vychází z již zmiňované kauterizace pravého prsu. Nejvýznamnější zmínka o tomto sebezohavování je zachována právě zde a další je ve spise *O vzduchu, vodách a místech*,¹⁸⁷ většina autorů se však o této skutečnosti nezmiňuje. Toto amputování prsu se neobjevuje na žádném z antických uměleckých zobrazení Amazonek, ačkoli byly tyto proslulé bojovnice zobrazovány mnohokrát a byly velmi častým tématem zejména vázového malířství.¹⁸⁸

Iohannés Tzetzés zachoval ve svých scholiích ještě jednu zmínku o Hellaníkovi z Lesbu, která se týká Amazonek: „Ἑλλάνικος δὲ ὁ Λέσβιος φησιν ὅτι παγέντος τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου διέβησαν αὐτὸν καὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ <δ> μὴσὶ πολέμησασαι ὑπεστράφησαν.“ (FrGrHist 4 F 17b)¹⁸⁹ Podle Hellaníka tedy přešly Amazonky zamrzlý Bosporský průliv.

Amazonkám se věnuje i spisek *O vzduchu, vodách a místech*, který je součástí souboru spisů zvaného *Corpus Hippocraticum*. Autor tohoto spisku je neznámý a stejně tak není přesně možné určit dobu jeho vzniku, ale předpokládá se, že spis *O vzduchu, vodách a místech* pochází z druhé poloviny 5. století př. Kr. Ve spisu je věnována jedna kapitola kmeni Sauromatů, který vznikl spojením skythských mladíků s Amazonkami.¹⁹⁰ Nacházíme zde shrnutí názorů a znalostí, jaké měli Řekové o Sauromatech: „Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ἐστὶν ἔθνος Σκυθικὸν, ὃ περὶ τὴν λίμνην οἰκείει τὴν Μαιῶτιν, διαφέρον ὢν ἔθνέων τῶν ἄλλων, Σαυρομάται καλεῖνται. Τούτέων αἱ γυναῖκες ἰπάζονται τε καὶ τοξεύουσι, καὶ ἀκοντίζουσιν ἀπὸ τῶν ἵππων, καὶ μάχονται τοῖσι πολεμίοισιν, ἕως ἂν παρθένοι ἔωσιν. Οὐκ ἀποπαρθενεύονται δὲ μέχρις ἂν τῶν πολεμίων τρεῖς ἀποκτείνωσι, καὶ οὐ πρότερον ξυνοικέουσιν ἢ περ τὰ ἱερὰ θύουσιν τὰ ἐν νόμῳ. Ἡ δ' ἂν ἄνδρα ἐωυτῇ ἄρῃται, παύεται ἰππαζομένη, ἕως ἂν μὴ ἀνάγκη καταλάβῃ παγκοίνου στρατείας. Τὸν δεξιὸν δὲ μαζὸν οὐκ ἔχουσιν. Παιδίοισι γὰρ ἐοῦσιν ἔτι νηπίοισιν αἱ μητέρες χαλκεῖον τετεχνημένον ἐπ' αὐτέῳ τουτέῳ διάπυρον ποιήσασαι, πρὸς τὸν μαζὸν τιθέασιν τὸν δεξιὸν, καὶ ἐπικαίεται, ὥστε τὴν αὖξῃσιν φθείρεσθαι, ἐς δὲ τὸν δεξιὸν ὦμον καὶ βραχίονα πᾶσαν τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ πλῆθος ἐκδιδόναι.“ (Hp. Aēr. 17)¹⁹¹

¹⁸⁶ „Podle čeho Amazonky? Protože si odřezávají pravý prs, aby jim nebyl na obtíž při lukostřelbě. To je lež.“

¹⁸⁷ Hp. Aēr. 17, viz dále.

¹⁸⁸ Zobrazení Amazonek v řeckém výtvarném umění se podrobně věnuje studie Stewart 1995, s. 571–597.

¹⁸⁹ „Hellaníkos z Lesbu říká, že když přešly (sc. Amazonky) zamrzlý Kimmerijský Bospor a přišly do Attiky, kdy bojovaly jeden měsíc, a poté se vrátily zpět.“

¹⁹⁰ O vzniku kmene Sauromatů podrobně hovoří Hérodotos. Viz dále.

¹⁹¹ „V Evropě je skythský národ, který žije u jezera Maiétis. Liší se od ostatních národů, nazývá se Sauromaté. Jejich ženy jezdí na koních, střelí z luku, hází oštěpem z koňského hřbetu a bojují s nepřáteli, dokud jsou panny. Nevzdají se svého panství, dokud nezabijí tři ze svých nepřátel, a nestýkají se s muži, dokud nevykonají oběti podle zákona. Když si vezmou muže, přestávají jezdit na koni, pokud se nemusejí účastnit společného válečného tažení. Nemají pravý prs. Když jsou ještě v dětském věku, jejich matky rozžhaví měděný nástroj k tomu

Pokud se týká původu Sauromatů, nevěnuje se tento autor celému příběhu tak podrobně jako Hérodotos, ale v zásadě s ním souhlasí. Označuje Sauromaty za skythský kmen, což odpovídá tomu, že podle Hérodota byli Sauromaté potomci skythských mužů a Amazonek. Zajímavé je, že v tomto spisu vůbec nenacházíme označení *Amazonky*, ale *Sauromaté*. Zároveň autor hned v úvodu posazuje zdůrazňuje, že jde o evropský národ, i když se v mnohém od ostatních liší. Na to, že Skythové i Sauromaté jsou zde zařazeni mezi evropská etnika, poukazuje i L. Hardwick.¹⁹²

Říká se zde, že ženy Sauromatů se nemohou vdát, dokud nezabijí tři muže (narozdíl od Hérodota, který nám nepodává žádnou informaci o nutnosti zabít právě tři oběti). Po uzavření sňatku již Amazonky nebojují. Ve spise O vzduchu, vodách a místech, stejně jako u Aischyla a Hérodota, jsou Amazonky označovány jako *παρθένοι*, což bychom měli spíše než *panny* překládat jako *neprovdané dívky*.¹⁹³

Amazonky jsou zde charakterizovány jako ženy, které *jezdí na koních, střílí z luku, hází oštěpem z koňského hřbetu a bojují s nepřáteli*. Všechny tyto kvality „*jsou v přímém kontrastu s kvalitami očekávanými od ženy v řeckém oiku*.“¹⁹⁴ Již zde se objevuje ostrý protiklad mezi Amazonkami a řeckými ženami, který bude podrobněji tematizován u Hérodota.

Hérodotos vychází ze svých předchůdců, ale k celému popisu připisuje se sobě vlastním geografickým a etnografickým zájmem. O Amazonkách hovoří v poměrně rozsáhlé pasáži ve čtvrté knize, v níž se hovoří o původu kmene Sauromatů, což byl kmen sídlící v oblasti kolem Černého moře, za Thrákií a Skythií (přibližně na území dnešní Ukrajiny). O Sauromatech tedy Hérodotos podává tuto zprávu: „Ὅτε Ἕλληνας Ἀμαζόσι ἐμαχέσαντο (τὰς δὲ Ἀμαζόνας καλέουσι [οἱ] Σκύθαι Οἰόρπατα, δύναται δὲ τὸ οὖνομα τοῦτο κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν ἀνδροκτόνοι· οἱὁρ γὰρ καλέουσι ἄνδρα, τὸ δὲ πατὰ κτείνειν), τότε λόγος τοῦς Ἑλλήνας νικήσαντας τῇ ἐπὶ Θερμώδοντι μάχῃ ἀποπλέειν ἄγοντας τρισὶ πλοίοις τῶν Ἀμαζόνων ὅσας ἐδυνέατο ζωγρῆσαι· τὰς δὲ ἐν τῷ πελάγεϊ ἐπιθεμένους ἐκκόψαι τοὺς ἄνδρας. Πλοῖα δὲ οὐ γινώσκειν αὐτὰς οὐδὲ πηδαλίοις χρᾶσθαι οὐδὲ ἰστίοις οὐδὲ εἰρεσίῃ· ἀλλ' ἐπεὶ ἐξέκοψαν τοὺς ἄνδρας, ἐφέροντο κατὰ κύμα καὶ ἄνεμον. Καὶ ἀπικνέονται τῆς λίμνης τῆς Μαίητιδος ἐπὶ Κρημονύς· οἱ δὲ Κρημονοὶ εἰσι γῆς τῆς Σκυθέων τῶν ἐλευθέρων. Ἐνθαῦτα ἀποβᾶσαι ἀπὸ τῶν πλοίων αἱ Ἀμαζόνες ὁδοιπόρεον ἐς τὴν οἰκεομένην. Ἐντυχοῦσαι δὲ πρώτῳ ἵπποφορβίῳ τοῦτο διήρπασαν καὶ ἐπὶ τούτων

zhotovený a přiloží ho k jejich pravému prsu, aby se zabránilo jeho vývoji. Všechna síla je tak dána do pravého ramene a paže.”

¹⁹² Cf. Hardwick 1990, s. 20.

¹⁹³ To neznamená, že by byly panny v technickém smyslu *virgo intacta*. Protože Řekové popírali existenci panenské blány, neměli ani žádný způsob, jak vyjádřit, zda je dívka panna v našem smyslu slova nebo ne, cf. Stewart 1995, s. 571–597.

¹⁹⁴ Hardwick 1990, s. 18.

ἰππαζόμεναι ἐληίζοντο τὰ τῶν Σκυθέων.“ (Hdt. IV, 110)¹⁹⁵ Hned v úvodu tedy Hérodotos zmiňuje, že Řekové porazili Amazonky, což byl jistě hrdinský čin, ale Amazonky je nakonec pobily na lodi a dopluly do Skythie. Tam se zřejmě chtěly vrátit ke svému dřívějšímu způsobu života, a proto se zmocnily koní a začaly v zemi drancovat. A Hérodotos pokračuje: „Οἱ δὲ Σκύθαι οὐκ εἶχον συμβαλέσθαι τὸ πρῆγμα· οὔτε γὰρ φωνὴν οὔτε ἐσθῆτα οὔτε τὸ ἔθνος ἐγίνωσκον, ἀλλ' ἐν θώματι ἦσαν ὁκόθεν ἔλθοιεν. ... Βουλευομένοισι ὧν αὐτοῖσι ἔδοξε κτείνειν μὲν οὐδενὶ τρόπῳ ἔτι αὐτάς, ἐωυτῶν δὲ τοὺς νεωτάτους ἀποπέμψαι ἐς αὐτάς, πλήθος εἰκάσαντας ὅσαι περ ἐκεῖναι ἦσαν. ... Ταῦτα ἐβουλεύσαντο οἱ Σκύθαι βουλόμενοι ἐξ αὐτέων παῖδας ἐκγενήσεσθαι.“ (Hdt. IV, 111)¹⁹⁶ Amazonky byly velmi odlišné od Skythů, kteří *nepoznávali jejich jazyk, ani šat, ani národnost*. U Hérodota se setkáváme na více místech s tím, že *jinakost* je charakterizována právě neschopností si porozumět. Zde je tato odlišnost potvrzena ještě tím, že Skythové neznali jazyk, ale nemohli poznat ani jejich oděv a národnost. Nevěděli tedy vůbec, odkud nájezdníci přišli. Rozhodli se k nim vyslat mladíky, kteří se měli utábořit blízko tábora Amazonek. Vyslaní mladíci jednali podle příkazu: postavili si tábor poblíž tábora Amazonek a vedli stejný život, jako ony. Po nějaké době se jeden ze skythských mladíků sblížil s jednou Amazonek, ta přivedla na další setkání další dívku a i Skyth přivedl dalšího mladíka. „Οἱ δὲ λοιποὶ νεηνίσκοι, ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, καὶ αὐτοὶ ἐκτιλώσαντο τὰς λοιπὰς τῶν Ἀμαζόνων.“ (Hdt. IV, 113)¹⁹⁷ Tak došlo k tomu, že začal vznikat nový kmen, který se později začal nazývat Sauromaté. „Μετὰ δὲ συμμερίζαντες τὰ στρατόπεδα οἴκεον ὁμοῦ, γυναῖκα ἔχων ἕκαστος ταύτην τῇ τὸ πρῶτον ἐμίχθη. Τὴν δὲ φωνὴν τὴν μὲν τῶν γυναικῶν οἱ ἄνδρες οὐκ ἐδυνάτο μαθεῖν, τὴν δὲ τῶν ἀνδρῶν αἱ γυναῖκες συνέλαβον. Ἐπεὶ δὲ συνῆκαν ἀλλήλων, ἔλεξαν πρὸς τὰς Ἀμαζόνους τάδε οἱ ἄνδρες· «Ἡμῖν εἰσὶ μὲν τοκέες, εἰσὶ δὲ [καὶ] κτήσιες. Νῦν ὧν μηκέτι πλέονα χρόνον ζόην τοιγύνηδε ἔχωμεν, ἀλλ' ἀπελθόντες ἐς τὸ πλήθος διαιτώμεθα· γυναῖκας δὲ ἔξομεν ὑμέας καὶ οὐδαμὰς ἄλλας.» Αἱ δὲ πρὸς ταῦτα ἔλεξαν τάδε· «Ἡμεῖς οὐκ ἂν δυναίμεθα οἰκέειν μετὰ τῶν ὑμετέρων γυναικῶν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ νόμια ἡμῖν τε κἀκείνησι ἐστί. Ἡμεῖς μὲν τοξευόμεν τε καὶ ἀκοντίζομεν καὶ ἰππαζόμεθα, ἔργα δὲ γυναικῆα οὐκ ἐμάθομεν· αἱ δὲ ὑμέτεραι γυναῖκες τούτων μὲν οὐδὲν τῶν ἡμεῖς κατελέξαμεν ποιεῦσι, ἔργα δὲ γυναικῆα ἐργάζονται μένουσαι ἐν τῇσι ἀμάξεισι, οὗτ' ἐπὶ θήρην ἰοῦσαι οὔτε ἄλλῃ οὐδαμῇ. Οὐκ ἂν ὧν δυναίμεθα ἐκείνησι συμφέρεσθαι. Ἀλλ', εἰ βούλεσθε γυναῖκας ἔχειν ἡμέας καὶ δοκέειν εἶναι δικαιοτάτοι, ἐλθόντες παρὰ

¹⁹⁵ „Když bojovali Řekové s Amazonkami (Amazonkám říkají Skythové Oiorpata: v řečtině to jméno znamená Mužobijky, neboť oior je skythsky muž a pata znamená zabíjet), tu podle pověsti prý Řekové po vítězství v bitvě nad Thermódontem odpluli a na třech lodích odváželi všechny Amazonky, které se jim podařilo zajmout. Amazonky na ně na širém moři zaútočily a pobily je. Lodi však neznaly, ani neuměly zacházet s kormidly, ani s plachtami, ani neznaly veslování. Když tedy muže pobily, daly se nést vlnami a větrem a dopluly do Krémnoi na jezeře Maiétis (dnešní Azovské moře). Město Krémnoi je na území svobodných Skythů. Tam sestoupily Amazonky s lodí a vydaly se na cestu do obydlených končin. Jakmile narazily na první stádo koní, uloupily je a jezdíce na nich drancovaly skythský majetek.“ (překlad J. Šonka)

¹⁹⁶ „Skythové nedovedli pochopit, co se děje. Nepoznávali jejich jazyk, ani šat, ani národnost a přemýšleli, odkud útočníci přišli. Radili se o tom a usnesli se, že už je za žádných okolností nebudou zabíjet a že k nim pošlou nejmladší muže ze svého středu v počtu přibližně stejném, kolik bylo žen. Muži se měli utábořit blízko nich a dělat totéž, co budou dělat ony. Skythové se tak rozhodli proto, že od nich chtěli obdržet syny.“ (překlad J. Šonka)

¹⁹⁷ „Jak se o tom dozvěděli ostatní mladíci, i oni si učinili ostatní Amazonky po vůli.“ (překlad J. Šonka)

τοὺς τοκέας ἀπολάχετε τῶν κτημάτων τὸ μέρος, καὶ ἔπειτα ἐλθόντες οἰκέωμεν ἐπ' ἡμέων αὐτῶν.»“ (Hdt. IV, 114)¹⁹⁸ Vidíme tedy, že možná narozdíl od skythských mladíků si Amazonky byly dobře vědomy své odlišnosti od skythských žen. Věděly, že sice umí jezdit na koni, střílet z luku a bojovat, ale nevyznají se v tradičních ženských pracech. A tento rozdíl vnímaly jako natolik zásadní, že se domnívaly, že nemohou žít pospolu se skythskými ženami, a požádaly proto skythské mladíky, aby raději odešli ze země. Skythové poslechli rady dívek a vzali si své podíly z majetku. Amazonky je požádaly, aby se přestěhovaly do jiné země: „... φέρετε ἐξαναστέωμεν ἐκ τῆς γῆς τῆςδε καὶ περήσαντες Τάναϊν ποταμὸν οἰκέωμεν.»“ (Hdt. IV, 115)¹⁹⁹ Mladí Skythové je poslechli. „Διαβάντες δὲ τὸν Τάναϊν ὁδοιπόρεον πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα τριῶν μὲν ἡμερέων ἀπὸ τοῦ Τανάϊδος ὁδόν, τριῶν δὲ ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος πρὸς βορέην ἄνεμον. Ἀπικόμενοι δὲ ἐς τοῦτον τὸν ᾠῶρον ἐν τῷ νῦν κατοικηνται, οἴκησαν τοῦτον. Καὶ διαίτη ἀπὸ τούτου χρέωνται τῇ παλαιῇ τῶν Σαυροματέων αἱ γυναῖκες, καὶ ἐπὶ θήρην ἐπ' ἵππων ἐκφοιτῶσαι <καὶ> ἅμα τοῖσι ἀνδράσι καὶ χωρὶς τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐς πόλεμον φοιτῶσαι καὶ στολὴν τὴν αὐτὴν τοῖσι ἀνδράσι φορέουσαι.“ (Hdt. IV, 116)²⁰⁰ Země, v níž žijí Sauromaté, je tedy až na hranicích světa známého Řekům, protože když Sauromaté přešli řeku Tanais, šli ještě tři dny směrem na východ a tři dny směrem na sever. Usadili se v této odlehlé končině, kde mohly jejich ženy žít sobě vlastním způsobem života. Jejich zvyky Hérodotos popisuje podrobně: jejich ženy jezdí na koních, loví, chodí do války a nosí stejný oděv jako muži. „Φωνῇ δὲ οἱ Σαυρομάται νομίζουσι Σκυθικῇ, σολοικίζοντες αὐτῇ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου, ἐπεὶ οὐ χρηστῶς ἐξέμαθον αὐτὴν αἱ Ἀμαζόνες. Τὰ περὶ γάμων δὲ ᾧδὲ σφι διάκειται· οὐ γαμέεται παρθένος οὐδεμία πρὶν ἂν τῶν πολεμίων ἄνδρα ἀποκτείνῃ· αἱ δὲ τινες αὐτέων καὶ τελευτῶσι γηραιαὶ πρὶν γήμασθαι, οὐ δυνάμεναι τὸν νόμον ἐκπλῆσαι.“ (Hdt. IV, 117)²⁰¹ Hérodotos se znovu vrací k jazyku, jakým tento národ mluví. Původní jazyk Amazonek byl tak odlišný, že se Amazonky nikdy nenaučily správně jazyku Skythů. Kromě toho zde Hérodotos znovu hovoří o zvláštním zvyku, který mají Amazonky. Nemohou se vdát, dokud nezabijí nepřitele (zde stačí jeden, narozdíl od spisu *O vzduchu, vodách a místech*, kde autor tvrdí, že ženy Sauromatů museli zabít tři nepřátele). Zároveň

¹⁹⁸ „Potom spojili tábory a bydleli pohromadě a každý měl za ženu tu, se kterou nejprve souložil. Muži se nedovedli naučit jazyku žen, a tak ženy přijaly jazyk mužů. Když si navzájem porozuměli, řekli mužové Amazonkám: „Máme rodiče a máme majetek, nevedme tedy nadále takovýto život, ale vraťme se a žijme se svými. Za ženy budeme mít vás a žádné jiné.“ „Nemohly bychom žít pohromadě s vašimi ženami,“ odpověděly jim na to Amazonky, „neboť se neřídíme stejnými obyčeji, jako ony. Střílíme z luku, házíme kopím, jezdíme na koni a neznáme ženské práce. Vaše ženy nedělají nic z toho, co jsme uvedly, konají ženské práce a zůstávají ve vozech, nechodí na lov a kamkoli jinam. Nemohly bychom se s nimi snést. Chcete-li nás mít za ženy a zachovat se spravedlivě, jděte ke svým rodičům, vyzvedněte si podíl na majetku a potom půjdeme žít spolu sami pro sebe.“ (překlad J. Šonka)

¹⁹⁹ „... vystěhujeme se z této země, překročíme Tanais a tam se usadíme.“ (překlad J. Šonka)

²⁰⁰ „Přešli Tanais a postupovali od něho tři dny cesty na východ a tři dny cesty na sever od jezera Maiétis. Přišli tak na místo, na kterém sídlí dosud, a usadili se tam. Od té doby žijí sauromatské ženy původním způsobem života, jezdí na koních na lov spolu s muži i bez nich, chodí do války a nosí stejný oděv jako muži.“ (překlad J. Šonka)

²⁰¹ „Jazyka používají Sauromaté skythského, ale mluví jím odedávna špatně, protože se mu Amazonky pořádně nenaučily. S uzavíráním sňatků je tomu u nich tak, že se žádná dívka nevdá, dokud nezabije muže z řad nepřátel. Někteří z nich zestárnou, než se vdají, protože nemohou zákonu učinit zadost.“ (překlad J. Šonka)

Hérodotos dodává, že pokud některá z žen není schopna nikoho zabít, zůstává neprovdaná až do stáří.

Plán Skythů, který popisuje Hérodotos, byl tedy velmi úspěšný. Skythští mladíci a Amazonky, které již čekaly děti, vytvořili nový kmen Sauromatů, který se usídlil ve stepích mezi dnešním Donem a Volhou. Ve společnosti Sauromatů měly ženy vysoké společenské postavení a dodržovaly zvyky zděděné z předchozích generací. Lovily, válčily, nosily stejný oděv jako muži.²⁰²

Hérodotos v této pasáži mistrně využil příběh o vzniku etnika Sauromatů, aby poukázal na kontrast mezi životem Amazonek a životem skythských žen, které zde – možná trochu překvapivě – reprezentují řecký způsob života. Hérodotos zde ukazuje odlišnost života Amazonek od konvenčního způsobu života řeckých žen, který projektuje do Skythů. Tento prvek u Homéra nenalzáme, zájem o etnografii byl výsostně vlastní Hérodotovi. Amazonky vlastně dělají všechno, co bylo u Řeků typicky mužskou činností – válčí, loví, jezdí na koni, zabíjejí nepřátele a sami si vládou. Dokonce si odstraňují jeden prs, symbol ženství. Jak se však dovídáme, těmito *mužskými* činnostmi se zabývají jen v době před uzavřením manželství. Právě zde nalzáme spojnicí Amazonek s bohyní Artemis – přestože většinou bývaly spíše dávány do souvislosti s bohem války Áreem. Podobně jako Amazonky je i Artemis bohyní, která žije divokým způsobem života, věnuje se lovu, ale dovede i válčit. Příznačný je právě fakt, že Artemis je panenskou bohyní a je patronkou dívek v době před sňatkem, ve kterých Řekové často spatřovali nezkrocenou divokost přírody.²⁰³ A. Stewart tuto dobu, kdy dívky již nejsou děti, jsou již dospělé, ale dosud neprovdané, charakterizuje takto: „*Dokud se tedy nevdaří a neodloží své zbraně, jsou Amazonky neposlušná mládež: nezralé, nerozvinuté, divoké a nespoutané.*“²⁰⁴

M. R. Lefkowitz celý příběh prezentuje jako varování pro muže i ženy, aby všichni zachovávali stanovené pořádky a nesnažili se měnit zavedená společenská ustanovení. Jedinec, který nechce zachovávat společenská ustanovení, je nebezpečný pro společnost jako celek.²⁰⁵ Vláda žen (γυναικοκρατία), která byla typickým rysem pro národ Amazonek, se objevuje v řecké literatuře častěji²⁰⁶ a bývá pokládána za vyjádření řeckého názoru na

²⁰² Podrobněji se zvyky Amazonek zabývá článek Abercromby 1891, s. 176.

²⁰³ Cf. Vernant 1991, s. 195–206, zvl. s. 196 n.

²⁰⁴ Stewart 1995, s. 579.

²⁰⁵ „Amazonky a jiné mytické ženy, které útočí na muže, jsou zničující samy pro sebe i pro zbytek společnosti. Proto je poselství tohoto mýtu určeno ženám i mužům a varuje, že kdokoli, kdo odmítá nebo dokonce nenávidí běžný rodinný život, se stává nebezpečným pro společnost jako celek.“ – Lefkowitz 1986, s. 27

²⁰⁶ Cf. Ar. *Eccl.*

protiklad řecké demokracie a barbarské despotie, a to zejména po válkách s Persií. Vládu žen pokládali Řekové za opak správného řízení *polis*.²⁰⁷

Z dochovaných zmínek o národu Amazonek však vyplývá, že i když mýtus mohl plnit tuto funkci jakési obrany stávajícího společenského zřízení, tj. demokracie založené na instituci *oiku* jako svém základním kameni, Amazonky zároveň reprezentují heroickou odvahu²⁰⁸ a že tento jejich aspekt je neméně důležitý, ne-li důležitější.

Podle M. Lefkowitz jsou Amazonky sice statečné a hrdinsky bojují proti mužům, ale nakonec jsou svým způsobem života zničeny. Lefkowitz ale nedbá na základní fakt, že Amazonky nerepresentují agresivitu jako takovou. Nevyhledávají zuřivý boj, pokud jsou ale napadeny, statečně se brání. I přesto, že Amazonky nejsou ve válce agresivní, byla představa žen, které bojují samy za sebe, pro Řeky jen těžko přijatelná, protože „v klasickém myšlení byla tradičně přítomna polarita mezi představou agresivního muže a submisivní ženy.“²⁰⁹ Právě proto byla představa žen, které se brání a nepodléhají mužům, velmi neobvyklá a v podstatě převracela naruby celý řecký hodnotový systém.²¹⁰

Bojovnost Amazonek byla opravdu jejich základní charakteristikou. Dívky byly již od dětství cvičeny jako válečnice a jejich výchova k boji byla nejmarkantněji vyjádřena mnohokrát zmiňovanou amputací prsu. Od výše zmiňovaných řeckých autorů se dozvídáme i o jejich výzbroji: jejich hlavní zbraní byl luk a šípy, oštěp, kopí a také válečná sekera. K obraně užívaly štít ve tvaru půlměsíce, válečnické pásy a bronzové helmy.²¹¹ Významný byl také jejich vztah ke koním. Amazonky jsou vždy popisovány jako výborné jezdky.²¹²

V řecké literatuře se setkáváme s relativně velkým množstvím informací týkajících se geografického umístění, zvyků a životního stylu Amazonek. Základní charakteristiky Amazonek jsou jistý nedostatek ženskosti, vojenská zdatnost a vzdálená geografická poloha.²¹³ A. Stewart výslovně říká, že „jejich společnost byla na okraji: zeměpisně a společensky na samé hranici.“²¹⁴

Amazonky byly silné protivnice, které bylo velmi těžké porazit. Bojovná a nekonvenční povaha Amazonek bývala vysvětlována jejich původem (v Homérově podání sídlí za Trójou v Thrákii, ale za jejich domov byla označována i Skythie a také oblast kolem

²⁰⁷ Cf. Stewart 1995, s. 573, Carlier-Detienne 1980, s. 11–33.

²⁰⁸ Cf. Hardwick 1990, s. 34.

²⁰⁹ Hardwick 1990, s. 34.

²¹⁰ Podrobněji se tomuto problému věnuje studie Hardwick 1990, s. 34.

²¹¹ Pro podrobnější informace o válečnickém umění Amazonek cf. Guliaev 2003, s. 113.

²¹² „Velká role koní v životě Amazonek se ukazuje i na jménech tří legendárních amazonských královen, Lisippy, Hippo a Hippolity.“ – Guliaev 2003, s. 113.

²¹³ Hardwick 1990, s. 17.

²¹⁴ Stewart 1995, s. 578.

Sinopé, poblíž řeky Thermodonu).²¹⁵ P. Walcot ve svém článku píše: „*Kamkoli Řekové Amazonky umísťovali, ať už někde poblíž Černého moře na vzdálený severovýchod, nebo do Lýbie na nejvzdálenější jih, je to vždy za hranicemi civilizovaného světa. Amazonky byly mimo oblast běžné lidské zkušenosti.*”²¹⁶

Detaily, které se z řecké literatury dozvídáme o Amazonkách, ale nutně neznamenají, že se jednalo o skutečně existující etnikum, i když si Řekové mysleli, že tomu tak bylo. Realističnost vyprávění o Amazonkách je nicméně podporována i archeologickými doklady. Vyprávění o ozbrojených nomádských válečnicích mohla mít původ na euroasijských stepích, kde máme doloženo z archeologických nálezů pohřbívání žen se zbraněmi a mužským oděvem.²¹⁷ Řecká vyprávění o legendárních válečnicích tak nemusí být jen čistou fantasií.

²¹⁵ Cf. Der Neue Pauly, heslo Amazonas.

²¹⁶ Walcot 1984, s. 42.

²¹⁷ Nejnovějšímu archeologickému průzkumu této oblasti se věnuje článek Guliaev 2003, s. 112–125, zvl. s. 114.

2. 7 Kimmeriové (Κιμμέριοι)²¹⁸

Kimmeriové jsou v řecké literatuře zmiňováni poměrně často, od nejstarších dob až do období hellénismu. Homér mluví o Kimmeriích spíše jako o mytologickém národu, zatímco pozdější autoři o nich hovoří již jako o národu historickém.

Jak již bylo uvedeno, první, kdo v řecké literatuře zmiňuje národ Kimmeriů, je Homér. Hovoří o nich v jedenácté knize Odysseie, kde Odysseus přichází ke vchodu do podsvětí. Kimmeriové jsou zde popsáni jako lidé bydlící za Ókeánem, u vchodu do Hádu:

„τῆς δὲ πανημερίας τέταθ' ἰστία ποντοπορούσης.
δύσετό τ' ἥελιος σκιάωντό τε πᾶσαι ἄγυιαί·
ἢ δ' ἐς πείραθ' ἴκανε βαθυρρόου Ὠκεανοῖο.
ἔνθα δὲ Κιμμερίων ἄνδρῶν δῆμός τε πόλις τε,
ἥερί καὶ νεφέλη κεκαλυμμένοι· οὐδέ ποτ' αὐτοῦς
Ἥελιος φαέθων καταδέρκεται ἄκτινεσσιν,
οὔθ' ὅπότε ἄν στείχησι πρὸς οὐρανὸν ἄστερόεντα,
οὔθ' ὅτ' ἄν ἄψ' ἐπὶ γαῖαν ἄπ' οὐρανόθεν προτράπηται,
ἀλλ' ἐπὶ νύξ ὅλοή τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι.“ (Hom. Od. XI, 11–19)²¹⁹

Hned v prvních verších citace vidíme určitý pokus o alespoň hrubé geografické umístění. Loď *plula po celý den*, až se Odysseus dostal až na kraj samotného Ókeánu, na samou hranici světa. „*Toto místo je temné a trudné, slunce tu nikdy nesvítí a nebe je zahaleno mlhou, mraky a temnotou.*“²²⁰ Na konci světa, u vchodu do Hádu, zde žijí v mlze a temnotě Kimmeriové. O jejich národu ale Homér neuvádí žádné podrobnosti a omezuje se na popis jejich země, v němž se stále znovu vrací k tomu, že v této krajině je temnota, mlha a noc. Je možné, že tento chmurný popis byl inspirován dlouhými tmavými zimami na dalekém severu. Existuje i hypotéza, že jméno tohoto národa je odvozeno ze slova χειμέριος, které bychom mohli přeložit jako *zimní, chladný* či *bouřný*.²²¹

²¹⁸ V českých překladech se setkáváme s různými formami tohoto jména. O. Vaňorný překládá *kimmerský lid*, R. Hošek používá tvar *Kimmeriové*, J. Šonka užívá ve svém překladu také tvar *Kimmeriové*. I v odborné literatuře bývají užívány různé formy jejich jména (*Kimmeriové*, *Kimmerové*, *Kimmerijci*). Vzhledem k tomu, že v řečtině existuje jen jeden tvar, Κιμμέριοι, budeme v této práci užívat jednotného překladu *Kimmeriové*.

²¹⁹ „Plula pak po celý den, své plachtové napjato majíc.
Zapadlo slunce, a stín už pokrýval veškeré cesty:
k okraji Ókeanu loď připlula hlubokým proudem.
V krajině té má kimmerský lid svou zemi a město:
mlhou a hustým mrakem je zahalen. S nebeských výšin
nikdy zářivé slunce naň neshlíží paprsky svými,
ani když od země stoupá a kráčí na hvězdné nebe,
ani když s oblohy zpět zas dolů se obrátí k zemi,
nad bídným smrtelným lidem je noc tak rozpjatá zhoubná.“ (překlad O. Vaňorný)

²²⁰ Starý – Fischerová 2008, s. 61.

²²¹ Tuto hypotézu najdeme ve starším komentáři Merry – Riddell – Monro 1886–1901.

Většina badatelů se shoduje na tom, že tito podivní lidé žijící ve věčné temnotě nejsou nijak spojeni s Kimmerií od Černého moře, o nichž hovoří pozdější řeční autoři, zvl. Hérodotos.²²² Tento historicky doložený národ původně obýval stepi severně od Černého moře, tzn. území dnešní Ukrajiny.²²³ I to je jeden z argumentů, proč nelze ztotožňovat Homérem líčené mytologické Kimmerie s historicky doloženými Kimmerií. Vzhledem k tomu, jak temně líčí Hérodotos zemi Kimmeriů, se nezdá pravděpodobné, že by se pokoušel popsat podnebí Ukrajiny, které je dosti slunečné a teplé. Jeho charakteristika se spíše hodí na oblast polárního kruhu, a to i vzhledem k popisované věčné noci, která by mohla být aluzí na dlouhé noci v oblasti kolem pólu. I vzhledem k možné básnické licenci je to přinejmenším zarážející. Dalším argumentem je fakt, že podle Homéra Kimmeriové žijí u vchodu do Hádu, a proto je třeba zařazovat Kimmerie do světa mytologie a náboženství spíše než do oblasti reálné geografie.

Existují však i autoři, kteří „na základě věrohodných historických a zeměpisných informací obsažených v homérských eposech spatřují i v uvedeném líčení skutečné Kimmerijce.“²²⁴

Zmínky o Kimmeriích nacházíme i u řeckých lyrických básníků, ale v tomto případě se již jedná bez sebemenších pochyb o skutečné, historicky doložené Kimmerie, kteří napadali řecká města v Malé Asii.

Kallínos je autorem tohoto stručného fragmentu, který jasně vyjadřuje hrůzu, která předcházela příchod Kimmeriů k řeckým městům:

„νῦν δ' ἐπὶ Κιμμερίων στρατὸς ἔρχεται ὀβριμοεργῶν.“ (Callin. fr. 5a)²²⁵

Tento verš je součástí delší básně, v níž Kallínos vyzývá obyvatele Efesu k boji proti nájezdu Kimmeriů a snaží se povzbudit jejich patriotické cítění. Možná i díky Kallínovým embateriím odolal Efesos nájezdníkům.²²⁶

Zachovalo se také dvojverší od Anakreonta, ale jeho překlad není zcela jasný:

„τί μοι (φησί) τῶν ἀγκυλοτόξων

†φιλοκιμέρων καὶ Σκυθέων† μέλει;“ (Anacr. fr. 3.1)²²⁷

²²² V komentáři se dočteme, že „tito Kimmeriové nejsou identičtí s historickým národem téhož jména.“ (Merry – Riddell – Monro 1886–1901). V novějším komentáři se objevuje v současné době pravděpodobně nejvíce přijímaná hypotéza, že došlo k přenesení názvu tohoto lidu na historické Kimmerie, kteří přicházeli ze severu a o nichž píše Hérodotos. (Heubeck 1993, s. 77)

²²³ Tomuto se budeme věnovat níže, v souvislosti s Hérodotovým vyprávěním o Kimmeriích.

²²⁴ Smirnov 1980, s. 32.

²²⁵ „Voje Kimmeriů už táhnou a nesou sem hrůzy.“ (překlad R. Hošek)

²²⁶ O těchto událostech nás informuje Strab. 647 n.

²²⁷ „Nač mně je zahnutý luk? Ať si Skyth jej či Kimmerij nosí!“ (překlad R. Hošek)

Všechny zmínky o Kimmeriích, které nacházíme v dílech archaických řeckých lyriků, vyjadřují strach řeckých kolonistů v Iónii a zároveň jejich odhodlání k boji. Z širšího pohledu můžeme říci, že se nejednalo o likvidaci měst či o pokus o jejich převzetí pod cizí moc. Hérodotos říká, že šlo o *loupežný nájezd*.²²⁸ Ve skutečnosti můžeme říci, že Kimmeriové v podstatě řeckým městům dočasně pomohli, protože zlomili lýdskou moc.²²⁹

Nejpodrobněji nás o Kimmeriích spravuje Hérodotos. Nevěnuje jim ale žádnou delší souvislou pasáž,²³⁰ hovoří o nich na několika místech napříč celým dílem, většinou jen stručně. První zmínku nacházíme na začátku první knihy: „Τὸ γὰρ Κιμμερίων στράτευμα τὸ ἐπὶ τὴν Ἰωνίην ἀπικόμενον, Κροίσου ἔδῳ πρεσβύτερον, οὐ καταστροφὴ ἐγένετο τῶν πολιῶν, ἀλλ' ἐξ ἐπιδρομῆς ἀρπαγῆ.“ (Hdt. I, 6)²³¹

Zde Hérodotos hovoří o útoku Kimmeriů na íónská města v Malé Asii, o němž se zmiňují již lyričtí básníci, kteří ovšem – narozdíl od Hérodota – byli přímými účastníky těchto bojů.²³² Hérodotos zde nepodává mnoho informací. Nejednalo o klasické válečné tažení, ale o jednorázovou loupežnou výpravu, kterou Hérodotos označuje ἐπιδρομὴ ἀρπαγῆ.

Dovídáme se také, že nájezd Kimmeriů se odehrál dříve, než se k moci dostal Kroisos. Nevíme přesně, proč se Hérodotos snaží dát tyto dvě události, nájezd Kimmeriů a Kroisovu vládu, do časové posloupnosti. Totéž zdůrazňuje, když vypráví o tom, jak Kimmeriové dobyli Sardy během vlády Ardy: „Ἀρδύος δὲ τοῦ Γύγεω ... μνήμην ποιήσομαι. ... ἐπὶ τούτου τε τυραννεύοντος Σαρδίων Κιμμέριοι ἐξ ἡθέων ὑπὸ Σκυθέων τῶν νομάδων ἐξαναστάντες ἀπίκοντο ἐς τὴν Ἀσίην καὶ Σάρδις πλὴν τῆς ἀκροπόλεως εἶλον.“ (Hdt. I, 15)²³³

Přestože zde Hérodotos říká, že Kimmeriové byli vyhnáni ze své země Skythy, neříká nic bližšího o tom, kde vlastně ležela původní domovina Kimmeriů. To je zarážející, protože na jiných místech říká zcela jasně a přesně, že Kimmeriové pocházeli ze severního Černomoří.²³⁴ Dále nás zde Hérodotos informuje, že Kimmeriům se podařilo dobýt město Sardy, což byl úctyhodný výkon svědčící o jejich dobré vojenské organizaci a velké vojenské síle.²³⁵ Kimmerie se podařilo vyhnat až Alyattovi, jak se dozvídáme v následující kapitole.²³⁶

²²⁸ Hdt I, 6 – viz dále.

²²⁹ Cf. Highbarger 1937, s. 92.

²³⁰ Jinak je tomu v případě Skythů, kterým Hérodotos věnuje systematicky strukturovanou pasáž, která tvoří většinu IV. knihy.

²³¹ „Před vládou Kroisovou byli všichni Řekové svobodní, neboť vpád Kimmeriů do Iónie za časů před Kroisem neznamenal pro města katastrofu, protože to byl jenom loupežný nájezd.“ (překlad J. Šonka)

²³² Kromě Hérodota a výše zmiňovaných archaických básníků se o útoku Kimmeriů na řecká města v Malé Asii zmiňuje i Call. *Dian.* 253 n a Strab. 1,3,21; 3,2,12; 11,2,5.

²³³ „Nyní se zmíním o Ardyovi, synu Gygovu, ... Za jeho vlády v Sardech přišli do Asie Kimmeriové, vypuzení ze svých obvyklých sídlišť kočovnými Skythy, a zmocnili se Sard kromě akropole.“ (překlad J. Šonka)

²³⁴ Hdt I, 103, Hdt IV, 1 a 11–13, Hdt VII, 20.

²³⁵ Viz dále.

Dále Hérodotos zmiňuje Kimmerie v souvislosti se Skythy: „οἱ ἐσέβαλον μὲν ἐς τὴν Ἀσίην Κιμμερίους ἐκβαλόντες ἐκ τῆς Εὐρώπης, τούτοις δὲ ἐπισπόμενοι φεύγουσι ὕτω ἐς τὴν Μηδικὴν χώραν ἀπίκοντο.“ (Hdt. I, 103)²³⁷ Znovu zde opakuje svou teorii, že Kimmeriové se dali do pohybu pod tlakem Skythů, kteří začali přicházet do jejich vlasti. Ve stejném kontextu zmiňuje Kimmerie i v následujícím případě: „Κιμμερίους γὰρ ἐπιδιώκοντες ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἀσίην, καταπαύοντες τῆς ἀρχῆς Μήδους.“ (Hdt. IV, 1)²³⁸ Svou teorii o pohybech těchto kmenů Hérodotos podrobně popisuje ve dvou kapitolách ve čtvrté knize.²³⁹ Když totiž přicházelo skythské vojsko, chtěl kimmerijský lid zemi opustit, ale králové chtěli zůstat a bojovat. Ani lid ani králové nechtěli své stanovisko opustit. Králové, kteří chtěli být pohřbeni ve své vlasti, se rozdělili na dvě skupiny a vzájemně se pobili. Lidé je pohřbil u řeky Tyru a poté zemi opustili. Skythové ji tak obsadili prázdnou.

A Hérodotos pokračuje: „Καὶ νῦν ἔστι μὲν ἐν τῇ Σκυθικῇ Κιμμέρια τείχεα, ἔστι δὲ πορθμῖα Κιμμέρια, ἔστι δὲ καὶ χώρα οὖνομα Κιμμερίη, ἔστι δὲ Βόσπορος Κιμμέριος καλεόμενος. Φαίνονται δὲ οἱ Κιμμέριοι φυγόντες ἐς τὴν Ἀσίην τοὺς Σκύθας καὶ τὴν χερσόνησον κτίσαντες ἐν τῇ νῦν Σινώπῃ πόλιν Ἑλλὰς οἰκῆται· φανεροὶ δὲ εἰσὶ καὶ οἱ Σκύθαι διώξαντες αὐτοὺς καὶ ἐσβαλόντες ἐς γῆν τὴν Μηδικήν, ἀμαρτόντες τῆς ὁδοῦ· οἱ μὲν γὰρ Κιμμέριοι αἰεὶ τὴν παρὰ θάλασσαν ἔφευγον, οἱ δὲ Σκύθαι ἐν δεξιῇ τὸν Καύκασιν ἔχοντες ἐδίωκον ἐς οὗ ἐσέβαλον ἐς γῆν τὴν Μηδικήν, ἐς μεσόγαιαν τῆς ὁδοῦ τραφέντες.“ (Hdt. IV, 12)²⁴⁰

Podle Hérodových informací obývali Kimmeriové území severně od Kavkazu a Černého moře, na území dnešního Ruska a Ukrajiny. Odkud byli vyhnáni Skythy, kteří *přešli přes řeku Araxés* (pravděpodobně dnešní Volha) a vpadli do země Kimmeriů. Když Hérodotos popisuje následné putování Kimmeriů, pravděpodobně chybuje v několika detailech: Podle něj putovali Kimmeriové podél východního pobřeží Černého moře, což je nemožné, protože tamní pobřeží je velmi srázné a terén je hornatý a neschůdný. Kromě toho Hérodotos směšuje původní vyhnání Kimmeriů z Evropy (na konci 8. století) se skythskými nájezdy na konci 7. století, o nichž mluví v první knize (Hdt. I,103n).²⁴¹

Tyras, o němž hovoří Hérodotos, když popisuje, kde byli pochováni kimmerští vůdcové, je dnešní Dněstr. To, že se zde nacházely v Hérodotově době jakési hroby, je téměř jisté. Šlo o zbytky hrobů předchozích obyvatel této oblasti, které zde Řekové nepochybně nalézali. Nelze však s jistotou tvrdit, že to byly opravdu hroby Kimmeriů.

²³⁶ Hdt I, 16.

²³⁷ „Skythové vypudili Kimmerie z Evropy a v patách za utíkajícími Kimmerii vpadli do Asie a tak se dostali až do země médské.“ (překlad J. Šonka)

²³⁸ „Do Asie vpadli (sc. Skythové) v patách za Kimmerii a říši médskou vyvrátili.“ (překlad J. Šonka)

²³⁹ Hdt. IV, 11 n.

²⁴⁰ „Dodnes jsou ve skythské zemi kimmerské hradby, je tam kimmerský brod a i krajina jménem Kimmerie, je tu i takzvaný Kimmerský Bosporos. Je známo, že Kimmeriové utíkali před Skythy do Asie a obsadili poloostrov, na kterém je dnes řecké město Sinópe. Je známo, že je Skythové pronásledovali a že vpadli do Médie, protože si zmýlili cestu. Kimmeriové totiž prchali stále podél pobřeží, ale Skythové je pronásledovali, majíce Kavkaz po pravé straně, až se obrátili směrem do vnitrozemí a vnikli do země médské.“ (překlad J. Šonka)

²⁴¹ Tyto argumenty proti Hérodotovu líčení cesty Kimmeriů najdeme v komentáři Wells – How 2002, vol. I, s. 60.

Jak vidíme z této kapitoly, v řecké literatuře (především u Hérodota a později u Strabóna) se zachovalo mnoho toponym, která jsou spjata s přítomností Kimmeriů na popisovaném území. Původ těchto názvů je třeba hledat v době řecké kolonizace Černomořské oblasti. Je pravděpodobné, že řečtí kolonisté identifikovali zbytky osídlení z doby bronzové, s nimiž se setkávali, s Kimmerii, kteří v pro Řeky nepřilíživě vzdálené době napadli východní pobřeží Černého moře. Tyto nájezdy se staly legendou a řečtí osadníci pod dojmem těchto zděděných vzpomínek vytvořili ona toponyma.²⁴²

V následující kapitole se Hérodotos odvolává na to, co ve svém eposu praví Aristeás:²⁴³ „... Κιμμερίους δὲ οἰκέοντας ἐπὶ τῇ νοτίῃ θαλάσῃ ὑπὸ Σκυθέων πιεζομένους ἐκλείπειν τὴν χώραν.“ (Hdt. IV, 13)²⁴⁴ Podle Aristeia – pokud budeme věřit Hérodotovu zprostředkování – tak Skythové vyhnali Kimmerie ze země jejich předků. Zde konečně můžeme vidět původ Hérodotovy domněnky, že migrace Kimmeriů byla způsobena příchodem Skythů. Tato hypotéza je i dnes částí odborníků uznávána.²⁴⁵

Naposledy se Hérodotos zmiňuje o Kimmeriích v souvislosti s Xerxovým tažením proti Řecku: „ὥστε μῆτε τὸν Δαρείου τὸν ἐπὶ Σκύθας παρὰ τοῦτον μηδὲνα φαίνεσθαι μῆτε τῶν Σκυθέων ὅτε Σκύθαι Κιμμερίους διώκοντες ἐς τὴν Μηδικὴν χώραν ἐσβαλόντες σχεδὸν πάντα τὰ ἄνω τῆς Ἀσίας καταστρεψάμενοι ἐνέμοντο, ...“ (Hdt. VII, 20)²⁴⁶ Na tomto místě vůbec nemusel Hérodotos zmiňovat útěk Kimmeriů před Skythy, ale přesto tak činí. Podle J. Harmatty to znamená, že Hérodotos bez sebemenších pochyb věřil teorii, že migrace Kimmeriů byla zapříčiněna vpádem Skythů do jejich území, kterou pravděpodobně převzal od Aristeia.²⁴⁷

Jak vidíme, zmiňuje Hérodotos Kimmerie v různých historických kontextech. Nejprve mluví o loupežných útocích Kimmeriů na Iónii (Hdt. I, 6), hovoří o nich v souvislosti s

²⁴² V díle Hérodota a Strabóna se tak zachovala tato toponyma: kimmerské brody, kimmerské hradby, Kimmerský Bospor a města Kimmerikos a Kimmerios. Tato toponyma nacházíme i na dalších místech u Hérodota: „ἡ δὲ θάλασσα πῆγνυται καὶ ὁ Βόσπορος πᾶς ὁ Κιμμέριος, ...“ (Hdt. IV, 28) – „Moře zamrzá, jakož i celý Kimmerský Bosporos, ...“ (překlad J. Šonka), „οἱ δὲ Τάναϊν ποταμὸν τὸν Μαίητην καὶ Πορθμίαια τὰ Κιμμέρια λέγουσι.“ (Hdt. IV, 45) – „... někteří však jmenují (sc. jako hranici Evropy) řeku Tanais, vtékající do Maiétského jezera, a Kimmerský brod.“ (překlad J. Šonka), „... Σκύθαι ... τὰ πρὸς θαλάσσης τῆς ἡοίης νέμονται, τοῦ τε Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου τὰ πρὸς ἐσπέρας καὶ τῆς λίμνης τῆς Μαίητιδος μέχρι Ταναΐδος ποταμοῦ, ...“ (Hdt. IV, 100) – „... sídlí ... v končinách u východního moře Skythové, a to od Kimmerského Bosporu a od jezera Maiétis na západě až po řeku Tanais, ...“ (překlad J. Šonka). Stejně toponymum nacházíme i v jednom z Hekataiových zlomků: „Ἑρμόνασσα: νῆσος μικρὰ πόλιν ἔχουσα ἐν τῷ Κιμμερίῳ Βοσπόρῳ, Ἰώνων ἄποικον, ὡς ὁ Περικλητής.“ (FGrHist I F 208) – „Hermónassa – malý ostrov, na němž je město, v Kimmerském Bosporu, kolonie Iónů, jak (říká Hekataios) v Periegésis.“

²⁴³ Podrobněji o Aristeovi a jeho eposu *Arimaspeia* viz kapitola *Arimaspové*.

²⁴⁴ „Skythové se tlačili na Kimmerie, kteří sídlili u jižního moře, a ti pod jejich tlakem ze země ustoupili.“ (překlad J. Šonka)

²⁴⁵ K tomuto tématu podrobněji viz dále.

²⁴⁶ „Nic vedle ní (Xerxovy výpravy) není Dareiova výprava proti Skythům ani skythský vpád do říše médské, když Skythové pronásledovali Kimmerie a podrobili pod svou moc skoro celé asijské vnitrozemí, ...“ (překlad J. Šonka)

²⁴⁷ Harmatta 1990, s. 120.

lýdskou historií (Hdt. I, 15 a 16) a v souvislosti se Skythy (Hdt. I 103–106, IV, 1 a 11–13). Z toho plyne, že Hérodotos pravděpodobně měl zprávy o Kimmeriích z různých zdrojů, které se nepokusil spojit v jeden celek.²⁴⁸

Přesto, že archeologické doklady existence Kimmeriů jsou skromné, je s nimi spojováno mnoho předskythských nálezů (zejména kultury Černaja gora, Novočerkask a Srubna²⁴⁹). Všechny tyto snahy spojit Kimmerie s konkrétními archeologickými nálezy v oblasti kolem Černého moře však nejsou podloženy pevnými argumenty. Jsme proto odkázáni na doklady o existenci Kimmeriů, které nacházíme v literatuře, a to nejen řecké.²⁵⁰

Všichni badatelé²⁵¹ se tak shodují na tom, že historičtí Kimmeriové byli nomádský kmen pravděpodobně íránského původu.²⁵² Tento kmen původně sídlil v severním Černomoří, ale v 8. a 7. století př. Kr. byl donucen ustoupit před přicházejícími Skythy. R. 625 tak dobyli Kimmeriové Sardy a poté napadli řecká města na západě Malé Asie. Na počátku 6. století byli poraženi Lýdy.

Přestože od Homéra se vnímání Kimmeriů výrazně proměnilo a Hérodotos k nim přistupuje jako k reálnému etniku, s nímž se Řekové nejednou dostali do přímého kontaktu, byli Kimmeriové v Hérodotově době již jen pouhým jménem a Řekové o nich měli již jen velmi mlhavé informace. Jejich jméno bylo užíváno pro obecné označování obyvatelstva severního Černomoří, protože obyvatelé, přestože různorodí, Řekům splývali. „*Kimmerijci byli národ, který v Hérodotově době již neexistoval. Proto nemohl jejich kulturu popsat ani v hrubých rysech.*“²⁵³

²⁴⁸ Harmatta 1990, s. 118.

²⁴⁹ Tyto kultury spadají do pozdně bronzové doby a archeologické nálezy dokládají tyto kultury u severního pobřeží Černého moře mezi 18. a 12. stoletím.

²⁵⁰ V biblické knize Genesis (Gen.10,1–3) nacházíme soupis Noemových potomků: Noe měl tři syny: Sema, Chama a Jáfeta. Jáfet měl sedm synů, jeden z nich byl Gomer, který pak měl tři syny: Asceneze, Rifata a Togormu. Tento výčet Noemových synů byl pravděpodobně pokusem o systematizaci národů známých v době vzniku tohoto textu. Jméno Noemova syna Asceneze odpovídá názvu kmene Aškuza, což je asyrská obdoba řeckého názvu Skythové. Jméno Ascenezova otce Gomer pak odpovídá klínopisnému Gimerrai, které je asyrskou obdobou jména Kimmeriové. Tato zmínka o Skythech a Kimmerijcích je považována za jednu z nejstarších. Hérodotovu teorii podporuje právě ta skutečnost, že Kimmerijci jsou chápáni jako otcí Skythů. Kromě zmíněného biblického textu, který je však jen nepřímým důkazem jejich existence, máme k dispozici dva dokumenty z Asýrie. Jde o dopis pro Sargona II. (vládl 721–705 př. Kr.) od jednoho z jeho zvěďů, autorem druhého dopisu je syn Sargona II. Sancherib. Země Kimmeriů je zde označena *Gamirra*.

²⁵¹ Přední odborník na dějiny Kimmeriů a Skythů je M. Rostovtsev, stěžejní práci k tomuto tématu Rostovtsev 1921 a Rostovtsev 1922. Významná je také práce Minns 1913. Archeologickými nálezy v oblasti euroasijských stepí se zabývá článek Phillips 1957. O přesnou dataci se pokouší Hartman 1962. Kristensen 1988 ztotožňuje Kimmerie s vyhnanými Izraelity.

²⁵² Není dostatek přesvědčivých důkazů pro jednoznačné zařazení Kimmeriů, ale jejich jazyk (pokud můžeme posuzovat ze zachovaných vlastních jmen) je příbuzný s thráckým a íránským jazykem.

²⁵³ Harmatta 1990, s. 120 n.

2. 8 Arimasповé (Ἀριμασποί)

Arimasповé byli národ jednookých lidí, kteří sídlili na nejzazším severu, za Issédony, před zemí gryfů.²⁵⁴ První zmínku o Arimaspech v řecké literatuře najdeme u Aristeia. Aristeás pocházel z ostrova Prokonnésu. Podle tradice napsal báseň Ἀριμάσπεια, v níž vyprávěl o svých cestách na daleký sever do země Skythů a Issédonů. Od Skythů se Aristeás dověděl nejen o Arimaspech a gryfech, ale také o Hyperborejcích. Aristeás se zabýval popisem národů, které sám navštívil nebo o nichž se doslechl. Mimo jiné se snažil vysvětlit i invazi Kimmeriů: Arimasповé prý napadli sousední Issédony, načež Issédonové napadli Skythy, kteří následně zaútočili na Kimmerie.²⁵⁵

Aristeás pravděpodobně do své básně vtělil první znalosti řeckých osadníků, kteří sídlili kolem severní břehu Černého moře. Hérodotos se domníval, že Aristeás žil v první polovině sedmého století,²⁵⁶ ale Suda ho označuje za současníka Kroisa.²⁵⁷ Aristeova báseň se bohužel nedochovala; byla zničena v době Dionýsia Halikarnáského, ale krátký fragment zachoval Johannes Tzetzes.²⁵⁸

Aischylos se o Arimaspech zmiňuje ve své tragédii *Upoutaný Prométheus*, kde Prométheus mluví k Ió:

„ἄλλην δ' ἄκουσον δυσχερῆ θεωρίαν·
ὄξυστόμους γὰρ Ζηνὸς ἀκραγεῖς κύνας
γρῦπας φύλαξαι, τὸν τε μουνῶπα στρατὸν
Ἀριμασπὸν ἵπποβάμον', οἷ' χρυσόρρυτον
οἰκοῦσιν ἀμφὶ νῆμα Πλούτωνος πόρου·
τούτοις σὺ μὴ πέλαζε.” (A. *Prom.* 802–806)²⁵⁹

Třikrát se zde opakuje varování. Arimasповé i gryfové jsou pokládáni za velmi nebezpečné, což nepřímou potvrzuje pověst Arimasпů jako proslulých bojovníků.²⁶⁰ Arimasповé zde dostávají přízvisko μονῶψ, které u Hérodota bude korespondovat s epitetem

²⁵⁴ Řecké slovo γρῦψ překládá J. Šonka do češtiny jako *pták noh*. V této práci ale budeme užívat původnějšího výrazu *gryf*.

²⁵⁵ Tyto informace nám přináší Hérodotos, cf. Hdt. IV, 13.

²⁵⁶ Cf. Hdt. IV, 14 n.

²⁵⁷ Cf. Suda s. v. Ἀριστεάς, 3900 Adler.

²⁵⁸ Cf. Tz. H. VII, 690–1.

²⁵⁹ „A poslyš, jaká jiná strašlivá
tam hrozí podívaná: nohové
tam sídlí, zuřiví psi Diovi,
o ostrými zobci. Těch se, dívko, střež,
a střež se také vojska jízdného,
jež jednoocí Arimasповé
stavějí kolem řeky Plútóna,
plynoucí zlatem. Těm se nepřibližuj!” (překlad F. Stiebitz)

²⁶⁰ Viz níže.

μονόφθαλμος, jež má tentýž význam. Jsou zde asociováni se zlatem, které s nimi bylo vždy spojováno.

Gryfové jsou dále charakterizováni jako *zuřiví psi Diovi*, kteří jsou vybaveni *ostrými zobci*. Vidíme tedy, že i Aischylos měl o podobě gryfů stejnou představu jako ostatní autoři. Gryf byl v představě Řeků čtyřnohá šelma s velkým zobákem.

Hérodotos se o Arimaspech zmiňuje několikrát. První zmínku nacházíme ve třetí knize, kde se zabývá popisem Dareiovy říše. Čteme zde stručnou zmínku k tomuto tématu: „Πρὸς δὲ ἄρκτου τῆς Εὐρώπης πολλῶν τι πλεῖστος χρυσὸς φαίνεται ἔων. Ὅπως μὲν γινόμενος, οὐκ ἔχω οὐδὲ τοῦτο ἀτρεκέως εἶπαι, λέγεται δὲ ὑπὲκ τῶν γρυπῶν ἀρπάζειν Ἀριμασποὺς ἄνδρας μονοφθάλμους· πείθομαι δὲ οὐδὲ τοῦτο, ὅπως μονόφθαλμοι ἄνδρες φύονται, φύσιν ἔχοντες τὴν ἄλλην ὁμοίην τοῖσι ἄλλοις ἀνθρώποις.” (Hdt III, 116)²⁶¹ Hérodotos zde projevuje jasný skepticismus ohledně samotné existence Arimaspů, nebo, lépe řečeno, nevěří v existenci Arimaspů v takové podobě, v jaké se tradovala. Oprávněně se mu zdá nevěrohodné, že by Arimasповé měli jen jedno oko.²⁶² Zároveň je ale přízvisko μονόφθαλμος prakticky jediná charakteristika, kterou Hérodotos o Arimaspech na tomto místě podává. Kromě toho zde Hérodotos říká už jen to, že Arimasповé kradou zlato gryfům.

Podrobněji se věnuje podivuhodnému národu Arimaspů ve čtvrté knize, a to hned na několika místech. I zde vychází z Aristeových informací, které zprostředkuje čtenáři i s příslušným komentářem. Kromě faktických geografických a etnografických zpráv píše i o Aristeovi samotném: „Ἐφη δὲ Ἀριστεύης ὁ Καϋστροβίου ἀνὴρ Προκοννήσιος, ποιέων ἔπεα, ἀπικέσθαι ἐς Ἴσσηδόνας φοιβόλαμπτος γενόμενος, Ἴσσηδόνων δὲ ὑπεροικέειν Ἀριμασποὺς ἄνδρας μονοφθάλμους, ὑπὲρ δὲ τούτων τοὺς χρυσοφύλακας γρυῖπας, τούτων δὲ τοὺς Ὑπερβορέους κατήκοντας ἐπὶ θάλασσαν· τούτους ὦν πάντας πλὴν Ὑπερβορέων, ἀρξάντων Ἀριμασπῶν, αἰεὶ τοῖσι πλησιοχώροις ἐπιτίθεσθαι, καὶ ὑπὸ μὲν Ἀριμασπῶν ἐξωθέεσθαι ἐκ τῆς χώρας Ἴσσηδόνας, ὑπὸ δὲ Ἴσσηδόνων Σκύθας, Κιμμερίους δὲ οἰκέοντας ἐπὶ τῇ νοτίῃ θαλάσῃ ὑπὸ Σκυθέων πιεζομένους ἐκλείπειν τὴν χώραν. Οὕτω οὐδὲ οὗτος συμφέρεται περὶ τῆς χώρας ταύτης Σκύθησι.” (Hdt IV, 13)²⁶³ Podle Hérodotovы zprávy se tedy Aristeás dostal k Issédonům a

²⁶¹ „Zdá se, že je na severu Evropy proti jiným končinám zlata daleko nejvíce. Jak se těží, to také nedovedu s určitostí povědět. Říká se, že je kradou jednoocí Arimasповé ptákům nohům, ale ani tomu nevěřím, že by se rodili lidé jednoocí, kteří by se jinak ve všem rovnali lidem ostatním.“ (překlad J. Šonka)

²⁶² Slavné zrcadlo Kelermes zachycuje dva Arimaspy při boji s gryfy. Arimasповé jsou zobrazeni jako vlasatí (o tom se zmiňuje i Tzetzes), ale není zde ani náznak toho, že by měli jen jedno oko. Je však možné, že pozdější interpretace Arimaspů jako jednookých vznikla z toho, že Arimasповé „jsou zobrazeni z profilu, takže u každého z nich je viditelné jen jedno oko.“ – Mayor – Heaney 1993, s. 54.

²⁶³ „Aristeás, syn Kaystrobiův z Prokonnésu, praví ve svém eposu, že ho Foibos osvítil a on se odebral k Issédonům. Za Issédony prý sídlili Arimasповé, což byli lidé jednoocí, a dále pak ptáci nohové, kteří střežili zlato, Hyperboreové pak sídlili až k moři. Ti všichni kromě Hyperboreů napadali své sousedy, Arimasповé s tím začali a vypudili ze země Issédony, Issédoni zatlačili Skythy, Skythové se tlačili na Kimmerie, kteří sídlili u jižního moře, a ti pod jejich tlakem ze země ustoupili. Tak se ani Aristeás neshoduje ve své zprávě o té zemi s podáním skythským.“ (překlad J. Šonka)

všechny zprávy o Arimaspech a jejich vztahu ke gryfům měl z doslechu. Aristeás tedy předával informace, které se dověděl od Issédonů. Setkáváme se zde se snahou vysvětlit pohyb kmenů v této oblasti.

V líčení etnika Arimaspů pokračuje Hérodotos o pár kapitol později: „Τὸ δὲ ἀπὸ τούτων τὸ κατ' ὑπερθε Ἰσσηδόνες εἰσὶ οἱ λέγοντες τοὺς μονοφθαλμοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς χρυσοφύλακας γρῦπας εἶναι, παρὰ δὲ τούτων Σκύθαι παραλαβόντες λέγουσι, παρὰ δὲ Σκυθέων ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νενομίκαμεν, καὶ ὀνομάζομεν αὐτοὺς σκυθιστὶ Ἀριμασπούς· ἄριμα γὰρ ἔν καλέουσι Σκύθαι, σποῦ δὲ ὀφθαλμόν.“ (Hdt IV, 27)²⁶⁴ Pravděpodobně i zde Hérodotos vychází z informací, které podává ve svém epose Aristeás. Pracuje tedy s informacemi, které se dověděl zprostředkovaně. Issédonové prý tvrdí, že v jejich sousedství sídlí jednoocí lidé, a tuto informaci od nich převzali Skythové. Je důležité zdůraznit, že se Hérodotos snaží uvádět všechny zdroje svých informací.

Ještě jednou zde tedy Hérodotos říká tutéž informaci, kterou uváděl již výše: za Issédony jsou jednoocí lidé a za nimi gryfové. Dále se pokouší vytvořit etymologii jména Arimasповé. Vykládá ho jako složeninu skythských slov *arima* (oko) a *spú* (jeden); tato etymologie ale nekoresponduje s našimi znalostmi skythštiny, neboť ve skythštině se pro číslo *jedna* užívá výraz *aiva*.²⁶⁵ Badatelé ohledně etymologie jména Arimasповé nenašli doposud shodu, ale jejich jméno pravděpodobně souviselo s íránským slovem *aspa*, které znamená *kuň*.²⁶⁶ Tomu by odpovídal i fakt, že vlastnictví koní či jízda na koni jsou v souvislosti s Arimaspy zmiňovány ve všech nám dostupných zdrojích.

V dalších dílech řecké literatury daného období nenacházíme žádné zmínky o národu Arimaspů ani o gryfech, přestože tyto bytosti měly v pozdější mytologii bohatý život a byly také často zobrazovány ve výtvarném umění.

Co se tedy z řecké literatury dovídáme o Arimaspech? Zdá se však, že všichni vycházejí z informací, které ve svém díle uváděl Aristeás. Aischylos je popisuje jako jednooké jezdce,²⁶⁷ Hérodotos píše totéž a dodává, že kradou zlato gryfům. Jediný další autor, který přináší podrobnější informace, je Tzetzés, který stejně jako i v případě jiných autorů přináší informace z děl, která jsou pro nás již ztracena. Popisuje Arimaspy jako silné bojovníky, drsné vlasaté muže, dobré jezdce a majitele velkých stád dobytka.²⁶⁸

²⁶⁴ „Issédonové pak to jsou, kdo říkají, že v končinách za nimi jsou lidé jednoocí a že tam jsou ptáci nohové, kteří střeží zlato. Od nich to převzali a opakuji Skythové, od Skythů to přijímáme my ostatní a jmenujeme je skythským názvem Arimasповé. Arima totiž značí u Skythů „jeden“ a spú znamená „oko“.“ (překlad J. Šonka)

²⁶⁵ Pro podrobnější rozbor této etymologie cf. Mayor – Heaney 1993, s. 57.

²⁶⁶ Tuto hypotézu navrhuje Mayor – Heaney 1993, s. 57.

²⁶⁷ Cf. A. *Prom.*, 802 nn.

²⁶⁸ Tz. H. 7.676–679; 686–692.

Základní charakteristiky jsou tedy následující: Arimaspy jsou divocí, vlasatí a mají jen jedno oko. Jsou to dobří jezdcí a vlastní velká stáda. Na území, o němž hovoří Hérodotos, žijí dodnes kmeny, které se nazývají v místních jazycích *almas*, *almasty* nebo *albasty*.²⁶⁹ Tito divocí obyvatelé centrální Asie se Arimaspy v mnohém podobají; mají podobné jméno, vzezření i geografické umístění.

Všichni pozdější autoři se zabývají více než samotnými Arimaspy spíše gryfy. Gryfové byly bytosti již známé z umění Blízkého Východu.²⁷⁰ Tělo měli jako čtyřnohá šelma a přitom měli silný zobák. Byli vždy spojováni se zlatem. Později kolovaly pověsti, že v jejich hnízdech se dají najít zlaté valouny. Od 17. století se badatelé domnívali, že gryfové jsou jen výtvary fantazie podobně jako Sfinga nebo Mínotauros.²⁷¹ Sir Thomas Browne v roce 1646 tvrdil, že představa gryfa vznikla ze spojení dvou reálně existujících bytostí, orla a lva. Andrew Ross se r. 1652 postavil proti Brownově hypotéze, když předpokládal, že Řekové se pomocí gryfa pokoušeli popsat nějaký pro Řeky neobvyklý druh zvířete, který žil ve Skythii nebo v okolních územích. Browne prý špatně interpretoval tohoto tvora, když tvrdil, že jde o amalgám lva a orla. V žádném z řeckých pramenů totiž nenalézáme nic, co by jen naznačovalo, že gryf byl kombinací dvou reálně existujících zvířat.²⁷² Ross také upozorňuje, že ani pověsti o zlatě, které Arimaspy nalézají v jejich hnízdech, nemusí být fikce. Je totiž možné, že gryfové, stejně jako například straky, sbírali blýskavé předměty. Na svou dobu velmi bystře předpokládal, že gryfové zřejmě nežili v dosahu lidí a přesídlili, stejně jako ostatní druhy zvířat, do oblastí od lidí vzdálenějších. Tím vysvětluje fakt, že v literatuře nenacházíme zprávy o tom, že by někdo z autorů tato zvířata osobně viděl. To byl možná také důvod, proč jsou gryfové obecně pokládáni za mytické bytosti. Následující tři staletí byl ale obecně přijímán spíše Brownův názor „... že gryf byl čistě imaginární a symbolický“.²⁷³

Existují i hypotézy, že představa gryfů vychází z kolektivní vzpomínky na létající plazy nebo nějaké jiné prehistorické druhy, které byly v době archaického Řecka již vyhynulé. To by ale předpokládalo, že lidský druh existoval již v době, kdy ještě žili dinosauři, jak říká Peter Costello.²⁷⁴ Ten tvrdí, že představa těchto zvláštních tvorů musela vycházet z běžných skutečností ze života stepních nomádů. Navrhuje, že za gryfem se skrývá orlosup bradatý (*Gypaetus barbatus*), který dorůstá až do 120 cm a musel tedy Řekům připadat obrovský ve

²⁶⁹ Pro podrobnější informace cf. Mayor – Heaney 1993, s. 54.

²⁷⁰ Cf. Mayor – Heaney 1993, s. 40.

²⁷¹ Podrobněji o vývoji názorů na toto téma cf. Nigg 1982, s. 87 – 94.

²⁷² „(Řekové) nikdy netvrdili, že gryf je spojením dvou zvířat, „lev vzadu a orel vepředu“; namísto toho říkali jen to, že čtyřnohý tvor má zobák.“ – Mayor – Heaney 1993, s. 40.

²⁷³ Mayor – Heaney 1993, s. 41.

²⁷⁴ Cf. Mayor – Heaney 1993, s. 48.

srovnání s ptáky, kteří žili v jejich okolí. Jiní říkají, že gryf byl ve skutečnosti orel. S tím ale nekoresponduje fakt, že Aischylos, u nějž nacházíme popis gryfů,²⁷⁵ je odlišuje od ptáků užívaných k věštným znamením. Kromě toho víme, že ve výtvarném umění i v literatuře nacházíme mnoho přesných popisů a zobrazení orlů i supů, a není proto pravděpodobné, že by Řekové z orla, kterého běžně znali, vytvořili mytického gryfa. Gryfové tedy představují buď reálně existující druh zvířat (který byl pro Řeky pravděpodobně neobvyklý) nebo alespoň jejich obraz vychází z reálného základu.

V posledních desetiletích se prosazuje myšlenka, že gryf není typické mytické zvíře. Nejpodrobněji se těmto zkoumáním věnuje historička vědy, etnobioložka a klasická folkloristka A. Mayor ve své knize *The First Fossil Hunters: Paleontology in Greek and Roman Times*. Tvrdí, že gryfové, narozdíl od klasických mytických zvířat, nehrají žádnou roli v řecké mytologii.²⁷⁶ Opravdu se gryfové vyskytují pouze ve vyprávěních o končinách za Skythií, kde jsou vždy spojováni s Arimaspy, s nimiž bojují o své zlato. V řecké mytologii nemají žádnou úlohu. „Narozdíl od jiných nestvůr, které žily v mytické minulosti, gryfové nebyli potomstvo bohů a nebyli spojováni s dobrodružstvími řeckých bohů a héraů. Místo toho se obecně věřilo, že gryfové existují v současnosti. Potýkali se s nimi běžní lidé, kteří hledali zlato ve vzdálených zemích.“²⁷⁷

Pokud jde o etymologii slova gryf, vychází toto slovo z řeckého výrazu γρυψός, který bychom mohli přeložit jako hákovitý nebo zahnutý, přičemž se toto slovo používá nejčastěji o nosu nebo o zobáku. Poprvé se slovo γρύψ objevuje u Aristeia, další použití nacházíme na jednom ze zlomků od Ktésia, který nám zachoval Fótios: „Ἔστι δὲ καὶ χρυσὸς ἐν τῇ Ἰνδικῇ χώρῃ, οὐκ ἐν τοῖς ποταμοῖς ... „ἀλλ' ὅρη πολλὰ καὶ μεγάλα ἐν οἷς οἰκοῦσι γρύπες, ὅρνεα τετράποδα, μέγεθος ὅσον λύκος, σκέλη καὶ ὄνυχες οἷα περ λέων.“ (Phot. Bibl. 72.46b.30)²⁷⁸

Co se tedy z řecké literatury dozvídáme o Arimaspech? Všichni autoři se shodují na tom, že Arimasповé žili za Issédony a sousedili s územím gryfů. Obývali tedy území poblíž pohoří Altaj (dnešní severní Sinkiang a západní Mongolsko). Byli to bojovníci a dobří jezdci. Obecně se věřilo, že bojují s gryfy, jimž kradli zlato z jejich hnízd. Pro Řeky nepředstavovali Arimasповé ani gryfové mytické etnikum, ale spíše se obecně věřilo v jejich existenci kdesi na hranicích *oikúmené*.

²⁷⁵ Cf. A. Prom. 802 nn.

²⁷⁶ „Toto zvíře pravděpodobně nepatří k vymyšleným hybridům řecké tradice jako byli Pegasos (kůň s křídly), Sfinga (okřídlený lev s ženskou hlavou), Mínotauros (člověk s hlavou býka) a napůl lidé a napůl koně Kentauři. Ve skutečnosti gryf nehraje žádnou roli v řecké mytologii.“ – Mayor 2000, s. 35

²⁷⁷ Mayor 2000, s. 35

²⁷⁸ „V indické zemi je i zlato, ale ne v řekách ..., avšak ve vysokých horách, ve kterých žijí gryfové, ptáci se čtyřma nohama, kteří jsou velcí jako vlk a nohy a drápy mají jako lví.“

2. 9 Hyperborejci (Ὑπερβόρειοι)

V řecké mytologii byli Hyperborejci blaženým národem, který žil na dalekém severu, na samých hranicích světa. Sám název Hyperborea bývá překládán jako *(země) za severním větrem*. Podobně jako Aithiopové na nejzazším jihu, i Hyperborejci na severu představují jakýsi obraz ideálního světa, kde lidé žijí pospolu s bohy, v dokonalé blaženosti.

V řecké literatuře nacházíme velké množství zmínek o zemi Hyperborejců, některé jsou čistě na rovině mýtů a fantazie, pozdější autoři se již tomuto tématu věnují podrobněji a pokoušejí se určit geografickou polohu této bájně země na nejzazším severu.

Pravděpodobně nejstarší zmínka²⁷⁹ o Hyperborejcích pochází od Hésioda, nicméně jde o značně poškozený fragment:

„..... ἔθ]νεα μ[.... Ὑ]περβορέων εὐίππων.
..... φέρβουσα π[ολ]υσπερέας πολύφορβος
.... παρ' Ἡριδανοῖ]ο βα[θυρ]ρ[ό]ου αἰπὰ ῥέεθρα,
..... πρ[.....] ἡλέκτροιο.“ (Hes. fr. 150 M.–W.)²⁸⁰

Jak je patrné ze stavu dochování tohoto fragmentu, nemůžeme se dovědět mnoho informací o Hyperborei. Je však třeba zdůraznit, že již v této archaické fázi vývoje řeckého myšlení byla představa o zemi blažených lidí na dalekém severu obecně rozšířena. To jasně vyplývá z faktu, že je s Hyperborejci nakládáno jako s posluchačům známou entitou. Dostávají zde přízvisko εὐίππος, s nímž se u jiných autorů této doby v souvislosti s Hyperborejci nesetkáváme.²⁸¹ Přesné významy tohoto epiteta neznáme, Hyperborejci rozhodně nebyli národem válečníků a ani nebývají spojováni s koňmi.

Po lakuně následuje zmínka o řece Eridanu, která byla tradičně umisťována do Hyperborey. Krom toho dostává tato řeka přízvisko ἡλεκτρος, což může být jen snaha o přesný popis její barvy, ale může se jednat i o narážku na fakt, že z oblasti dalekého severu se dostával k Řekům jantar.²⁸²

Zmínku o Hyperborei nacházíme i v jednom z homérských hymnů. Narozdíl od předchozího úryvku, v němž nejsou uvedeny žádné podrobnější informace, se zde již nejedná o pouhý porušený fragment, ale ani tak nám neposkytuje dostatek konkrétních informací.

²⁷⁹ Někteří badatelé se domnívají, že vůbec první zmínku představuje homérský hymnus na Dionýsa. Názory na přesnou dataci Hésiodova díla a také homérských hymnů se různí, ale autoři podrobného komentáře k hymnům Allen – Halliday – Sikes 1963 se domnívají, že je třeba je datovat do 7. století př. Kr. a že jsou hymny starší než Hésiodova práce. Většina badatelů však považuje hymny za pozdější.

²⁸⁰ „..... Hyperborejci / Hyperborejci s dobrými koňmi

.... hluboko tekoucí vznešený Eridanos barvy jantaru,

.... který živí své potomstvo rozšířené po celé zemi.“ (překlad tohoto zlomku je nejasný, což je dáno jeho velmi fragmentárním zachováním)

²⁸¹ Toto přízvisko bylo častěji užíváno v souvislosti s Amazonkami, které byly koňmi proslulé. Cf. kapitola *Amazonky*.

²⁸² Podrobněji k představě Řeků o původu jantaru a jeho vztahu k Hyperborei viz dále.

Dionýsos v podobě mladého muže stál na mořském pobřeží, kde ho uviděli lupiči a zajali ho. Nedařilo se jim ho ale svázat, pouta z něj sama padala. Když to uviděl kormidelník lodi, radil ho ihned pustit, protože ho pokládal za některého z bohů. Náčelník pirátů ale přikázal odvést ho pryč a získat za něj výkupné. Dionýsos potom proměnil plavce v delfíny a ušetřil jen onoho kormidelníka.

Náčelník pirátů říká krátce poté, co zajal Dionýsa, následující:

„δαιμόνι' οὔρον ὄρα, ἄμα δ' ἰστίον ἔλκεο νηὸς
σύμπανθ' ὅπλα λαβών· ὅδε δ' αὖτ' ἄνδρεςσι μελήσει.
ἔλπομαι ἢ Αἴγυπτον ἀφίξεται ἢ ὅ γε Κύπρον
ἢ ἔς Ὑπερβορέους ἢ ἑκαστέρω· ἔς δ' ἔτελευτήν
ἔκ ποτ' ἐρεῖ αὐτοῦ τε φίλους καὶ κτήματα πάντα
οὕς τε κασιγνήτους, ἐπεὶ ἤμιν ἔμβαλε δαίμων.“ (h.Bacch. 26–34)²⁸³

Zde je Hyperborea opět použita jako země posluchačům dobře známá, a to především svou odlehlostí. Piráti chtějí Dionýsa odvést *k Hyperboreům nebo i dál*. Hyperborea zde funguje jako symbol země, která je až na samých okrajích světa, a právě proto chce autor hymnu obratem *k Hyperboreům nebo i dál* vyjádřit, že chtějí Dionýsa odvést co nejdále, jen aby dostali výkupné.

Žádné další podrobnosti zde uvedeny nejsou, ale vzhledem k tomu, že se o Hyperborejcích hovoří v homérských hymnech i u Hésioda zcela samozřejmě, můžeme s určitostí předpokládat, že tato mytologická země byla běžně známa a zmínka o ní se posluchačům nezdála nijak nezvyklá.

Stručné zmínky o Hyperborejcích nacházíme i u nejstarších řeckých lyriků. Alkaios oslavuje Apollónovo pobývání u Hyperborejců a jeho návrat do Delf. Hymnus je zachován značně fragmentárně:

„ὦναξ Ἀπολλων, παῖ μεγάλω Δίος,.....
γάνος Τριτάας,
.....
καὶ τις ἐπ' ἐσχαταῖσιν οἴκεις.“ (Alc. fr. 307 CAMPBELL)²⁸⁴

²⁸³ „Bláhovče, hlídej si vítr a pomáhej napínat plachtu!
Chop se aspoň všech lan – zde s tím si už poradí muži!
Myslím, že do Aigyptu neb na Kypros připluje s námi,
k Hyperboreům nebo i dál; však nakonec jednou
poví, kde svou rodinu má, svůj majetek všečen
a své příbuzenstvo, když do rukou dal nám ho osud.“ (překlad O. Smrčka)

²⁸⁴ „Apollóne, synu velkého Dia!
Pane náš!
.....
kdesi až na kraji světa žiješ.“

Pravděpodobně se ve střední části hymnu hovořilo o Apollónově pobytu u Hyperborejců, a i proto hymnus končí zmínkou o tom, že Apollón žije na kraji světa. Tím je jasně vyjádřeno, že v představách Řeků obývali Hyperborejci zemi na kraji světa, na samotných hranicích *oikúmené*, v oblasti *eschatiai*.

Zachovala se také jedna krátká zmínka o tom, že o Hyperborejcích psal i historik Simonidés z Keu. U Strabóna nalézáme toto konstatování: „περὶ δὲ τῶν χιλιετῶν Ὑπερβορέων τὰ αὐτὰ λέγει Σιμωνίδῃ καὶ Πινδάρῳ καὶ ἄλλοις μυθολόγοις.“ (Str. 15.1.37)²⁸⁵ Pověstná dlouhověkost Hyperborejců je vyjádřena epitetem *χιλιῆτης*. Zároveň z této Strabónovy zmínky vyplývá, že Hyperborea byla často zmiňována o mnoha řeckých autorů. Jmenovitě zmiňuje Simonida a Pindara (viz dále), ale zdůrazňuje, že stejně o Hyperborejcích píše i jiní mythografové.

Krátký zlomek, který dokazuje, že o Hyperborejcích se zmiňoval i Hekataios, nalézáme ve scholiích k Apollóniovu spisu *Argonautika*: „τὸν Ἴστρον φησὶν (sc. Apollonios) ἕκ τῶν Ὑπερβορέων καταφέρεισθαι καὶ τῶν Ῥιπαίων ὁρῶν, γενόμενον δὲ μεταξὺ Σκυθῶν καὶ Θραικῶν σχίζεσθαι.“ (FGrHist 1 F 18b)²⁸⁶ Zde vidíme, že Hekataios se domníval, že Hyperborejci sídlí na severu, stejně jako ostatní autoři. Nezmiňuje se o Hyperborejcích jako národu, nepokouší se ani o žádnou charakteristiku jejich země. Chápe Hyperboreu pravděpodobně jako reálně existující zemi, protože pomocí ní lokalizuje řeku Istros.

O zemi na dalekém severu se krátce zmiňuje i Aischylos:

„ταῦτα μὲν, ὦ παῖ, κρείσσονα χρυσοῦ,
μεγάλῃς δὲ τύχῃς καὶ Ὑπερβορέου
μείζονα φωνεῖς· δύνασαι γάρ.“ (A. *Choeph.*, 372–374)²⁸⁷

Hyperborejci jsou zde uvedeni jako nešťastnější lidé na světě, nad jejich blaženost už není žádná větší. Opět se předpokládá, že všichni posluchači znají mýtus o Hyperborejcích a o jejich dokonale blaženém životě.

²⁸⁵ „O tisíc let žijících Hyperborejcích říká (sc. Megasthenés) totéž co Simonidés, Pindaros a ostatní mythologové.“

²⁸⁶ „(Apollónios) říká, že Istros teče ze země Hyperborejců a z Ripajského pohoří, teče skrze území Skythů a rozděluje území Thráků.“

²⁸⁷ „Co pravíš, dítě, je nad zlato, vím,
i nad velké štěstí a nad rajskou slast,
a přát si to můžeš – toť snadné.“ (překlad F. Stiebitz)

Uvedený překlad je v tomto místě poněkud volnější, doslovněji by bylo třeba přeložit takto: „Toto, dítě, je mocnější než zlato, i nad velké štěstí i nad (štěstí) Hyperborejců.“

Značné množství i dosti obsáhlých zmínek o Hyperborejcích a o jejich zemi nacházíme u Pindara, který Hyperboreu začleňuje do mnoha mýtů.

Ve třetí olympijské řeči Pindaros líčí, jak Héraklés přináší ze země Hyperborejců divoký olivovník, aby ho zasadil v Olympii:

„ἀμφὶ κόμαισι βάλῃ
γλαυκόχροα κόσμον ἑλαίας, τάν ποτε
Ἴστρου ἀπὸ σκιαρᾶν
παγᾶν ἔνεικεν Ἀμφιτρωνιάδας,
μνᾶμα τῶν Οὐλυμπίῃ κάλλιστον <ἀέ>θλων,
δᾶμον Ὑπερβορέων πείσαις Ἀπόλ-
λωνος θεράποντα λόγῳ.“ (Pind. O. 3, 13–17)²⁸⁸

Pindaros zde uvádí přesné geografické umístění Hyperborejců. Podle něj sídlí při řece Istru, což je dnešní Dunaj. To by odpovídalo představě Řeků, že tato země leží na severu. Antičtí ani pozdější autoři se nicméně na přesném geografickém umístění Hyperborejců neshodovali, o tomto problému se budeme zmiňovat dále.

Poprvé se setkáváme se zmínkou o tom, že Hyperborejci jsou úzce spojeni s Apollónem. Zároveň je zde naznačeno, že Hyperborejci jsou mírumilovný národ, protože Héraklés s nimi nemusel bojovat, aby od nich získal olivovník, ale bez boje je přemluvil.

O několik veršů dále Pindaros podrobně popisuje, jak Héraklés přišel do země Hyperborejců a proč se rozhodl odtud přinést olivovník:

„Γ' τὰν μεθέπων ἴδε καὶ κείναν χθόνα
πνοιαῖς ὄπιθεν Βορέα
ψυχροῦ· τόθι δένδρεα θάμβαινε σταθεῖς.“ (Pind. O. 3, 30–32)²⁸⁹

Zde se setkáváme s mýtem, v němž Héraklés lovil laň se zlatým paroží a při jejím pronásledování se dostal až do Hyperborey. Ta je zde představena jako země nesmírně bohatá stromy a právě proto z ní přináší Herakles divokou olivu, aby se vítězům dostávalo jako odměny právě větviček z této země, kde žijí blažení lidé.²⁹⁰ Geografická poloha je zde

²⁸⁸ „Stříbrošedou olivu,
zdobící kadeře reků, přinesl do Olympie Héraklés
od stinných pramenů Istru, aby byla památkou na slavné hry.
Přemluvil svou řečí Apollónův národ,
severské Hyperborey, aby mu ji dali.“ (překlad J. Šprincel)

²⁸⁹ „A když Héraklés lovil tu laň,
když uviděl před sebou onu krajinu,
zem za chladným Borea vanem,
zůstal stát a užasl nad stromy.“ (překlad J. Šprincel)

²⁹⁰ Názor, že Héraklés se rozhodl přinést olivovník právě ze země Hyperborejců, protože byl ohromen krásou jejích stromů a zároveň ji považoval za vhodnou pro to, že šlo o zemi bohů požehnanou, zastává Raviola 2001, s. 116.

naznačena vyjádřením *zem za chladným Borea vanem*, což je synonymní výraz pro daleký sever.

V desáté pythijské ódě se setkáváme s podrobnějším popisem Hyperborejců i jejich země, v němž Pindaros v podstatě shrnuje představu Řeků o Hyperborejcích.

„... πλόον' ναυσὶ δ' οὔτε πεζὸς ἰών <κεν> εὖροις

ἔς Ὑπερβορέων ἁγῶνα θαυμαστὰν ὁδόν.

παρ' οἷς ποτε Περσεὺς ἑδαίσατο λαγέτας,

δῶματ' ἔσελθών,

κλειτὰς ὄνων ἑκατόμβας ἐπιτόσσαις θεῶ

ῥέζοντας ὧν θαλίαις ἔμπεδον

εὐφαιμίας τε μάλιστ' Ἀπόλλων

χαίρει,

Γ' Μοῖσα δ' οὐκ ἀποδαμεῖ

τρόποις ἐπὶ σφετέροισι παντὶ δὲ χοροὶ παρθένων

λυρᾶν τε βοαὶ καναχαί τ' αὐλῶν δονέονται

δάφνη τε χρυσέα κόμας ἀναδήσαν-

τες εἰλαπινάζουσιν εὐφρόνως.

νόσοι δ' οὔτε γῆρας οὐλόμενον κέκρται

ἱερᾷ γενεᾷ πόνων δὲ καὶ μαχῶν ἄτερ

οἰκέοισι φυγόντες

ὑπέρδικον Νέμεσιν. θρασεῖα δὲ πνέων καρδίη

μόλεν Δανάας ποτὲ παῖς, ἀγείτο δ' Ἀθάνα,

ἔς ἀνδρῶν μακάρων ὄμιλον ἔπεφ' νέν

τε Γοργόνα,“ (Pind. P. 10, 28–46)²⁹¹

Perseus se v Pindarově verzi vydává do země na nejzazším severu, kde zabíjí Medúzu. Pindaros tak přenesl tento tradiční mýtus z Libye k Hyperborejcům.²⁹² Jak vidíme, Pindaros vypráví o zemi Hyperborejců jako o místě, které pro člověka není dosažitelné, a tuto zemi tak mohou navštěvovat pouze bohové a *héroové* (Héraklés, Perseus).²⁹³ Pindaros zde popisuje Hyperboreu tak, jak ji známe od pozdějších autorů. Mluví o zemi blažených lidí, kteří žijí v přízni bohů, bez trápení, bez nemocí, bez stárí. Jsou pevně spojeni s Apollónem, kterého

²⁹¹ „Ani lodí ani pešky nelze najít podivuhodnou cestu k setkání s Hyperborejci. Již jednou s nimi hodoval válečník Perseus, přišel do jejich domovů a účastnil se jejich obětí bohům, těch slavných obětí oslů. Proto se z jejich hostin a bohatých obětí Apollón velmi raduje ... Múza nikdy není nepřítomna v jejich životě, ale na všech stranách tančí nohy panen, plné tóny lyry a zvučící flétny jsou stále s nimi. Listy třpytivého vavřínu si ovazují vlasy. Se šťastnými srdci se tlačí, aby se účastnili na veselí. Nemoci a hořké stárí se nemísí s jejich svatou krví, žijí daleko od námahy a boje, bezpeční před nelítostnou pomstou osudu. Tam s odvahou v srdci, k tomuto setkání se šťastnými lidmi, pod ochranou Athény, přišel před dlouhou dobou syn Danaé, Perseus, který zabil Gorgonu.“

²⁹² Podrobněji o přesnější lokalizaci tohoto mýtu viz. Harris 1925, s. 229–242.

²⁹³ S tímto faktem se setkáváme i u mnoha dalších zemí na okraji známého světa.

uctívají. Žijí spolu s Múzou a věnují se různým formám umění, což pravděpodobně souvisí právě s jejich těsným vztahem s Apollónem.

Hyperborejci jsou zde také označení jako *bezpeční před nelítostnou pomstou osudu* – Hyperborejci unikli nevlídné bohyni pomsty, protože byli shledáni bezúhonnými.²⁹⁴ Právě v tom spočívá jejich blaženost. Hyperborejci se tak v mnohém podobají Aithiopům, národu blažených dlouhověkových lidí na nejkrajnějším jihu, který také navštěvují bozi. Tato podobnost dvou zemí, které jsou umístěny na opačných koncích světa, je potvrzena v šesté isthmické ódě: „... πέραν Νεῖλοιο παγῶν καὶ δι' Ὑπερβορέους“ (Pind. I. 6, 23)²⁹⁵ Pindaros tak staví do přímého kontrastu Hyperborejce na severu a zemi u pramenů Nilu na jihu.

O Hyperborejcích se bezpochyby zmiňoval i Hellaníkos z Lesbu, jak nám dokládají hned tři zmínky u pozdějších autorů. Krátký fragment se dochoval u Stefana Byzantského: „Ὑπερβόρειοι ... Ἑλλάνικος Ὑπερβόρειοι γράφει διὰ διφθόγγου.“ (FGrHist 4 F 187a)²⁹⁶ Touto zmínkou máme potvrzeno, že Hellaníkos o Hyperborejcích psal. Zároveň se zde setkáváme se zmínkou o dvojí možné ortografii jména Hyperborejců. V klasické řečtině se ve většině případů setkáváme s tvarem Ὑπερβόρειοι, ale vyskytuje se i tvar Ὑπερβόρειοι, který pravděpodobně užíval Hellaníkos.

Klemens Alexandrijský zachoval delší zmínku o Hellaníkově popisu Hyperborejců: „Σκύθης δὲ καὶ Ἀνάχαρσις ἦν, καὶ πολλῶν παρ' Ἑλλήσι διαφέρων οὗτος ἀναγράφεται φιλοσόφῳ. τοὺς δὲ Ὑπερβορέους Ἑλλάνικος ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια ὄρη οἰκεῖν ἱστορεῖ, διδάσκεισθαι δὲ αὐτοὺς δικαιοσύνην μὴ κρεοφαγοῦντας, ἀλλ' ἀκροδρύοις χρωμένους. τοὺς ἐξηκονταετῆς οὗτοι ἔξω πλῶν ἄγοντες ἀφανίζουσιν.“ (FGrHist 4 F 187b)²⁹⁷ Vidíme, že Hellaníkos se zmiňoval o proslulém Anacharsidovi, o němž píše i Hérodotos (viz níže). Geograficky jsou zde Hyperborejci umístěni za Ripajským pohořím, podobně jako u ostatních autorů. I zde jsou popsáni jako blažený národ mírumilovných lidí – nejedí maso a živí se jen plody stromů. Setkáváme se zde ale se zajímavou zmínkou, kterou u jiných autorů nenacházíme. Hellaníkos nepopisoval Hyperborejce jako národ, kde lidé žijí tisíc let, jak jsme to viděli u Pindara, ale naopak popisuje, jak zabíjejí své spoluobčany, jakmile dosáhnou věku šedesáti let. K tomuto popisu nenacházíme žádné vysvětlení a u ostatních autorů se s ním nesetkáváme. Je však možné, že se Hellaníkos domníval, že Hyperborejci žijí šťastně právě proto, že se nedožívají příliš vysokého věku, a proto je neobtěžuje stáří a nemoci, jak píše Pindaros.

²⁹⁴ Cf. Gildersleeve 1885.

²⁹⁵ „... za prameny Nilu a skrze zem Hyperborejců.“

²⁹⁶ „Hyperborejci... Hellaníkos píše slovo Hyperborejci s dvojhláskou.“

²⁹⁷ „Ze Skythie pocházel také Anacharsis, který údajně předčil mnoho řeckých filosofů. O Hyperborejcích, kteří bydlí za Rípejskými horami, vypráví Hellaníkos, že se učí spravedlnosti, nejedí maso a živí se plody stromů. Tito lidé vyvádějí své šedesátileté spoluobčany za hradby a tam je zabíjejí.“ (překlad J. Plátová)

O tom, že Hellaníkos psal o Hyperborejcích, nás spravuje i biskup Theodores z Kýru, který však pouze stručně poznamenává, že Hellaníkos o Hyperborejcích psal.²⁹⁸

U Stefana Byzantského se zachovala následující zmínka o díle historika Damasta ze Sígeia: „Υπερβόρειοι ... Δαμάστις δ' ἐν τῷ Περὶ ἔθνων Ἄνω Σκυθῶν Ἰσσηδόνας οἰκεῖν, τούτων δ' ἄνωτέρῳ Ἀριμάσπους, ἄνω δ' Ἀριμασπῶν τὰ Ῥίπαια ὄρη, ἐξ ὧν τὸν βορέαν πνεῖν, χιόνα δ' αὐτὰ μήποτε ἐλλείπειν· ὑπὲρ δὲ τὰ ὄρη ταῦτα Ὑπερβορέους κατήκειν εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν. (FGrHist 5 F 1)²⁹⁹ Damastes ze Sígeia zde popisuje geografickou polohu země Hyperborejců a v podstatě doslova se shoduje s Hérodotovým líčením.³⁰⁰

Bakchylidés ve svém třetím epiníkiu, které je věnováno Hierónovi ze Syrakús, popisuje, jak Apollón odnáší zbožného Kroisa do země Hyperborejců z jeho pohřební hranice:

„τότε Δαλογενή[ς Ἀπό]λλων

φέρων ἐς Ὑπερβορέ[υς γ]έροντα

σὺν τανισφύροις κατ[έν]ασσε κούραις

δι' εὐσέβειαν, ὅτι μέ[γιστα] θνατῶν

ἐς ἀγαθέαν <ἀν>έπεμψε Π[υθ]ώ.“ (B., Epinikium 3, 58–62)³⁰¹

Zde jsou Hyperborejci představeni jako národ blažených lidí, a proto je k nim také za odměnu odnesen Kroisos, který posílal štědré dary do Delf. Protože Delfy byly Apollónova svatyně, odnesl ho bůh do blažené země, kde lidé žijí dlouho a šťastně. Znovu se zde opakuje výše zmiňovaná skutečnost, že k Hyperborejcům nemohou přijít obyčejní smrtelníci. Navštěvují je jen bozi, *héroové* a výjimečně i smrtelníci, kterým se dostalo tohoto daru od samotných bohů.

První, kdo o Hyperborejcích podává obsáhlejší a systematickou zprávu, je Hérodotos. Začíná své vyprávění o Hyperborejcích odkazem na Aristeia:³⁰² Ἐφη δὲ Ἀριστεύης ὁ Καῦστροβίου ἀνὴρ Προκοννήσιος, ποιέων ἔπεα, ἀπικέσθαι ἐς Ἰσσηδόνας φοιβόλαμπτος γενόμενος, Ἰσσηδόνων δὲ ὑπεροικέειν Ἀριμασπούς ἄνδρας ..., τούτων δὲ τοὺς Ὑπερβορέους κατήκοντας ἐπὶ θάλασσαν· τούτους ὧν

²⁹⁸ FGrHist 4 F 187c.

²⁹⁹ „Hyperborejci ... Damastés ve spise O národech: Nad Skythy žijí Issédoni, nad nimi Arimasové, nad Arimaspy je Ripajské pohoří, z kterého vane severák a na kterém nikdy nemízí sníh. Přes toto pohoří přišli Hyperborejci k našemu moři.“

³⁰⁰ Podrobněji bude tento popis okomentován níže.

³⁰¹ „Tehdy Apollón, zrozený na Délu, přinesl starce (sc. Kroisa) pro jeho zbožnost k Hyperborejcům, spolu s jeho dcerami se stihlými kotníky, protože ze všech smrtelníků poslal největší dary přesvaté Pýthó.“

³⁰² Podrobněji se Aristeovi věnuje kapitola *Arimaspové*.

πάντας πλὴν Ὑπερβορέων ... αἰεὶ τοῖσι πλησιοχώροισι ἐπιτίθεσθαι, ... “ (Hdt. IV, 13)³⁰³ Hérodotos zde jaksi mimochodem říká, že Hyperborejci jsou národ mírumilovný, protože jako jediní se nepustili do války se svými sousedy.

Po tomto úvodu pokračuje Hérodotos shrnutím zdrojů informací, které měl k dispozici. Vychází ze tří autorů, které sám zmiňuje. O Hyperborejcích už před ním prý psal Hésiodos, Homér v eposu o Epigonech (i když sám Hérodotos zpochybňuje, že by byl Hérodotos jeho autorem) a Aristeás: „Ταῦτα μὲν νυν τὰ λέγεται μακρότατα εἴρηται. Ὑπερβορέων δὲ περὶ ἀνθρώπων οὔτε τι Σκύθαι λέγουσι οὐδὲν οὔτε τινὲς ἄλλοι τῶν ταύτῃ οἰκημένων, εἰ μὴ ἄρα Ἰσσηδόνες· ὥς δ' ἐγὼ δοκέω, οὐδ' οὔτοι λέγουσι οὐδέν· ἔλεγον γὰρ ἂν καὶ Σκύθαι, ὥς περὶ τῶν μονοφθάλμων λέγουσι. Ἀλλ' Ἡσιόδω μὲν ἔστι περὶ Ὑπερβορέων εἰρημένα, ἔστι δὲ καὶ Ὀμήρῳ ἐν Ἐπιγόνοισι, εἰ δὴ τῷ ἔοντι γε Ὅμηρος ταῦτα τὰ ἔπεα ἐποίησε.“ (Hdt. IV, 32)³⁰⁴

Hérodotos v průběhu celého svého vyprávění kritizuje věrohodnost Aristeových informací. Nepovažuje ho za spolehlivý zdroj už jen proto, že byl závislý na zprávách, které se dověděl od Issédonů. Hérodotos nemá žádného přímého svědka, který by mohl potvrdit to, co říkali Issédoni a co převyprávěl Aristeás.³⁰⁵ Aristeás z Prokonnésu považoval Hyperborejce za severní sousedy Arimaspů, Issédonů a Skythů. Hérodotova argumentace se tak pohybuje v této rovině: Aristeás se celé vyprávění o Hyperborejcích dozvěděl od Issédonů, ale je velmi nepravděpodobné, že by Skythové nevěděli o Hyperborejcích nic a jen by opakovali příběh Issédonů.

Přesto, že vyprávění o Hyperborejcích bylo v řecké mytologii obecně rozšířeno, cítil Hérodotos potřebu o nich vyprávět šířeji: „Πολλῷ δὲ τι πλεῖστα περὶ αὐτῶν Δῆλιοι λέγουσι, φάμενοι ἱρὰ ἐνδεδεμένα ἐν καλᾷ πυρῶν ἐξ Ὑπερβορέων φερόμενα ἀπικνέεσθαι ἐς Σκύθας, ἀπὸ δὲ Σκυθέων ἤδη δεκομένους αἰεὶ τοὺς πλησιοχώρους ἐκάστους κομίζειν αὐτὰ τὸ πρὸς ἐσπέρης ἐκαστάτῳ ἐπὶ τὸν Ἀδρίην, ἐνθεῦτεν δὲ πρὸς μεσαμβρίην προπεμπόμενα πρώτους Δωδωναίους Ἑλλήνων δέκεσθαι, ἀπὸ δὲ τούτων καταβαίνειν ἐπὶ τὸν Μηλιέα κόλπον καὶ διαπορεύεσθαι ἐς Εὐβοίαν, πόλιν τε ἐς πόλιν πέμπειν μέχρι Καρύστου, τὸ δ' ἀπὸ ταύτης ἐκλείπειν Ἄνδρον· Καρυστίους γὰρ εἶναι τοὺς κομίζοντας ἐς Τήνον, Τηνίους δὲ ἐς Δῆλον. Ἀπικνέεσθαι μὲν νυν οὔτω ταῦτα τὰ ἱρὰ λέγουσι ἐς Δῆλον, πρῶτον δὲ τοὺς Ὑπερβορέους πέμψαι φερούσας τὰ ἱρὰ δύο κόρας, τὰς ὀνομάζουσι Δῆλιοι εἶναι Ὑπερόχην τε καὶ Λαοδίκην· ἅμα δὲ αὐτῇσι ἀσφαλείης εἵνεκεν πέμψαι τοὺς Ὑπερβορέους τῶν ἀστῶν ἄνδρας πέντε πομπούς, τούτους οἱ νῦν Περφερέες καλέονται, τιμὰς μεγάλας ἐν Δήλῳ ἔχοντες· ἐπεὶ δὲ τοῖσι Ὑπερβορείοισι τοὺς ἀποπεμφθέντας ὀπίσω οὐκ ἀπονοστέειν, δεινὰ ποιουμένους εἰ σφεας αἰεὶ καταλάμψεται ἀποστέλλοντας μὴ ἀποδέκεσθαι, οὔτω δὴ φέροντας ἐς τοὺς οὖρους τὰ

³⁰³ „Aristeás, syn Kaystrobiův z Prokonnésu, praví ve svém eposu, že ho Foibos osvětil a on se odebral k Issédonům. Za Issédony prý sídlili Arimaspové, ... Hyperboreové pak sídlili až k moři. Ti všichni kromě Hyperboreů napadali své sousedy.“ (překlad J. Šonka)

³⁰⁴ „O lidech hyperborejských neříkají nic ani Skythové, ani jiní lidé, kteří v těch krajinách bydlí, leda kromě Issédonů. Podle mého názoru však ani ti neříkají nic, neboť by o nich mluvili i Skythové, jako vypravují o jednookých. Zmínky o Hyperborejcích má Hésiodos a Homér v eposu o Epigonech, pokud je Homér skutečně jeho autorem.“ (překlad J. Šonka)

³⁰⁵ Cf. Raviola 2001, s. 114.

ἱρὰ ἐνδεδεμένα ἐν πυρῶν καλάμῃ τοῖσι πλησιοχώροισι ἐπισκίπτειν κελεύοντας προπέμπειν σφέα ἀπὸ ἐουτῶν ἐς ἄλλο ἔθνος. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω προπεμπόμενα ἀπικνέεσθαι λέγουσι ἐς Δῆλον.“ (Hdt. IV, 33)³⁰⁶

Hyperborejským dívkám pak prokazovali obyvatelé Délu úctu. Dívky a chlapci si ustříhovali pramen vlasů a pokládali jej na náhrobek hyperborejských panen.³⁰⁷ „Αὗται μὲν δὴ ταύτην [τὴν] τιμὴν ἔχουσι πρὸς τῶν Δήλου οἰκητόρων. Φασὶ δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι καὶ τὴν Ἀργὴν τε καὶ τὴν Ὠπιν, ἐούσας παρθένους ἐξ Ὑπερβορέων, κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους ἀνθρώπους πορευομένας ἀπικέσθαι ἐς Δῆλον ἔτι πρότερον Ὑπερόχης τε καὶ Λαοδίκης· ταύτας μὲν νυν τῇ Εἰλειθυίῃ ἀποφερούσας ἀντὶ τοῦ ὠκυτόκου τὸν ἐτάξαντο φόρον ἀπικέσθαι, τὴν δὲ Ἀργὴν τε καὶ τὴν Ὠπιν ἅμα αὐτῇσι τῇσι θεοῖσι ἀπικέσθαι. Λέγουσι καὶ σφι τιμὰς ἄλλας δεδόσθαι πρὸς σφέων· καὶ γὰρ ἀγείρειν σφι τὰς γυναικας, ἐπονομαζούσας τὰ οὐνόματα ἐν τῷ ὕμνῳ τὸν σφι Ὡλὴν ἀνὴρ Λύκιος ἐποίησε, παρὰ δὲ σφέων μαθόντας νησιώτας τε καὶ Ἴωνας ὑμνέειν Ὡπὶν τε καὶ Ἀργὴν ὀνομάζοντάς τε καὶ ἀγείροντας (οὗτος δὲ ὁ Ὡλὴν καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς παλαιοὺς ὕμνους ἐποίησε ἐκ Λυκίης ἑλθὼν τοὺς ἀειδομένους ἐν Δήλῳ), καὶ τῶν μηρίων καταγιζομένων ἐπὶ τῷ βωμῷ τὴν σποδὸν ταύτην ἐπὶ τὴν θήκην τὴν Ὠπιός τε καὶ Ἀργῆς ἀναισιμοῦσθαι ἐπιβαλλομένην. Ἡ δὲ θήκη αὐτέων ἐστὶ ὀπισθε τοῦ Ἀρτεμισίου, πρὸς ἣν τετραμμένη, ἀγχοτάτω τοῦ Κηίων ἱστυητορίου. Καὶ ταῦτα μὲν Ὑπερβορέων πέρι εἰρήσθω.“ (Hdt. IV, 35)³⁰⁸

Hrob dívek, o němž Hérodotos mluví, pravděpodobně skutečně existoval. Podle W. Salea jde o hrob datovaný do mínojské doby, který byl nalezen v Artemidině svatyni na Délu.³⁰⁹ Hérodotos pravděpodobně hrob osobně viděl, protože podle jeho popisu umístění náhrobku, který byl zřejmě napsán velmi výstižně, našel Charles Picard na popsaném místě hrob.³¹⁰ Za Artemisiem byl později nalezen další hrob, který se nachází ve svatyni Apollóna, v němž leží Opis a Argé, které podle Hérodota přišly na Délos ještě dříve, *zároveň s bohy*.

Podle Hérodota přišel Olén z Lykie a složil hymnus, který se později zpíval na Délu.³¹¹ Toto podává Hérodotos v přímé řeči, k nepřímé se vrací ihned poté, když popisuje, že

³⁰⁶ „Nejvíce zkazek o nich vypravují Délští. Říkají, že od Hyperborejců přicházejí do Skythie obětní dary zabalené do pšeničné slámy, od Skythů pak je již dostávají postupně další ... Poprvé prý Hyperborejci poslali s obětními dary dvě dívky, Délští říkají, že se jmenovaly Hyperoché a Laodiké, a pro jejich bezpečnost prý s nimi poslali pět mužů z řad svých spoluobčanů. Jsou to ti, kteří se teď nazývají Perferové a těší se na Délu veliké úctě. Když se však k Hyperborejcům odeslaní poslové nevrátili, obávali se, aby k tomu nedocházelo stále, že by nedostali zpět ty, které s dary vyslali, a tak nosili obětní dary zabalené do slámy na hranice svého území a požádali své sousedy, aby se postarali o jejich dopravu k dalšímu národu. Tím způsobem se prý dary dostaly na Délos.“ (překlad J. Šonka)

³⁰⁷ Cf. Hdt IV, 34.

³⁰⁸ „Délští však také říkají, že ještě před Hyperochou a Laodikou přišly na Délos od týchž lidí hyperborejské dívky Argé a Opis. Přinesly prý bohyni Eileithyi daň za urychlování porodů, jak jim bylo uloženo. Argé i Opis prý přišly zároveň s bohy, a proto jim Délští prokazují i jiné pocty, ženy se shromažďují a provolávají jejich jména v hymnu, který pro ně složil Olén z Lykie.

Od nich prý se naučili i obyvatelé ostrovů a Iónové zpívat hymny na počest Ópidy a Argy, provolávat jejich jména při shromáždění a sypat popel z kostí spálených na oltáři na náhrobek Ópidy a Argy (Olén z Lykie složil i jiné starodávné hymny, které se zpívají na Délu). Jejich náhrobek je za posvátným obvodem Artemidiným na východní straně blízko hospody Kéjských.“ (překlad J. Šonka)

³⁰⁹ Podrobněji se archeologickým výzkumům tohoto posvátného okrsku věnuje článek Sale 1961, s. 75.

³¹⁰ Tento objev je popsán v článku Picard – Replat 1924, s. 251 nn.

³¹¹ Kallimachos ve svém hymnu na Apollóna Délského říká, že ženy z délského chóru tancem doprovázely muže, kteří zpívali píseň, již Olén z Lykie přinesl z Xanthu. Snad se jedná o tutéž píseň, kterou v Hérodotově

popel z oltáře Artemidy je umístěn na náhrobku, který později popisuje znovu v přímé řeči, protože ho pravděpodobně sám viděl. Existenci dvou hrobů tak potvrzuje z pohledu očitého svědka.

Kult, který na Délu podle Hérodota vyprávění vznikl kolem hrobů hyperborejských dívek, byl mnohokrát zkoumán a komentován. W. Sale, který se tímto tématem podrobně zabýval ve své studii *The Hyperborean Maidens on Delos*, se domnívá, že se ve skutečnosti jednalo o jeden kult hyperborejských panen, kterým byla dávána různá jména a byly uctívány různými způsoby. Hyperoché a Laodíké, o nichž hovoří Hérodotos, tak mohou být ve skutečnosti pouze jiná jména pro Argé a Opis. W. Sale zastává názor, že v době, kdy Hérodotos psal, existovaly dva oddělené kulty – Hyperoché a Laodíké byly spojeny s Eileithyíí, Argé a Opis s Artemidou. Později Eileithyia ztratila svůj význam a její kult byl začleněn do kultu Artemidina, protože tento kult byl podstatně životnější a silnější.

Dvojice dívek se tak liší především tím, s jakými bohyněmi jsou spjaty. Opis a Argé jsou spojeny s bohyní Artemidou, Hyperoché a Laodíké s bohyní porodu Eileithyíí.³¹² Tím jsou jasně rozlišeny tyto dva páry dívek. Hyperoché a Laodíké nedisponují podle W. Salea žádnou samostatnou existencí, objevují se vždy jen v souvislosti s Eileithyíí. Rozdíly mezi páry dívek se však staly méně viditelnými vlivem podobnosti mýtu. Všechny čtyři dívky přišly od Hyperborejců a obě tyto události se staly již dávno. Můžeme zde spatřit zvláštní shodu – v řecké mytologii pomáhala Artemis při porodu svého mladšího bratra Apollóna, protože bohyně porodu Eileithyia nemohla u porodu bohyni Létó pomoci. Možná proto se z jednoho páru dívek staly dva, protože došlo k záměně Artemis s Eileithyíí.

Hérodotos píše o obětech na Délu v podstatě proto, aby dokázal reálnou existenci Hyperborejců. Je však zvláštní, že přestože věnuje relativně dlouhou pasáž vyprávění o událostech na Délu a snaží se tak podat důkaz ve prospěch skutečné existence této země na dalekém severu, projevuje zároveň značný skepticismus: „Τὸν γὰρ περὶ Ἀβάριος λόγον τοῦ λεγομένου εἶναι Ὑπερβορέου οὐ λέγω, λέγοντα ὡς τὸν οἰστὸν περιέφερε κατὰ πᾶσαν γῆν οὐδὲν σιτεόμενος. Εἰ δὲ εἰσι Ὑπερβόρεοί τινες ἄνθρωποι, εἰσὶ καὶ Ὑπερνότιοι ἄλλοι.“ (Hdt. IV, 36)³¹³

Hérodotos v existenci Hyperborejců pravděpodobně sám nevěřil. K této nedůvěře ho vedl i fakt, že Skythové, kteří by měli být sousedy Hyperborejců, o nich nic nemohou nic říci. Nejvíce zpráv o Hyperborejcích mohou tedy poskytnout právě obyvatelé Délu, kteří s nimi přišli do kontaktu díky obětem. Do svého převyprávění toho, co se dověděl od obyvatel

vyprávění zpívali obyvatelé Délu na počest Opis a Argé, a je dokonce možné, že tuto píseň znal i skladatel homérského hymnu na Délského Apollóna (viz výše).

³¹² Cf. Sale 1961, s. 79.

³¹³ „Tolik budiž řečeno o Hyperborejcích. Nebudu uvádět pověst o Abariovi, který byl prý Hyperborejcem a který prý nosil šíp po celé zemi, aniž cokoli jedl. Jsou-li nějakí lidé na dalekém severu, pak jsou také jiní na dalekém jihu.“ (překlad J. Šonka)

ostrova Délu, včleňuje Hérodotos své vlastní komentáře a názory, které sice potvrzují část vyprávění Délských, ale rozhodně se Hérodotos nevyjadřuje v tom smyslu, že vyprávění obyvatel Délu je jistě pravdivé. Tím nutí čtenáře, aby sám začal pochybovat o tom, zda Hyperborejci opravdu reálně existují, a ukazuje, že důkazy pro to jsou nejisté. Hérodotos tak nabízí čtenáři něco, co bychom mohli nazvat „*poněkud pohrdavé zamítnutí celé záležitosti*.“³¹⁴ Pokud by byli totiž existovali Hyperborejci, museli by být i nějakí obyvatelé nejzazšího jihu.

Věta „Εἰ δὲ εἰσι ὑπερβόρεοι τινες ἄνθρωποι, εἰσι καὶ ὑπερνότιοι ἄλλοι.“ je ironickým odkazem na adresu Hérodotových předchůdců, kteří se – zřejmě včetně Hekataia – pokoušeli rozdělit všechny věci na Zemi podle určité symetrie.³¹⁵ Ukazuje se tu, že Hérodotos nevěří, že Hyperborejci jsou skutečné bytosti, a proto zakončuje výše zmiňovanou větou, která se podobá spíše slovní hříčce. Znalosti o Hyperborejcích, přestože nejasné a nepostižitelné, které byly součástí řeckého kulturního dědictví, se doslova „*hroutí pod Hérodotovými údery*.“³¹⁶ Tím se ztrácí funkce vzoru perfektní a šťastné společnosti, kterou Řekové viděli v Hyperborejcích.

I přesto, že Hérodotos nevěří v autentičnost toho, o čem vypráví, podává pravděpodobně celé vyprávění tak, jak se ho sám dověděl, a jeho nedůvěra mu nezbraňuje být přesným a objektivním.³¹⁷ Hérodotos podává o Hyperborejcích zprávy, které se dozvěděl od jiných a kterým sám ne vždy věří. Dokonce výslovně uvádí, že zmínky o Hyperborejcích se nezakládají na očitých svědectvích, protože ani on ani nikdo jiný, koho zná (nebo o něm byl jen slyšel) v Hyperborei nikdy nebyl. V podstatě ale nepodává žádnou obsáhlejší charakteristiku Hyperborejců ani jejich země, protože většina pasáže, kterou tomuto tématu věnuje, se zabývá vyprávěním o obětech na Délu, nikoli samotnou Hyperboreou.

Abaris je poprvé zmiňován právě u Hérodota, později o něm mluví mj. i Platón³¹⁸ a Strabón.³¹⁹ Hérodotos se však rozhodl, že o něm vypravovat nebude. Pravděpodobně ho k tomu vedl právě fakt, že pověst o tomto muži, který prý dělal po celém Řecku podivuhodné věci, byla široce rozšířena. Abaris prý dostal od Apollóna kouzelný šíp, s nímž putoval kolem světa a způsoboval zázraky.

³¹⁴ Guthrie 1950, s. 78.

³¹⁵ Saerens 1994, s. 157.

³¹⁶ Raviola 2001, s. 115.

³¹⁷ Cf. Sale 1961, s. 77.

³¹⁸ Pl. *Chrm.* 158C.

³¹⁹ Strab. 7,3,8.

O Hyperborejcích se zmiňuje i mnoho pozdějších autorů, mezi jinými i Platón, Apollónios Rhódský, Kallimachos, Strabón, Pausaniás, Klemens Alexandrijský a další. V hellénistické době se vnímání Hyperborei posunulo směrem k pouhému modelu utopické země³²⁰ a nakonec se tato země stala pouhým symbolem vzdáleného severu bez jakéhokoli dalšího významu.

Jak jsme viděli, každý z autorů, kteří se zmiňují o zemi blažených lidí za severním větrem, se zabývá odlišnými podrobnostmi a každý na celou problematiku nahlíží z jiného úhlu. Z toho jasně vyplývá, že mýtus o zemi blažených lidí, kteří nestárnou a s nimiž pobývají bozi, byl v Řecku obecně známý. Všichni autoři se shodují na tom, že Hyperborea se nachází na dalekém severu.

Hyperborea byla součástí mnoha řeckých mýtů a byla spojována s mnoha náboženskými kulty, jak jsme viděli výše.³²¹ O Hyperborei se tvrdilo, že zde po šest měsíců pobývá bůh Apollón, narozdíl od ostatních bohů, kteří se jí spíše stranili.³²² S Hyperborejci byla také spojena Apollónova věštírna na Délu (kam prý Hyperborejci každoročně posílali obětní dary) a v Delfách (kam Héraklés přinesl olivovník z jejich země). Řekové věřili, že v dávné minulosti z této bohy požehnané země přišel věstec Abaris.

Bylo učiněno mnoho pokusů o přesné geografické umístění Hyperborey. J.R. Bacon shrnuje stav bádání ve své době následovně: „*Umístění země Hyperborejců je velmi diskutabilní: tento národ byl umisťován do Číny, Indie, Skandinávie a ... do údolí Dunaje.*“³²³ Od doby, kdy J.R. Bacon napsal tento článek, trvají pochybnosti o umístění této země. Názory se neshodují a pro každou z výše zmiňovaných lokalit existují důkazy.

Řekové se domnívali, že slunce u Hyperborejců vychází a zapadá jen jednou v roce, což by znamenalo, že šlo zřejmě o oblast za polárním kruhem. Dlouhověkost Hyperborejců lze tedy vysvětlit tím, že pokud slunce vychází a zapadá jen jednou v roce (což se opravdu děje na severním a jižním pólu), mohlo to Řeky vést k mylnému závěru, že pro osoby žijící v této zemi jeden den trvá jeden rok. Proto je třeba interpretoval tisíc let jejich života jako tisíc dnů.

Protože Hérodotos umisťuje Hyperborejce za Massagety a Issédony, lze předpokládat, že se mohlo jednat o obyvatele Sibíře. Héraklés hledal Artemidinu laň se zlatým paroží v

³²⁰ Mezi nejvýznamnější autory zde patří Hekataios z Abdéry, který Hyperboreu chápal jako utopickou zemi bez jakýchkoli dalších určení.

³²¹ Do Hyperboreje cestoval Héraklés a Perseus, jak jsme viděli výše.

³²² Zatímco o Aithiopii, kde žili lidé stejně blažení a bohům milí, se dozvídáme už u Homéra, že ji navštěvují všichni bozi, o Hyperborei se něco podobného nedovídáme.

³²³ Bacon 1932, s. 85.

Hyperborei. Vzhledem k tomu, že jediné zvíře, u něž mají paroží nejen samci, ale i samice, je sob, můžeme předpokládat, že šlo o oblast arktickou nebo přinejmenším subarktickou. J.D.P. Bolton³²⁴ umísťuje Issédony na jihozápadních svazích pohoří Altaj, z něj vychází Carl P. Ruck,³²⁵ který Hyperboreu umísťuje do severního Xinjiangu a předpokládá, že Hyperborejci byli pravděpodobně Číňané.

Jantar přicházel k Řekům z míst na dalekém severu.³²⁶ Avram Davidson³²⁷ se proto domnívá, že Řekové při pohledu na hmyz, který byl v jantaru a evidentně pocházel z teplých oblastí, předpokládali, že na severu musí být proto i teplé končiny. Řekové se domnívali, že severní země jsou chladné kvůli mrazivému dechu Borea, který zde žije. Pokud se však člověk dostane ještě dále, za domov Borea, nalezne zde slunnou zemi s teplým klimatem. Moderní vysvětlení pro tento jev je ale jiné: hmyz žil v těchto oblastech severní Evropy v době, kdy zde bylo teplejší klima a těla tohoto hmyzu se zachovala v jantaru.

Je možné najít i určité paralely mezi lidem severní Evropy v době bronzové (o nichž měli Řekové jistě alespoň mlhavou představu) a Hyperborejci, ale tímto směrem vede jen málo stop. Hyperborejci byli později identifikováni i s Kelty, což byli z pohledu Řeků obyvatelé severu.³²⁸

Řeční autoři se velmi často pokoušeli přesně určit polohu Hyperboreje.³²⁹ Je zřejmé, že většina zmínek, které můžeme najít u řeckých autorů o zemi Hyperborejců, obsahuje více mýtické představivosti než skutečných faktů. Proto všechny výše zmiňované hypotézy zůstávají a pravděpodobně vždy zůstanou jen hypotézami, které nelze spolehlivě potvrdit ani vyvrátit. Hyperborejci by měli být nahlíženi spíše jako imaginativní národ, severní protějšek pro Aithiopy na jihu. Hyperborejci byli vždy v řecké mytologii chápáni jako „*blažení a nenásilní, šťastní a téměř nesmrtelní ctitelé Apollóna*“ a jejich země byla „*vzdálená a nedostupná*.“³³⁰

³²⁴ Cf. Bolton 1962, s. 104–118.

³²⁵ Cf. Ruck – Wasson – Kramrisch – Ott 1988, s. 227–230.

³²⁶ Řekové měli zcela jistě alespoň mlhavou představu o tom, z jakých končin se k nim dostává jantar. Stejně tak věděli, z jaké části světa se do Řecka dováží cín (viz kapitola *Cínové ostrovy*). Znalost Řeků o původu jantaru potvrzuje i Raviola 2001, s. 119 n.

³²⁷ Davidson 1993.

³²⁸ Kniha Spence 1994 poskytuje se podrobně zabývá možnou identifikací Hyperborejců s Kelty.

³²⁹ Mapa, kde je znázorněn vývoj představ o umístění země Hyperborejců, je v knize Bridgman 2005, s. 30.

³³⁰ Raviola 2001, s. 116.

2. 10 Cínové ostrovy (Κασσιτερίδες νῆσοι)

O Cínových ostrovech se nám z archaické doby zachoval v podstatě jen jediný záznam. Tuto zmínku najdeme u Hérodota: „οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι Ἡριδανὸν τινα καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς βορέην ἄνεμον, ἀπ' ὅτεο τὸ ἤλεκτρον φοιτᾷ λόγος ἐστὶ, οὔτε νήσους οἷδα Κασσιτερίδας ἐούσας, ἐκ τῶν ὃ κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ. Τοῦτο μὲν γὰρ ὃ Ἡριδανὸς αὐτὸ κατηγορεῖ τὸ οὔνομα ὡς ἔστι Ἑλληνικὸν καὶ οὐ βάρβαρον, ὑπὸ ποιητέῳ δέ τινος ποιηθέν· τοῦτο δὲ οὐδενὸς αὐτόπτεω γενομένου δύναμαι ἀκοῦσαι, τοῦτο μελετῶν, ὅπως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα τῆς Εὐρώπης. Ἐξ ἐσχάτης δ' ὧν ὃ τε κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ καὶ τὸ ἤλεκτρον.” (Hdt III, 115)³³¹ Jak je vidět, je tato jediná zmínka velmi stručná, vlastně jde jen o zcela základní informaci, že Řekové té doby měli nejasnou, ale přesto zřejmě obecně rozšířenou představu, že cín se přiváží z Cínových ostrovů, které leží kdesi na severu. Jediné, co se tedy od Hérodota dozvídáme, je to, že v existenci těchto ostrovů nevěří, protože se nesetkal s nikým, kdo by je na vlastní oči viděl. Zároveň ale Hérodotos nevnímá tyto ostrovy jako legendární, pouze zdůrazňuje, že jejich existenci nemohl ověřit. Žádné bližší údaje u Hérodota nenajdeme.

U Homéra se o Cínových ostrovech nehovoří. Přestože se v Iliadě celkem na jedenácti místech hovoří o cínu jako kovu,³³² není nikde ani zmínka o tom, odkud tento kov pochází.

V jiných dochovaných dílech řecké literatury se o Cínových ostrovech nehovoří. Nacházíme ale zmínky v pozdější řecké literatuře, např. v dílech Diodóra Sicilského,³³³ Strabóna³³⁴ a Plinia Staršího.³³⁵ Ti ale, na rozdíl od Hérodota, popisují polohu Cínových ostrovů podstatně podrobněji a umísťují je do Hispánie.³³⁶

Při pokusech o geografické určení Cínových ostrovů, o nichž hovoří Hérodotos, se badatelé shodují v tom, že se jednalo o oblast dnešních Britských ostrovů. Konkrétní místo lze jen těžko zjistit a podle Hérodotovy zprávy se můžeme oprávněně domnívat, že Řekové o této oblasti obecně měli jen velmi malé nebo téměř žádné znalosti. Přesto však bylo učiněno mnoho pokusů upřesnit pojem Cínových ostrovů a přesněji je lokalizovat. Existuje domněnka, že jde o Scillské ostrovy u pobřeží jižní Anglie, odkud Foiničané prokazatelně cín vyváželi do

³³¹ „Nevěřím, že barbaři nazývají jménem Éridanos řeku, která teče do severního moře, odtamtud prý přichází jantar, ani nevím nic o existenci Cínových ostrovů, odkud k nám přichází cín. Jednak prozrazuje samotné jméno Éridanos, že je původu řeckého, a nikoli barbarského, a že je vytvořil nějaký básník, jednak se přes veškerou snahu nemohu dozvědět od nikoho, kdo to sám viděl, jak vypadá moře na té straně Evropy. Cín a jantar tedy přicházejí z jejich nejzazších končin.“ (překlad J. Šonka)

³³² Konkrétně se jedná o verše Hom. *Il.* XI, 25, 34; XVIII 474, 565, 574, 613; XX 271; XXI 592; XXIII 503, 561. Ve většině případů jde o využití cínu k výrobě zbraní.

³³³ D. S. V, 21, 22 a 38.

³³⁴ Strab. 2.5.15, 3.2.9, 3.5.11.

³³⁵ Plin. *HN* IV, 119, VII, 197, XXXIV, 156–158.

³³⁶ Hérodotos i pozdější autoři ale pravděpodobně vycházeli ze skutečnosti, protože je doloženo, že cín se do Řecka dostával ze dvou lokalit, ze severu a z Iberského poloostrova.

východní Evropy a západní Asie. Tyto ostrůvky leží asi čtyřicet pět kilometrů od britského pobřeží, ale nepřepokládá se, že by právě tyto malé ostrovy byly jediným zdrojem cínu pro Řecko. Množství cínu totiž není tak velké, aby mohlo pokrýt spotřebu tehdejšího Řecka.

Je však téměř jisté, že Hérodotos se nepokoušel o žádnou přesnou geografickou lokalizaci, a proto jsou tyto snahy moderních badatelů o nalezení konkrétní polohy Cínových ostrovů sporné. Označení *Cínové ostrovy* u něj reprezentuje nejasnou představu Řeků jeho doby, že cín se dováží z velké dálky, odněkud ze severní Evropy. Pravděpodobně Hérodotos, stejně jako Řekové jeho doby, nevěděl nic bližšího.

Můžeme ale téměř jistě předpokládat, že cín Řekové té doby opravdu získávali od foinických obchodníků a sami – snad až na výjimky – do této oblasti necestovali. To je asi také důvod, proč se Hérodotos nemohl od nikoho, s kým se na svých cestách setkal, dozvědět, co se nachází v oné části Evropy.

3. ZÁVĚR

V této práci jsme se pokusili shrnout zmínky o oblastech na okrajích Řekům známého obydleného světa, tzv. *eschatiai*, které nacházíme v dochovaných dílech řecké literatury ve vymezeném časovém období. Jak jsme viděli v průběhu této práce, obraz okrajových oblastí se neustále proměňoval a vrchol tohoto vývoje zde představuje dílo historika Hérodota.

V homérské epice jsme se setkávali s nejasným obrazem končin na okraji *oikúmené*, o nichž již v této době měli Řekové jakousi mlhavou představu. To však není nikterak překvapivé, protože Řekové v nejstarších dobách ještě neměli příliš velký geografický rozhled a vycházeli jen ze skrovných informací, které měli k dispozici.

V nejstarších dobách vývoje řecké kultury totiž Řekové nepsali historická díla jako taková a dá se říci, že historiografickou literaturu jim nahrazovaly homérské básně. Homérovo dílo sloužilo Řekům jako encyklopedie vědění.³³⁷ Všichni pozdější historikové psali „*ve stínu Iliady*“,³³⁸ která byla vždy velmi ceněna a hodnocena.

Homérské eposy nepochybně do jisté míry vycházely ze skutečných, i když dávno minulých událostí, ale popis těchto událostí byl ovlivněn nejen dobou vzniku eposů, která do eposů na mnoha místech vstupuje, ale také prvky smyšlenými a často zcela fantastickými. To se nejvýrazněji projevuje právě v popisování oblastí na okraji, o nichž existovala jen velmi mlhavá představa a chyběl spolehlivý zdroj informací. Na první pohled se zdá, že v Homérových zmínkách o oblastech na okraji světa, které pozdější autoři nazývali *eschatiai*, převažují právě ony téměř pohádkové rysy. Jen těžko lze uvěřit jeho vyprávěním o bojích Pygmejů s jeřáby, o Aithiopech stolujících s bohy či o Kimmeriích obývajících temné končiny u vchodu do podsvětí. Jak se ale postupně ukázalo v průběhu této práce, nejde rozhodně o čistou fantazii, ale i některé na první pohled zcela fantastické příběhy jsou často založeny na pravdivém jádru.

Ve vyprávěních o Odysseově bloudění jasně spatřujeme, že byl homérský svět obklopen jakousi hranicí plnou zázraků.³³⁹ Tyto hraniční končiny však Homér zmiňuje jen velmi stručně (což vyniká zejména v porovnání s obsáhlými Hérodotovými popisy); to je způsobeno pravděpodobně velkým nedostatkem podrobnějších informací. Objevují se zde ale i prvky, které později nacházíme i v dalších dílech. „*V souladu se staršími tradicemi, počínaje Homérem, lze odhalit některé aspekty raného utopismu v sousedství s největší divokostí.*“³⁴⁰

³³⁷ E. A. Havelock užívá termínu „*kmenová encyklopedie*“. Cf. Havelock 1982, s. 61.

³³⁸ Marincola 2007, vol. I, s. 153.

³³⁹ Cf. Bacon 1932, s. 80

³⁴⁰ Bichler 2004, s. 96

V archaické době, kdy působí iónští logografové, jejichž činnost dosahuje vrcholu v díle Hekataiově a Hellaníkově, se Řekové dostávali do kontaktu s oblastmi více vzdálenými, zejména v souvislosti s kolonizací i dosti odlehlých oblastí. „*Značné rozšíření geografických znalostí, které v průběhu archaického období přinesly objevné plavby, podnítilo potřebu vnést do nových poznatků řád, a vytvořit tudíž systematický obraz tehdy známého světa.*“³⁴¹ Tento systematický obraz světa, který by byl podložen reálnými fakty, se Řekům nedařilo nalézt v homérické epice, a proto se snažili vytvořit zcela nové rozdělení světa.

Je však důležité podotknout, že Řekové získávali informace o vzdálených oblastech nejen díky vlastním objevným plavbám a cestám, ale dostávaly se k nim také zprávy zprostředkované, díky nimž se dozvídali i o kulturách velice vzdálených. Zde se jedná zejména o oblast Asie, kde se Řekové již v sedmém století dostali do kontaktu s nomádky obyvateli centrální Asie a „*společně s exotickým zbožím vyváženým z centrální Asie přicházely také pověsti o vzdálených východních zemích a jejich obyvatelích.*“³⁴² Zvláště maloasijské Řekové, kteří žili v těsném sousedství perské říše, se dostávali do kontaktu s množstvím národů, které tuto říši tvořily, a od nich získávali informace o vzdálených oblastech směrem na východ.

Jak již bylo naznačeno výše, setkáváme se v archaickém období se dvěma literárními druhy, v nichž nacházíme zmínky o oblasti *eschatiai*. Na prvním místě se jedná o iónskou logografickou činnost. Z těchto děl se nám však zachovaly jen velice stručné zlomky, které často znemožňují vytvoření ucelené představy o jejich obsahu, a především ztěžují vytvoření názoru na to, jak tito spisovatelé chápali svět kolem sebe. Nejvýznamnějším zdrojem informací pro nás zůstává Hekataios, který prý sepsal svůj spis *Periodos gés* v podobě plavby kolem Středozemního moře, přičemž popisoval i ty nejodlehlejší Řekům známé končiny. V jeho díle se tak setkáváme s množstvím zmínek o mnoha oblastech na okrajích *oikúmené*, ale většina z nich se zachovala pouze zlomkovitě, v dílech autorů z byzantského období. Vzhledem k encyklopedickému charakteru těchto děl jsou ale dochované zmínky většinou velice stručné a heslovité. I tak ale můžeme získat poměrně jasnou představu o tom, o jakých oblastech se Hekataios a podobně i ostatní iónští logografové zmiňovali a o jakých končinách již měli přesnější představu.

Druhou skupinou je archaická řecká lyrika. Tento žánr samozřejmě nepatří do historiografie, i když „*náznačky epičnosti v rané řecké elegické a jambické poezii by mohly být*

³⁴¹ Souček 2008, s. 30.

³⁴² Mayor – Heaney 1993, s. 40.

považovány za předky historiografie.³⁴³ I pokud budeme pokládat některé prvky v těchto dílech za předchůdce historiografie, jak ji známe z následujících staletí, jsou zmínky o *eschatiai* spíše vzácné a nacházíme je především v dílech autorů, kteří obývali oblast Malé Asie. Tyto zmínky nepřinášejí pro naše téma mnoho nových informací, ale jsou důležitým dokladem o pravděpodobně dosti širokém rozšíření alespoň základních znalostí o vzdálených oblastech světa.

V době klasické již Řekové měli jasnou představu o oblastech kolem Středoziemního moře, které příznačně nazývali *naše moře*. Tyto znalosti se však většinou omezovaly především na pobřežní pásmo, kde také Řekové založili většinu svých kolonií,³⁴⁴ a o končinách v centru kontinentů panovaly stále mnohé dohady a značná nejistota. Většina zpráv byla zprostředkovaná, ale i přesto vidíme velkou snahu o detailní popis těchto končin, a to především u Hérodota. To je pravděpodobně dáno tím, že v klasické době se setkáváme se zvýšeným zájmem o vzdálené oblasti na hranicích *oikúmené*, které byly z pohledu Řeků zajímavé až exotické. Dokladem tohoto zájmu je jasně patrná snaha autorů tohoto období zmiňovat oblasti *eschatiai* ve svých dílech.

Několik dosti stručných zmínek o okrajových oblastech nacházíme v Aischylových tragédiích. Vzhledem k tomu, že se zde jistě nejedná o literaturu historiografickou, jsou tyto odkazy jen dalším dokladem silného zájmu Řeků v 5. století o exotické končiny, které se z jejich perspektivy tolik odlišovaly od jejich vlastního světa.

Rovněž v díle básníka Pindara se zachovaly dosti četné zmínky o oblasti *eschatiai*. Pindaros ve svých stručných popisech vychází převážně z díla Homérova a okrajové oblasti zmiňuje v souvislosti s řeckými hrdiny, kteří do vzdálených končin světa putovali. U Pindara tak oblasti na okrajích světa slouží jako důkaz výjimečnosti hrdinů, ilustrují a podtrhují jejich sílu, schopnosti a také jejich blízkost božskému světu, protože do oblastí *eschatiai* putují obvykle jen bozi a *héroové*.

Nejvýznamnějším zdrojem informací se pro nás stává historik Hérodotos, který většinou vycházel ze svých předchůdců, především z Hekataia, a pokoušel se všechny nabyté znalosti uvést do jednotného a uceleného systému. „*Jedním z paradoxů Hérodotova díla je fakt, že, přestože je toto dílo jedním ze zakládajících textů řecké geografie, vyvolává dojem, že geografická představa je již plně konstituována, nesena dlouhou tradicí. Svět je organizován, rozdělen.*“³⁴⁵ Hérodotos tak stojí na samých počátcích řeckého vnímání světa jako celku,

³⁴³ Bowie 2001, s. 45.

³⁴⁴ Cf. Souček 2009, s. 21.

³⁴⁵ Jacob 1991, s. 55.

který má svou pevnou strukturu a organizaci. „*Nicméně to je jedna z udivujících Hérodových schopností, dát nám dojem celosvětového pohledu s tak omezenými nástroji.*“³⁴⁶ Je skutečně obdivuhodné, že vzhledem ke značnému nedostatku spolehlivých informací, které měl Hérodotos o okrajových končinách světa k dispozici, se mu podařilo vytvořit tak ucelený a pevně spojený obraz *oikúmené*. Při své strukturalizaci světa vychází Hérodotos ze svých předchůdců, ale jimi užívaný systém mění a dává mu tvar, který je z jeho hlediska podobnější skutečnosti. Se svými předchůdci tak na několika místech svých *Dějin*³⁴⁷ polemizuje a především nesouhlasí s rozdělením země na kontinenty, protože toto rozdělení se mu zdá umělé a spíše konvenční než odrážející reálnou skutečnost. Geografická symetrie totiž byla charakteristická pro celou archaickou řeckou kartografii, ale neodrážela reálný stav věcí. „*Hérodotos kritizuje symetrické mapy tehdy známého světa (Hdt. IV, 36) a proto lze předpokládat, že tyto mapy byly (v jeho době) stále populární.*“³⁴⁸ Tento předpoklad je zřejmě oprávněný, neboť Hérodotos by nepolemizoval s dávno zapomenutými názory. Můžeme se domnívat, že „*mapy, o nichž se Hérodotos zmiňuje, v sobě stále nesly původní Anaximandrov geometrický rozvrh, z něhož vycházely.*“³⁴⁹

Řekové převzali kruhový obraz světa s kolem tekoucím vodním tokem zřejmě z babylónské mytologické tradice, ale samozřejmě umístili sami sebe do středu. Hérodotos pravděpodobně od Hekataia převzal dělení celku *oikúmené* na čtyři symetrické části, které od sebe byly odděleny vodními toky: Nil na jihu, Dunaj na severu, Gibraltar na západě a řeka Fásis na východě.³⁵⁰ V tomto zobrazení světa je také jasně patrný protiklad mezi centrem světa (které bylo tradičně umísťováno do Delf) a periferiemi. Obecně platí předpoklad, že čím blíže periferii, tím jsou tyto oblasti exotičtější.

Jak jsme viděli v průběhu této práce, nacházíme popis okrajových oblastí světa napříč celým Hérodotovým dílem, různé oblasti jsou pojaty více či méně obsáhle, některým je věnován samostatný a ucelený exkurz, jiné jsou zmiňovány jen stručně a jakoby mimochodem. Také se liší míra znalostí o jednotlivých oblastech světa. Když Hérodotos popsal nejzazší končiny na východní a jižní straně světa, přiznává, že o severních a západních okrajích světa ví daleko méně.³⁵¹ Řekové totiž měli o jižních a východních oblastech, přestože velmi vzdálených, poměrně dobrou představu, zejména díky obchodním kontaktům s těmito

³⁴⁶ Bichler 2004, s. 95.

³⁴⁷ Hdt. II 15nn, IV 36 nn, zvl. 41.

³⁴⁸ Thomas 2000, s. 78 n.

³⁴⁹ Kočandrle 2010, s. 88.

³⁵⁰ Cf. Fehling 1994, s. 11.

³⁵¹ Hdt. III. 115–116.

končinami světa, zatímco o severu a západě měli informace jen velice skrovné, protože s touto částí světa udržovali jen velmi omezené kontakty.

Podle některých autorů jsou tak v Hérodotově pojetí nejzazší končiny světa obecně charakterizovány svou *divokostí* a všechny tyto oblasti jsou určitým způsobem spojeny s touto formou barbarství a necivilizovanosti. Tato charakteristika jistě odpovídá mnoha okrajovým končinám světa (Pygmejové, Amazonky či Kimmeriové představují etnika v jistém slova smyslu *divoká*), ale u některých národů na okraji světa bychom mohli asi jen těžko hovořit o divokosti. Zde máme na mysli především Aithiopy či Hyperborejce, které navštěvují bozi, a tyto národy jsou spíše považovány za blažené a bohům milé než divoké a necivilizované.

Oba tyto protipóly, totiž divokost na straně jedné a na straně druhé blaženost, jsou dány především tím, že Hérodotos chápal tyto končiny jako zhmotněný opak Řecka. Tato *jinakost* může být tedy vyjádřena nedostatkem civilizace či zvláštní přízní bohů. Žádný národ obývající oblast *eschatiai* však nereprezentuje všechny tyto charakteristiky, každé etnikum je individuální a jiné. Na okrajích země se setkáváme s jinakostí, kterou charakterizuje celkový nedostatek normální sociální a kulturní identity.³⁵²

Hérodotos byl později oprávněně označován jako milovník barbarů. Tato jeho záliba v jiných kulturách se týká i oblastí na okrajích známého světa. Hérodotos přistupuje k cizím kulturám s jistým respektem a snahou jim porozumět. „*V jeho díle pak dochází k neustálým výletům k hranicím, autora zajímá, do jakého nejzazšího bodu může člověk cestovat – mezní bod očitého svědka – a zajímá jej i to, co leží až za touto hranicí, okamžik, kdy musí být očitě svědectví nahrazeno pověstí.*“³⁵³ Zdá se však, že Hérodotos si byl vědom i *zrcadlového efektu etnografie*,³⁵⁴ díky němuž se může ukázat odlehlá, opačná a temná strana vlastní identity. Opravdu někdy popis nejzazších zemí působí dojmem, že se vlastně jedná o popis toho, kam by řecká civilizace *neměla* dospět.

Zůstává zde tedy klíčová otázka tohoto tématu: Jak vlastně Řekové vnímali oblast *eschatiai*? A jaká byla role *eschatiai* v řecké kultuře a myšlení? Primární je zde fakt, že obraz *eschatiai* vznikl jako protiklad Řekům známého světa. Vnímání sebe sama je tak nerozlučně spjato s vymezením se vůči vnějšímu světu, který je chápán jako zcela odlišný.³⁵⁵ Tato odlišnost se projevuje v každém prvku popisů těchto končin. Ve svých líčeních se řečtí autoři věnují nejružnějším zvláštnostem, které se nacházejí v oblastech *eschatiai*, a tak bývá

³⁵² Cf. Bichler 2004, s. 93.

³⁵³ Greenblatt 2004, s. 148.

³⁵⁴ Termín Bichlerův, Bichler 2004, s. 98.

³⁵⁵ Cf. Nippel 2002, s. 278.

popisována flóra i fauna, která se většinou ve všem liší od Řekům známé přírody, ale je popisována řeckými názvy a přirovnávána k Řekům známým rostlinám i zvířatům. Nejobsáhlejší popisy přírodních zvláštností nacházíme v popisu Indie a Arábie, ale stručnější zmínky jsou i v popisech ostatních končin, když je Hyperborea líčena jako země bohatá na stromy nebo vlast Kimmeriů jako země plná tmy a mlhy. Nejčastěji se však řeční autoři zmiňují o samotných obyvatelích těchto končin, kteří se také nejvíce odlišují od obyvatel Řecka a známého světa. Jedná se zde o odlišnosti čistě fyziologické, kdy jsou Pygmejové popisováni jako lidé drobného vzrůstu, Aithiopové jako nezvykle vysocí či Arimasové jako jednoocí, ale především se jedná o odlišnosti v mnoha životních zvycích. Tak se setkáváme s Amazonkami, které se věnují boji a lovu, přestože jsou ženy, či s Indy, kteří pojídají své mrtvé.

Popisování oblastí na samotných hranicích *oikúmené* však není založeno pouze na *odlišnosti*. Představa Řeků o oblastech na hranicích obydleného světa tedy nebyla formována čistě tímto způsobem, pomocí vytvoření světa převráceného do opačných extrémů. Od začátku byly řecké úvahy o cizích národech, i když založené na osobní zkušenosti a samozřejmě také živěné zvědavostí, ovlivněny i fiktivními prvky. Věřilo se, že okrajové oblasti *oikúmené* jsou obývány zcela odlišnými a cizími národy. Tak byla tato představa konstituována zároveň ze základních osobních či zprostředkovaných zkušeností, ale tento pravdivý základ byl vždy nahlížen řeckými měřítky. Při setkání s neznámým a jiným tak využívali Řekové své tradiční *intelektuální a organizační struktury*.³⁵⁶ Zároveň zde však existoval jakýsi zpětný efekt. Představa o nejzazších oblastech, ve své podstatě konstrukt řeckého myšlení, toto myšlení zpětně ovlivňovala a Řekové se tak mohli setkat s *jinakostí*, která napomáhala dalšímu rozvoji řeckého myšlení a kultury. Řekové tedy podvědomě definovali sebe sama pomocí těchto národů na okrajích světa. Střed celého *oikúmené*, Řecko, je tímto způsobem bytostně spjato s končinami na okraji světa, *eschatiai*.

³⁵⁶ Greenblatt 2004, s. 71 n.

4. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

4. 1 Seznam použitých vydání pramenů a českých překladů

Aeschylus, Volume I–II, ed. H. W. Smyth, with an English translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D., Cambridge: Harvard University Press, 1926.

- Aischylos, *Oresteia*, přel. F. Stiebitz, Praha: nakladatelství Fr. Borový, 1944.
- Aischylos, *Prométheus*, přel. F. Stiebitz, Praha: nakladatelství Petr Rezek, 1994.

Anthologia Lyrica Graeca, ed. E. Diehl, Leipzig: Teubner, 1936–1961.

- *Nejstarší řecká lyrika*, přel. R. Hošek, Praha: Antická knihovna, 1981.
- *Řecká lyrika*, přel. F. Stiebitz, Praha: Melantrich, 1945.

Callimachus, ed. A. W. Mair, London: Heinemann, 1921.

Clemens Alexandrinus, ed. O. Stählin, Leipzig 1905-9.

- Klement Alexandrijský, *Stromata*, přel. J. Plátová, Praha: Oikoymenh, 2004.

Die Fragmente der Vorsokratiker, ed. H. Diels – W. Kranz, Berlin: Weidmann, 1951.

Fragmenta Hesiodica, ed. R. Merkelbach – M. L. West, Oxford, 1967.

Fragmente der griechischen Historiker, ed. F. Jacoby, Berlin 1923 – Leiden 1958.

Greek Lyric, ed. D. A. Campbell, Harvard University Press, 1988.

Herodotus, ed. A. D. Godley, with an English translation by A. D. Godley, Cambridge: Harvard University Press, 1920.

- Hérodotos, *Dějiny*, přel. J. Šonka, Praha: Odeon, 1976.

Hesiodi carmina. Accedit Certamen quod dicitur Homeri et Hesiodi, ed. A. Rzach, Leipzig: Teubner, 1913.

- Hésiodos, *Zpěvy železného věku*, přel. J. Nováková, Praha: nakladatelství Svoboda, 1990.

Hippocrates, Opera omnia, Volume I–II, ed. H. Kuehlewein, Leipzig: Teubner, 1894–1902.

Homer: The Iliad, ed. M. Silk, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

- Homér, *Ílias*, přel. R. Mertlík, Praha: Odeon 1980.

Homer: The Odyssey, Volume I–II, ed. A. T. Murray, with an English translation by A. T. Murray, Cambridge: Harvard University Press, 1919.

- Homér, *Odyseia*, přel. O. Vaňorný a F. Stiebitz, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956.

Ioannis Tzetzae Historiarum Variarum Chiliades, ed. T. Kiessling, Leipzig: Teubner, 1826.

Patrologia Graeca, Volume CIII, ed. J.–P. Minge, Paris, 1860.

Pindar, ed. O. Schroeder, Leipzig: Teubner, 1900.

- Pindaros, *Olympijské zpěvy*, přel. J. Šprincl, Praha: nakladatelství Petr Rezek, 2002.

Plato in Twelve Volumes, Volume VIII, ed. W. R. M. Lamb, translated by W. R. M. Lamb, Cambridge: Harvard University Press, 1955.

Plinius maior, *Naturalis historiae libri XXXVII*, Volume I–V, ed. C. Mayhoff, Leipzig: Teubner, 1892 – 1909.

Plutarch, *Plutarch' Lives*, ed. B. Perrin, with an English translation by B. Perrin. Cambridge: Harvard University Press, 1914.

Suidae Lexicon, Volume I–V, ed. A. Adler, Stuttgart, 1928-1938.

The Complete Greek Drama, Volume II, ed. Eugene O'Neill, Jr., New York: Random House, 1938.

The Geography of Strabo, Volume I–VIII, ed. H. L. Jones, Cambridge: Harvard University Press, 1917–1939.

The Homeric Hymns and Homerica, ed. H. G. Evelyn-White, with an English translation by H. G. Evelyn-White, Cambridge: Harvard University Press, 1914.

- *Homérské hymny, Válka žab a myši*, přel. O. Smrčka, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

4. 2 Seznam použité sekundární literatury

Abercromby, J. (1891), An Amazonian custom in the Caucasus, in: *Folklore*, Vol. 2, No. 2, s. 171–181.

Allen, T.W. – Halliday, W. R. – Sikes, E. E. (1936), *The Homeric Hymns*, Oxford: Clarendon Press.

Alonso-Núñez, J. M. (2002), *The Idea of Universal History in Greece. From Herodotus to the Age of Augustus*, Amsterdam: J.C. Gieben.

----- (2003), Herodotus' Conception of Historical Space and the Beginnings of Universal History, in: P. Derow – R. Parker (ed.), *Herodotus and his World. Essays from a Conference in memory of George Forrest*, Oxford: Oxford University Press, s. 145 – 152.

Assmann, J. (2001), *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha : Prostor.

Bacon, J.R. (1932), Terra incognita, in: *Greece & Rome*, Vol. 1, No. 2, s. 79–86.

Bertelli, L. (2001), Hecataeus: From Genealogy to Historiography, in: N. Luraghi (ed.), *The historian's craft in the age of Herodotus*, New York: Oxford University Press, s. 67–94.

Bichler, R. (2001), *Herodots Welt*, Berlin: Akademie Verlag.

----- (2004), Herodotus' Ethnography. Examples and Principles., in: V. Karageorghis – I. Taifacos (ed.), *The World of Herodotus*, Nicosia: Foundation Anastasios G. Leventis, s. 91–112.

Bolton, J.D.P. (1962), *Aristeas of Proconnesus*, Oxford : Clarendon Press.

Bowie, E.L. (2001), Ancestors of Historiography in Early Greek Elegiac and Iambic Poetry, in: N. Luraghi (ed.), *The historian's craft in the age of Herodotus*, New York: Oxford University Press, s. 45–66.

Bridgman, T. P. (2005), *Hyperboreans: myth and history in Celtic-Hellenic contacts*, London: Routledge.

Browning, R. (2002), Greek and Others: From Antiquity to the Renaissance, in: T. Harrison (ed.), *Greeks and Barbarians*, New York: Routledge, s. 257–277.

Cancik H.–Schneider, H. (ed.) (1996–2003), *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Das klassische Altertum und seine Rezeptionsgeschichte*, Stuttgart: J.B. Metzler.

Canfora, L. (2001), *Dějiny řecké literatury*, Praha: KLP.

Carlier-Detienne, J. (1980): Les Amazones font la guerre et l'amour, in: *L'Ethnographie* XXVI, str. 11–33.

Chantraine, P. (1968), *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque*, Paris: Éditions Klincksieck.

Dahl, O. (1890), The early history of Arabia, in: *The Old and New Testament Student*, Vol. 10, No. 3, s. 153–159.

Davidson, A. (1993), *Adventures in Unhistory: Conjectures on the Factual Foundations of Several Ancient Legends*, Philadelphia: Owlswick Press.

Diller, H. (1971), *Kleine Schriften zur antiken Literatur*, München: C.H. Beck.

Dobiáš, J. (1948), *Dějepisectví starověké*, Praha: Historický klub.

Fehling, D. (1994), The art of Herodotus and the margins of the world, in: E. J. Brill (ed.), *Travel fact and travel fiction, Studies on Fiction, Literary Tradition, Scholarly Discovery and Observation in Travel Writing*, Leiden: E.J. Brill.

Fischerová, S. (2002), Pirómisový sál v egyptských Thébách aneb kde začíná řecké dějepisectví, in: *Reflexe*, 23, s. 45–74.

Flower, W.H. (1889), The Pygmy races of men, in: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 18, s. 73–91.

Forster, E.S. (1942), Trees and plants in Herodotus, in: *The Classical Review*, Vol. 56, No. 2, s. 57–63.

- Froidefond, Ch. (1971), *Le mirage égyptien dans la littérature grecque d'Homère à Aristote*, Aix-en-Provence : Université des Lettres et Sciences Humaines.
- Gehring, A. (1891), *Index Homericus*, Leipzig: Teubner.
- Gildersleeve, B.L. (1885), *Pindar: The Olympian and Pythian Odes*, New York: Harper and Brothers.
- Greenblatt, S. (2004), *Podivuhodná vlastnictví – zázraky nového světa*, Praha: Karolinum.
- Guliaev, V.I. (2003), Amazons in the Scythia: new finds at the middle Don, southern Russia, in: *World Archaeology*, Vol. 35, No. 1, Routledge, s. 112–125.
- Guthrie, W.K.C. (1950), *The Greeks and Their Gods*, Boston: Beacon Press.
- Hardwick, L. (1990), Ancient Amazons – heroes, outsiders or women?, in: *Greece & Rome*, Vol. 37, No. 1, s. 14–36.
- Harmatta, J. (1990), Herodotus, historian of the Cimmerians and the Scythians, in: W. Burkert (ed.), *Hérodote et les peuples non Grecs*, Genève: Vandœuvres-Genève, str. 115–130.
- Harris, J.R. (1925), Apollo at the back of the north wind, in: *Journal of Hellenic Studies* 45.2, s. 229–242.
- Hartman, L.F. (1962): The date of the Cimmerian threat against Ashurbanipal according to ABL 1391, in: *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 21, No. 1, s. 25–37.
- Havelock, E.A. (1982), *Preface to Plato*, Cambridge – London: Harvard University Press.
- Heubeck (1993), *A Commentary on Homer's Odyssey*, Oxford: Oxford University Press.
- Highbarger, E.L. (1937), Theognis and the Persian Wars, in: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 68, s. 88–111.
- Hölscher, U. (1990), *Die Odyssee. Epos zwischen Märchen und Roman*, München: C.H. Beck.
- Hornblower, S. (2002), Herodotus and His Sources of Information, in: Bakker, E. – De Jong, I. – Van Wees, H. (ed.), *Brill's Companion to Herodotus*, Leiden: Brill, str. 373–386.
- How W.W. – Wells, J. (2002), *A Commentary on Herodotus*, Oxford – New York: Oxford University Press.
- Hutchinson, R.W. (1958), The flying snakes of Arabia, in: *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 8, No. 1/2, s. 100–101.
- Jacob, Ch. (1991), La géographie et l'ethnographie d'Hérodote, in: Jacob, Ch. (ed.), *Géographie et Ethnographie en Grèce ancienne*, Paris: Armand Colin, s. 49–72.
- Kienitz, F.K. (1991), *Národy ve stínu: soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př.n.l.*, Praha: Odeon.

- Kočandrlé, R. (2010), *Anaximandros z Milétu*, Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Kristensen, A.K.G. (1988). *Who were the Cimmerians, and where did they come from?: Sargon II, and the Cimmerians, and Rusa I.*, Copenhagen: Munksgaard.
- Kroeber, A.L. (1945), The ancient oikoumene as an historic culture aggregate, in: *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 75, No. 1/2, s. 9–20.
- Leaf, W. (1900–1902), *Commentary on the Iliad*, London: Macmillan.
- Lefkowitz, M. (1986), *Women in Greek Myth*, London: Duckworth.
- Liddell, H.G. – Scott, R. – Jones, H.S. (1996), *Greek-English Lexicon*, Oxford: Oxford University Press.
- Luraghi, N. (2001), Local Knowledge in Herodotus' Histories, in: *The historian's craft in the age of Herodotus*, edited by Nino Luraghi, New York: Oxford University Press, s. 138–160.
- Marincola, J. (ed.) (2007), *Companion to Greek and Roman Historiography*, Oxford: Blackwell.
- , Herodotus and poetry of the past (2007), in: Dewald, C. a Marincola, J. (ed.), *The Cambridge companion to Herodotus*, New York: Cambridge University Press.
- Marlise Simons, The New York Times, 25 November 1996.
- Mayor, A. – Heaney, M. (1993), Griffins and Arimaspeans, in: *Folklore*, Vol. 104, No. 1/2, s. 40–66.
- Mayor, A. (2000), *The First Fossil Hunters: Paleontology in Greek and Roman Times*, Princeton: Princeton University Press.
- Merry, W.W. – Riddell, J. – Monro, D.B. (1886–1901), *Commentary on the Odyssey*, Oxford: Clarendon Press.
- Minns, E.H. (1913), *Scythians and Greeks*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Muellner, L. (1990), The simile of the cranes and Pygmies: a study of Homeric metaphor, in: *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 93, str. 59–101.
- Nenci, G. (1990), L'occidente "barbarico", in: W. Burkert et al. (ed.), *Hérodote et les peuples non Grecs: neuf exposes suivis de discussions*, Genève: Vandœuvres-Genève, s. 301–321.
- Nesselrath, H.G. (1995), Herodot und die Enden der Erde, in: *Museum Helveticum*, 52, s. 20–44.
- Nigg, J. (1982), *The Book of Gryphons*, Cambridge: Apple-wood Books.
- Nippel, W. (2002), The Construction of the „Other“, in: T. Harrison (ed.), *Greeks and Barbarians*, New York: Routledge, s. 278–310.

- Page, D. (1973), *Folktales in Homer's Odyssey*, Cambridge: Harvard University Press.
- Pearson, L. (1939), *Early Ionian Historians*, Oxford: Clarendon Press.
- Peissel, M. (1984), *The Ants' Gold: The Discovery of the Greek El Dorado in the Himalayas*, London: Harvill Press.
- Phillips, E.D. (1957): New light on the ancient history of the Eurasian steppe, in: *American Journal of Archaeology*, Vol. 61, No. 3, s. 269–280.
- Picard, Ch. – Replat, J. (1924), Recherches sur la topographie du Hiéron délien, in: *Bulletin de Correspondance Hellenique* 48, s. 217–263.
- Powell, J.E. (1977), *A lexicon to Herodotus*, Hildesheim: Georg Olms.
- Raviola, F. (2001), Erodoto e l'Europa iperborea, in: *Anemos* 2, str. 111–124.
- Rawlinson, H.G. (1916), *Intercourse between India and the western world from the earliest times to the fall of Rome*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, D.M. (1906), *Ancient Sinope*, Chicago: The University of Chicago.
- Rood, T. (2006), Herodotus and foreign lands, in: C. Dewald – J. Marincola (ed.), *The Cambridge Companion to Herodotus*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 290–305.
- Rostovtsev, M. (1921), South Russia in the prehistoric and classical period, in: *The American Historical Review*, Vol. 26, No. 2, str. 203–224.
- (1922), *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford: Clarendon Press.
- Ruck, C.P. – Wasson, R.G. – Kramrisch, S. – Ott, J. (1988), *Persephone's Quest – Entheogens and the origins of religion*, New Haven: Yale University Press.
- Rudhardt, J. (2002), The Greek Attitude to Foreign Religions, in: T. Harrison (ed.), *Greeks and Barbarians*, New York: Routledge, s. 172–185.
- Saerens, C. (1994), Hérodote, Abaris et les Hyperboréens, in: H. Melaerts et al. (ed.), *Studia Varia Bruxellensia Ad Orbem Graeco-Latinum Pertinentia III*, s. 145–158.
- Sale, W. (1961), The Hyperborean maidens on Delos, in: *The Harvard Theological Review*, Vol. 54, No. 2, str. 75–89.
- Schoff, W.H. (1912), *The Periplus of the Erythraean Sea*, New York: Longmans, Green & Co.
- Scobie, A. (1975), The battle of the Pygmies and the cranes in Chinese, Arab, and North American Indian sources, in: *Folklore*, Vol. 86, No. 2, s. 122–132.
- Smirnov, A.P. (1980), *Skytové*, Praha: Panorama.

- Smith, J. (2004), Differential Equations. On Constructing the Other, in: *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago – London: University of Chicago Press, s. 230–250.
- Souček, J. (2008), Geografické chápání Evropy v nejstarší řecké tradici, in: *Auriga* 50, s. 27–36.
- (2009), Hérodův geografický obraz Evropy, in: *Auriga* 51, s. 21–38.
- Sparig, E. (1889), *Herodot's Angaben über die Nilländer oberhalb Syene's*, Halle: Druckerei des Waisenhauses.
- Spence, L. (1994), *The Mysteries of Britain: Secret Rites and Traditions of Ancient Britain Restored*, London: Senate.
- Starý, J. – Fischerová, S. (2008), *Mýtus a geografie: Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách*, Praha: Hermann a synové.
- Stewart, A. (1995), Imag(in)ing the other: Amazons and ethnicity in fifth-century Athens, in: *Poetics Today*, Vol. 16, No. 4, s. 571–597.
- Thomas, R. (2000), Dividing the world: Europe, Asia, Greeks and barbarians, in: R. Thomas (ed.), *Herodotus in context – Ethnography, Science and Art of Persuasion*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 75–101.
- Van Nortwick, T. (1992), *Somewhere I Have Never Travelled: The Second Self and The Hero's Journey in Ancient Epic*, New York: Oxford University Press.
- (2009), *The Unknown Odysseus: Alternate Worlds in Homer's Odyssey*, Michigan: University of Michigan Press.
- Vernant, J.P. (1991), The Figure and Functions of Artemis in Myth and Cult, in: F.I. Zeitlin (ed.), *Mortals and Immortals: Collected Essays*, Princeton: Princeton University Press, s. 195–206.
- Vogelsang, W. (2010), *Dějiny Afghánistánu*, Praha: Grada Publishing.
- Walbank, F.W. (2002), The Problem of Greek Nationality, in: T. Harrison (ed.), *Greeks and Barbarians*, New York: Routledge, s. 234–256.
- Walcot, P. (1984), Greek attitudes towards women: the mythological evidence, in: *Greece & Rome* Vol. 31, No. 1, s. 37–47.
- West, M.L. (2003), “Iliad” and “Aethiopsis”, in: *The Classical Quarterly, New Series*, Vol. 53, No. 1, s. 1–14.
- West, S. (2003), “The most marvellous of all seas”; the Greek encounter with the Euxine, in: *Greece & Rome*, Vol. 50, No. 2, s. 151–167.